

54092

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

SURİYE DEVLETİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI
VE
BUGÜNKÜ DURUMU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof.Dr. Mehmet Ali ÜNAL

Hazırlayan
Kadir ŞEKER

T. 54092

ISPARTA-1996

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
KISALTMALAR	
GİRİŞ	1
A. SURİYE TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ	1
a. <i>İlkçağlarda Suriye</i>	1
b. <i>Suriye'nin Müslümanların Kontrolüne girmesi</i>	1
B. SURİYE'NİN OSMANLI DEVLETİNE KATILMASI	2
<i>Bütün bu farklılıklara rağmen Osmanlı Devleti 19.yüzyıl ortalarına kadar bölgede huzur ve sükûnu sağlamıştır.</i>	2
a. <i>19.Yüzyıl'da Suriye'de Huzursuzluğun Artması</i>	2
C. 1860 SURİYE OLAYLARI	4
a. <i>İsyanın Başlaması</i>	5
b) <i>Bab-ı Ali'nin İsyan Karşısındaki Tutumu</i>	5
c. <i>Avrupa'nın Olaylar Karşısındaki Tutumu</i>	6
d. <i>Fuat Paşa'nın Suriye'ye Gelişi ve Faaliyetleri</i>	7
e. <i>Fransız Kuvvetlerinin Suriye'ye Gelişi ve Komisyon Çalışmaları</i>	7
f. <i>Lübnan Nizamnamesi ve Sorunun Çözümü</i>	8
I.BÖLÜM	10
20.YÜZYIL BAŞLARINDA SURİYE	10
A.İNGİLTERE VE FRANSA'NIN SURİYE'YE TİCARİ YAKLAŞIMLARI	10
B.BÖLGENİN KÜLTÜREL DÜZEYİ	13
C.20.YÜZYILIN BAŞINDA SURİYE VE ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ	14
D. OSMANLI DEVLETİNİN SAVAŞA GİRMESİ VE ARAPLAR	18
a. <i>Şerif Hüseyin Ayaklanmasında Suriye</i>	19
b. <i>Sykes-Picot Antlaşması</i>	20
E. I.DÜNYA SAVAŞININ SONA ERMESİ	23
a. <i>Paris Konferansı</i>	23
b. <i>Suriye İtilafnamesi</i>	24
II.BÖLÜM	27
SURİYE'DE MANDA YÖNETİMİ VE BAĞIMSIZLIK	27
A.FRANSA'NIN SURİYE'Yİ İŞGALİ VE MANDA REJİMİ	27
B.MANDA YÖNETİMİNİN MİLLETLER CEMİYETİ TARAFINDAN KABULÜ	29
C. SURİYE'NİN 1930'DAKİ BAĞIMSIZLIK DENEMESİ	30
D. II.DÜNYA SAVAŞI VE SURİYE'NİN BAĞIMSIZLIĞINA KAVUŞMASI	32
E.BAĞIMSIZLIKTAN SONRA SURİYE	34
a. <i>Arap Birliği Düşüncesinde Suriye'nin Rolü</i>	35
b. <i>Büyük Suriye Projesi</i>	37
III.BÖLÜM	40
1945 SONRASI SURİYE	40
A.1945 SONRASI SURİYE VE BAAS PARTİSİ	40

<i>a. Baas Partisi 'nin İktidarı</i>	43
<i>b. Baas Partisinde Hafız Esad'ın Rolü</i>	45
B. BAAS VE NUSAYRİLİK	46
<i>A. Nusayrilik</i>	46
<i>b. Nusayrilerin Teşkilatlanması</i>	47
<i>c. Nusayrilerin İktidarı Ele Geçirmeleri</i>	48
C. HAFİZ ESAD'IN İKTİDARI ELE GEÇİRİŞİ	49
<i>a. Esad'ın Biyografisi</i>	50
D. HAFİZ ESAD DÖNEMİ SURİYESİ.....	51
<i>a. Esad'ın Ekonomi Politikası</i>	51
<i>b. Esad'ın Ordu Politikaları</i>	53
<i>c. Esad'ın Din Anlayışı</i>	53
<i>d. Esad'ın Kültür Politikası ve İlham Kaynakları</i>	54
E. ESAD VE MUHALİFLERİ.....	55
IV. BÖLÜM	57
SURİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI	57
A. SURİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	57
<i>a. İsrail'in Kuruluşu ve 1948 Savaşının Sebepleri</i>	57
<i>b. 1948 Arap İsrail Savaşı</i>	58
<i>c. 1948 Savaşının Sonuçları</i>	59
B-1956 ARAP-İSRAİL SAVAŞI	60
<i>a- Savaşın Sebepleri</i>	60
<i>b-Savaşın Başlaması</i>	61
<i>c-Savaşın Sonuçları</i>	62
C. 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SURİYE.....	63
<i>a- Savaşın Sebepleri</i>	63
<i>b.Savaşın Başlaması</i>	64
<i>c. Savaşın Sonuçları</i>	65
D. 1960-70 ARASI TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ	67
E. 1970 HAFİZ ESAD DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI.....	68
<i>a. Hafız Esad ve Sovyet Rusya</i>	68
F. 1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI.....	69
<i>a- Savaşın Sebepleri</i>	69
<i>b-Savaşın Başlaması</i>	70
<i>c- Savaşın Sonuçları</i>	71
G. ESAD DÖNEMİ ORTADOĞU POLİTİKASI	71
V. BÖLÜM	74
TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ	74
A. HATAY SORUNU	75
<i>a. Hatayın Türkiye'ye Katılmasından Sonra Suriyenin İstekleri</i>	82
B. BAĞDAT PAKTI VE SURİYE BUHRANI.....	83
C. SU SORUNU VE TERÖR	86
<i>a. Fırat ve Dicle Konusunda Türkiye, Suriye ve Irak'ın Görüşleri</i>	89
<i>b. Barış Suyu</i>	94
<i>c. Su Sorunu ve Terör Değerlendirmesi</i>	96
D. SURİYE İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER.....	97
SONUÇ	99
BİBLİYOGRAFYA	102

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaklaşık dört asır kalan Suriye ve Ortadoğu, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, jeopolitik öneminden İngiltere ve Fransa'nın dikkatini çekmiştir.

Devlet-i Aliyye'nin zayıflaması buna karşılık İngiltere'de başlayarak bütün Avrupa ülkelerine yayılan Sanayi İnkılâb'ı, dünya siyasi haritasının değişmesine sebep olmuştur. İngiltere ve Hollanda'nın liderliğindeki Avrupa; sömürge imparatorlukları kurmaya başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın devam ettiği sıralarda Ortadoğu da bulunan Araplar, İngilizler tarafından "Arap Krallığı" vaadiyle aldatılmıştır. Fakat diğer taraftan İtilaf Devletleri yaptıkları gizli andlaşmalarla bölgeyi paylaşmışlardır.

Suriye'ye 1919'larda işgalci olarak gelen Fransa, 1923'te Manda yönetimini kurmuştur. Yaklaşık yirmi altı yıl Fransız idaresini yaşayan Suriye'de bu yıllarda Fransız kültürüde yeşermiştir.

Herşeye rağmen bağımsızlık mücadelesine girişen bazı vatansever Suriyeliler, II. Dünya Savaşı sonunda ülkelerinin bağımsızlığa kavuşmasını sağlamışlardır. 1945'lerin sonunda bağımsızlığını kazanan Suriye 1970'lere kadar tam anlamıyla istikrara kavuşmamıştır. Bu tarihte Beyaz bir darbeye iktidarı eline geçiren Başkan Hafız Esad, günümüze kadar Suriye Devleti'nin kaderini elinde bulundurmuştur.

Başta İsrail ve Türkiye olmak üzere komşularının çoğuyla problemleri bulunan Suriye hakkında, Türk kamuoyunun fazla bilgiye sahip olmadığını gördük. Bu araştırmamızda güney komşumuzun kuruluşu, bugünkü durumu ve konusu bulunduğu ülkelerle ilişkilerini incelemeye çalıştık.

Görülecek eksikliklerin ilk çalışmamız olması dolayısıyla hoş karşılanacağını ümit ediyoruz. Bu araştırmanın her aşamasında tecrübelerinden istifade fırsatını bulduğum Sayın Hocalarım Prof.Dr. Bayram KODAMAN, ve Prof.Dr. M. Ali ÜNAL ile Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim dalının değerli öğretim üyelerine en derin saygı ve şükranlarımı sunarım.

Kadir ŞEKER

ISPARTA 1996

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.g. : Adı geçen Gazete

a.g.m.: Adı Geçen Makale

A.Ü.S.B.F.D.:Ankara Üniversitesi siyasi Bilgiler Fakültesi Dergisi

A.B.D. : Amerika Birleşik devletleri

A.C.F.: Arap Cumhuriyetleri Federasyonu

B.A.C.: Birleşik Arap Cumhuriyeti

B.M.: Birleşik Milletler

b.k.z.: Bakımız

C: Cilt

Çev.: Çeviren

G.A.P.: Güneydoğu Anadolu Projesi

Gös.yer.: Gösterilen Yer

s.: Sayfa

S.H.P.: Suriye Halk Partisi

Sisav.:Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı

S.S.C.B.: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

S.N.P.: Suriye Nasyonalisyt Partisi

T.B.M.M.: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

A. SURIYE TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

a. İlkçağlarda Suriye

Bölgeye, Helenistik dönemden itibaren Yunan ve Roma'luların verdikleri Dea Syria (Syra) ile Latince Diasura'dan oluşan Suriye denilmiş, Araplar bölgeyi Biladuş-Şam (Eş-Şam) olarak adlandırmışlardır.

Suriye'nin Akdeniz ve Mezopotamya arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunması tarih boyunca değişik uygarlıkların bölgeye gelip yerleşmesini sağlamıştır. Suriye'de Sami kökenli kavimlerden Kenanlılar, Fenikeliler, İbraniler ve Aramiler yerleştiği gibi sonra Hititler Mısırlılar ve Asurlular tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır.

Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla Bizans İmparatorluğuna bağlanan Suriye; Nasturi, Yakubi, Maruni gibi mezheplerin çatışmasından bölünmüştür.

b. Suriye'nin Müslümanların Kontrolüne girmesi

Bölge, Bizans İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla Miladi 607 yılında Sasaniler tarafından alınmışsa da 630 yılında tekrar Bizans imparatorluğu'na katılmıştır. Fakat Bizans'ın elinde fazla kalmamış 635 Temmuz'un da yapılan Ecnadin savaşıyla Filistin ve Şam tamamen Müslüman Arap'ların eline geçmiştir.¹

Dört askeri bölgeye ayrılan Suriye'ye ilk olarak Ebu Süfyan sonrada Muaviye vali olarak atanmıştır. Hz Ali'nin öldürülmesiyle bölgede şam merkezli Emevi Devleti kurulmuştur.

Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs Şehri'nin bölgede bulunması ve bölgenin Müslümanlarca ele geçirilmesi 11.yüzyıl'dan itibaren bölgeye Haçlı Seferleri'nin yapılmasına neden olacaktır. Bu seferler sırasında savaş alanı haline gelen bölge oldukça yıpranmıştır.²

¹ Neşet Çağatay İslam Tarihi Ankara 1993 S.342

² Büyük Kültür Ansiklopedisi Ankara 1984 C.11 S.4286

B. SURİYE’NİN OSMANLI DEVLETİNE KATILMASI

Sırasıyla Emevi, Abbasi, Eyubi ve Memlûklarn egemenliğinde kalan Suriye, Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi sırasında Memlûklular’la yaptığı Mercidabık Savaşıyla (1516) Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu tarihten itibaren yaklaşık dört asır imparatorluk sınırları içerisinde kalan Suriye; çok farklı etnik dini ve kültürel yapıya sahiptir.

En eski halk sayılan Araplarla, Fenikeliler, Rumlar, Romahlılar, Türkler ve Haçlılar bölgeye gelip yerleşmişlerdir.³

İslam fethinin bir neticesi olarak dil Arapça olmasına karşılık din birliği olmamıştır. İslâm’ın esas mezhepleri olan Hanefi, Maliki, Şafi ve Hambeli’nin yanında Mütevellî ve Dürzî cemaatler de bulunmuştur. Bunun yanı sıra Hıristiyan ahali de Maruni, Ortodoks, Süryani, Latin, Katolik ve Protestan gibi grup ve mezheplere ayrılmıştır.⁴

Bütün bu farklılıklara rağmen Osmanlı Devleti 19.yüzyıl ortalarına kadar bölgede huzur ve sükûnu sağlamıştır.

a. 19.Yüzyıl’da Suriye’de Huzursuzluğun Artması

19.Yüzyıl ortalarına kadar devam eden bölgedeki huzur Avrupa’nın Sanayii inkılabını tamamlamasıyla yerini mezhep çatışmalarına bırakmıştır. Fransa ve İngiltere Osmanlı Devletinin zayıflamasıyla bölgeyle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.

Fransa’nın bölgeyle ilgilenmesi 18. yüzyılın sonlarında başladı. Bu yüzyılda Coğrafi keşiflerin ve Sanayii İnkılabı’nın bir neticesi olarak sömürgecilik hareketi doğdu. Fransa’da bu tempoya ayak uydurarak Napolyon Bonapart’ın liderliğinde 2 Temmuz 1798’de İskenderiye’den Mısır’ı işgale girişti. Amacı Mısır’ı Fransa’ya bir müstemleke olarak kazandırmanın yanı sıra İngilizler’i sömürgelerinde yenmekti. Bu durum Doğu Akdeniz’de İngiliz ve Fransız rekabetinin neticesidir.⁵

³ Enver Ziya Karal *Osmanlı Tarihi* Ankara 1988 Cilt 6 S.30

⁴ Yaşar YÜCEL-Ali SEVİM, *Türkiye Tarihi*, Ankara, 1992, C.4, S.305.

⁵ Haluk Ülman “1840-45 arası Suriye ve Lübnan’ın durumu ve Milletler Arası Politikaları” A.Ü.S.B.Fak.Der.Sayı:18, Ankara 1978 , S.244-248

Böylece Fransa'nın Mısır'ı işgali ile Ortadoğu, Avrupa'nın gündemine gelmiştir. Yalnız İngiltere'nin; Fransa'nın Mısır'ı işgaline kadar kesin bir Ortadoğu politikası yoktur.⁶

Her ne kadar İngilizler'in o tarihe kadar Ortadoğu politikası yoksa da bölge önemlidir ve zayıf bir devletin elinde bulunması İngiliz menfaatlerine uygundur. Napolyon, bölgenin tamamını kontrol altına almak maksadıyla 24 Mart 1799 da Akka önlerine gelmiş fakat Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusuna yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır.⁷

Karada bu olaylar devam ederken, İngiliz, Rus ve Osmanlı gemilerinden oluşan donanma İskenderiye'de bulunan Fransız donanmasını imha ederek Fransa'yı barışa zorlamıştır.

Napolyon Bonapart işgal politikasında muvaffak olamayınca 1811 tarihinde Mısır'a vali olan Kavalalı Mehmet Ali Paşa aracılığıyla bölgeyi ele geçirme planı içerisine girdi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Suriye ve havalisini 1832 tarihinde ele geçirdi. Onun Suriye'de uyguladığı politikalarla Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki geçimsizlik şiddetlendi hatta İbrahim Paşa çıkabilecek isyanlara karşı Hristiyanları silahlandırmış bu durum Suriye Müslümanları üzerinde hoşnutsuzluk yaratmıştır.⁸

Fransa'nın Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi , İbrahim Paşa'nın Suriye'yi ele geçirmesi ve bölgedeki faaliyetleri İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Bu ülkede Müslüman Dürzileri desteklemeye başlamıştır.

Fransa'nın Marunileri İngiltere'nin Dürzileri desteklemesi bölgedeki huzursuzluğu iyice artırdı. Nitekim 1840 yılında Mehmet Ali Paşa yönetimi sona erince bu iki grup arasında egemenlik yüzünden karışıklıklar çıktı. 1841 yılında olayla şiddetlendi ve 1945 yılına kadar çatışmalar sürdü. Bu çatışmaları öne süren başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Rusya, Avusturya, Prusya olaylara müdahale ederek Suriye ve Lübnan bölgesinde yeni düzenlemelerin yapılmasını istediler.

⁶ H. Ülman a.g.m. S.249

⁷ İ.Hakkı Uzunçarşılı Osmanlı Tarihi Ankara 1983 C.4 S.25

⁸ H. Ülman a.g.m. S 245 .

Yapılan değişiklik ile bölge doğrudan İstanbul'dan atanan iki kaymakamlığa ayrıldı.⁹ Fakat yapılan düzenlemeler 1860 yılındaki büyük olayların çıkışını engelleyemedi.

C. 1860 SURIYE OLAYLARI

1860'ta çıkan Suriye olaylarının gerçekte pek çok sebebi vardır. Bunlardan bazıları şunlardır;

1. İngiltere ve Fransa'nın bölgede giriştikleri rekabet buna paralel olarak Hıristiyan Marunilerin Fransa , Müslüman Dürzilerin İngiltere tarafından desteklenmesi.
2. Islahat fermanının Hıristiyanları Hukuk yönünden Müslümanlarla eşit hale getirmesi
3. 1858 yılının 15 Temmuz Cuma günü başlayan, Hıristiyan ahali ile birlikte İngiliz ve Fransız konsoloslarının öldürüldüğü Cidde olaylarında bu iki, devletin tutumu¹⁰
4. Bundan başka bu dönemde Osmanlı devletinin bütün eyaletlerinde olduğu gibi yerel idarecilerin kötü yönetimi olayların çıkışında etkili olmuştur.

Özellikle Islahat Fermanıyla öteden beri Dürzilere karşı kendilerini zayıf hisseden Maruniler kendi aralarında teşkilatlanmaya başladılar.¹¹ Dürzilerle Maruniler arasındaki ihtilaflar çatışmaların habercisiydi. Dürziler Bika Vadisi'yle bu vadiyi çevreleyen Lübnan ve Anti Lübnan dağlarında, Merci Uyün ve Banyas'a kadar uzanan topraklarla Vadit-Teym (Raşeya Hasbeya ve çevresi) ve Cebeli Düruzda yaşıyorlardı. Maruniler ise Lübnan'ın Kuzey Bölgesi, Beyrut. Trablusşam, Sayda ve çevresinde yaşamaktaydılar.¹²

Buna göre Cebel-i Lübnan'da 37 köy ve kasaba, Anti-Lübnan'da da 64 köy ve kasaba tamamen Dürzi idi. Aynı yerlerde Marunilerle karışık yaşadıkları köy ve kasaba sayısı 211 idi. Dürzilerin toplam nüfusu altmış beş bin civarındayken, Marunilerin toplam sayısı iki yüz bin kadardı.¹³

⁹ A.İhsan Gencer, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1989, C.12, S.484

¹⁰ Cidde olayları Avrupa'da kötü tesirler yapmış, olaylar üzerine Fransa ve İngiltere birlikte hareket ederek Cidde önüne harp gemilerini göndermiştir. Gemiler intikam amacıyla şehri bombalamış daha da ileri giderek on kişiyi idam etmişlerdir. Bu iki devletin sömürgelerindeki gibi davranması müslüman halk ve Dürziler arasında büyük tepki uyandırmıştır. daha geniş bilgi için bkz. E Ziya Karal a.g.e.C;12, S.32

¹¹ E.Ziya karal a.g.e S 32

¹² Y.Yücel-A Sevim, a.g.e S. 305

¹³ E.Ziya Karal a.g.e S.30

a. İsyanın Başlaması

Yukarıda sıraladığımız nedenlerden dolayı 1860 yılının Mayıs'ında Hıristiyanlara karşı hareketler arttı. Camilere Hıristiyanlar aleyhine gösteriler yapılmasını isteyen bildiriler asıldı. Arkasından Lübnan'm Dürzilerin bulunduğu bölgede yol kesme ve cinayet olayları başladı. Bu olayların müsebbibleri olan Dürziler yakalanamadığından Maruniler de kendilerini korumaya yönelik tedbirler alma yoluna gittiler.

Olayların yeni yeni başladığı zamanlarda Şam Valisi ve Arabistan Ordusu komutanı Nazır Ahmet Paşa durumu derhal İstanbul'a bildirmiş ve takviye kuvvetleri istemiştir. Bab-ı Âli bu duruma pek itibar etmemiş, hatta bazı kuvvetlerini geri çekerek Suriye'deki kuvvetlerin zayıflamasına sebep olmuştur.¹⁴

Bu sırada beş yüz Maruni Dürzilere saldırarak, olayların büyümesini sağlamıştır. Bunun üzerine karşı taarruza geçen Dürziler Hasbeya, Raşeya, Zahle ve Dayral Kamer'de katliamlara giriştiler. Bu kanlı olaylar Şam'da duyulunca halk arasında büyük bir infiale sebep oldu. Şam'da 20.000. (yirmi bin) Hıristiyana karşılık 130.000 (yüz otuz bin) müslüman yaşamaktaydı.¹⁵

Müslümanlar da harekete geçerek yağma ve katliama başladı. yakalanan Hıristiyan halk öldürüldü. Olaylar o kadar ileri gitti ki; Konsolosluklara da saldırılarak, diplomatik dokunulmazlığı olan kimselerde olaylardan etkilendi.

Fakat Şam'da yaşayan Hıristiyanların bir kısmı Cezayirli Emir Abdulkadir tarafından kurtarıldı.¹⁶ Bu hareketinden dolayı Fransız Hükümeti kendisine, Fransa'nın en yüksek nişanı olan Lejyon Doner nişanını vererek ödüllendirmiştir.¹⁷

Olayların büyümesine rağmen sayda Valisi Hurşit Paşa ile Şam Valisi Ahmet Paşa önleyici tedbir almadılar. Onların bu tutumları karşısında bazı askerler de yağma ve katliama karıştı.

b) Bab-ı Ali nin İsyana Karşısındaki Tutumu

Bab-ı Ali olayların bu şekilde korkunç bir boyut aldığı haber alınca Düvel-i Muazzama'nın tepkisini engellemek amacıyla İngiltere Kraliçesi Viktorya ve Fransa

¹⁴ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1955,C.4,S.191

¹⁵ E.Ziya Karal, a.g.e. S 34,

¹⁶ Emir Abdulkadir, Cezayir'de Fransızlara karşı uzun ve başarılı bir istiklal savaşı verdikten sonra Fransız kuvvetlerine yenilmiş, bilahare Bursa'ya terleşmişse de Bursa'da ki depremden sonra 1856 yılında şam'a gelerek yerleşmiştir. daha geniş bilgi için bkz.İ.Hami Danişmend a.g.e. S.192

¹⁷ İ.Hami Danişmend,a.g.e.,S.192

İmparatoru III.Napolyon'a mesajlar göndererek isyandan duyduğu üzüntüyü belirtti.Gerekli tedbirlerin alınacağını ve suçluların en ağır cezaya çarptırılacağını bildirdi.

Diğer yandan olayın iç mesele olmaktan çıkıp, devletler arası siyasi bir mesele halini alması endişesiyle, Avrupa'da tanınan ve sevilen Dışişleri Nazırı Fuat Paşa'yı olağanüstü yetkilerle bölgeye göndermeye karar verdi.

Karar üzerine Fuat Paşa 12 Temmuz'da bir vapur asker ve iki harp gemisiyle İstanbul'dan hareket ederek 16 Temmuz 1860'da Beyrut Limanı'na vardı.

c.Avrupa'nın Olaylar Karşısındaki Tutumu

Suriye olayları esnasında 360 köy,560 kilise, 42 manastır, 28 mektep yakılıp yıkılmış ve 7770 kişi öldürülmüştür. Bu durum karşısında Avrupa her zaman plduğu gibi Haçlı taassubuyla hareket ederek Türkler aleyhine söylenmedik söz bırakmadı. Fransa bu olayları fırsat bilerek bölgeyi ele geçirmenin zamanının geldiğine inanarak harekete geçti. 3 Ağustos 1860'da Fransa, İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Osmanlı Devleti temsilcilerinin katıldığı "Suriye'ye Avrupa'dan asker Sevki'ni ön gören paris Mukavele'si imzalandı.¹⁸ Bu anlaşmaya göre ;

- 1- Avrupa'nın teklifi ve Osmanlı Devleti'nin kabul etmesi halinde Suriye'ye en fazla on iki bin kişilik Avrupa kuvveti gönderilecek
- 2-Bu miktarın yarısı olan altı bin kişilik kuvveti sadece Fransa verecek ve derhal yola çıkacak.
- 3-Eğer altı bin kişilik kuvvet yetmezse, on iki bine ulaşmak için kuvvet verecek devletler ayrıca Osmanlı Devleti ile anlaşacak.
- 4-Avrupalı askerlerin komutanı, Türk komutanla temas halinde olacak.
- 5-Devletler bu maksada yönelik olarak Suriye sahillerine harp gemileri de gönderecekler.
- 6- Gönderilen kıvvetler Suriye'de altı ay kalacak.
- 7- Avrupa'dan gelen askerlerin iâşe (yeme-içme) sorunlarında, Osmanlı Devleti yardımcı olacak.¹⁹

Mukavelenin imzalanmasından hemen sonra Faransa Generali Beaufard Hautpoul²⁰ komutasında altı bin kişilik bir kuvvet gönderdi.Bunun yanısıra beş Fransız, beş İngiliz,iki Rus ve bir de Avusturya harp gemisi Beyrut Limanı'na geldi.

¹⁸ İ.H.Danişmend ,a.g.e., S.194

¹⁹ İ.H.Danişmend, a.g.e.,S.194

Bu arada andlaşmada imzası bulunmayan devletlerden İspanya ve Yunanistan'a ait gemiler de limana geldi.²¹

d.Fuat Paşa'nın Suriye'ye Gelişi ve Faaliyetleri

Yukarıda belirttiğimiz gibi Fuat Paşa isyanı, isyanı bastırmak , Suriye' deki huzur ve sükunu yeniden tesis etmek maksadıyla 16 temmuz 1860'da Beyrut Limanı'na vardı.Hemen işe girişen paşa bir taraftan isyanı bastırmak ve bölgede halen Dürziler'in elinde bulunan Hristiyanları kurtarmak için tedbir alırken, diğer yandan da olayların sorumlularını ele geçirip cezalandırma işiyle meşgul oldu.

Fuat Paşa, cebel-i Lübnan, Şam ve diğer bölgelerde ki suçlu Dürzileri derhel tutuklatmış, isyan anında adam öldürdükleri tesbit edilen elli altı kişi idam edilmiş, askerlerden yağmaya iştirak edenlerden 111 kişi kurşuna dizilmiş, ahaliden yağmada bulunanlarda sürgüne gönderilmiştir.

Diğer yandan zarara uğrayan Maruniler'in mallarını tazmin etmek için Dürzilerden ve yağmaya katılan halktan alınmak üzere vergiler konuldu. Böylece daha Fransız kuvvetleri gelmeden huzur ortamı tekrar sağlanmıştır.²²

e. Fransız Kuvvetlerinin Suriye'ye Gelişi ve Komisyon Çalışmaları

Osmanlı Devleti Avrupa'nın ve özellikle de Faransa'da bölgeye müdahalesini bir oldu bitti olarak kabul etmesine rağmen, Fuat Paşa'nın amacı engel olamadığı bu müdahaleyi en aza indirmek için hareket etmek oldu. Paşa Suriye'de sert ve yerinde tedbirler alarak huzur ve sükunu tekrar tesis etti.

Fransız kuvvetleri 8 Ağustos 1860'da Beyrut Limanlarına geldiği zaman Maruniler tarafından oldukça hararetle karşılanmışlar, hatta maruniler kendilerini Lübnan Fransızları olarak tanıtmışlardır.²³ Fuat Paşa'nın yerinde tedbirleriyle Fransızlara fazlaca iş düşmedi. Fransız kuvvetleri her gittikleri yerde asayişin sağlanmış olmasından dolayı sadece Maruniler tarafından parlak gösterilerle karşılandılar.

Fransız kuvvetleri, Suriye'ye gelirken yanlarında mahalli tetkikte bulunmak üzere Avrupa Komisyonu gönderildi. Komisyonun vazifesi üç konuyu kapsamaktaydı. Bunlar;

²⁰ Beauford Hautpoul vaktiyle Mehmet Ali Paşa'nın, Suriye'yi istilasında hizmetinde bulunan Fransız komutanıdır. daha geniş bilgi için bkz. İ.H.Danişmend, a.g.e.,S.194

²¹ İ.H.Danişmend,a.g.e., S.194

²² E.Ziya Karal, a.g.e.,S.38

²³ E.Ziya Karal, a.g.e. S.38

- a- Dürzilerin cezalandırılması
- b- Marunilere verilecek tazminat
- c- Suriye ve Lübnan'a verilecek yeni idari nizam

Yalnız Komisyon bir ara asli vazifesini unutarak Osmanlı Devleti'nden davacı olmaya ve kendisini uluslararası bir mahkeme olarak kabul etmeye kalkışınca, Fuat Paşa şiddetle karşı çıkarak, komisyona asli görevini hatırlatmıştır.

Komisyon İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya temsilcileri ile Türk Dışişleri memurlarından Abru Efendi tarafından oluşturulmuştu.

f. Lübnan Nizamnamesi ve Sorunun Çözümü

Komisyon yaptığı çalışmalardan sonra Lübnan'ın statüsüne ilişkin 17 maddelik Lübnan Nizamnamesi hazırladı ve bu anlaşma 9 Haziran 1861'de komisyonun ilgili ülkeleri tarafından imzalandı²⁴ Andlaşmanın önemli maddeleri şunlardı:

- 1-Lübnan, Osmanlı Devleti'nin atayacağı bir Hristiyan Mutasarrıf tarafından idare edilecek, Mutasarrıf doğrudan doğruya Bab-ı Ali'ye tabi olacaktır.
- 2-Mutasarrıfın göreve getirilmesi ve görevden alınması yalnız Bab-ı Ali tarafından olacak, mutasarrıf mahkeme kararlarını uygulama, memurların tayini ve asayişini korumakla görevli olacak.
- 3-Mutasarrıfın yönetiminde bütün Lübnan'ı temsil eden bir meclis bulunacak.²⁵
- 4- Lübnan altı kazaya ayrılacak ve her kazada idari bir meclis bulunacak.
- 5- Muhtelif cemaatlerin bulunduğu yerlerde her cemaatin ayrı bir şeyhi olacak.
- 6- Kanun nazarında eşitlik olacak.
- 7- Üç dereceli bir adliye teşkilatı kurulacak.
- 8- Asayişin temin için mutasarrıfın emrinde bir inzibat kuvveti bulunacak.
- 9- Mutasarrıf lüzum görürse Suriye ordusundan yardım isteyebilecek.
- 10- Mutasarrıf müşir ünvanını taşıyacak ve görevi üç yıl olacak, azledilmesi ancak mahkeme kararıyla olacak.²⁶

Bab-ı Ali Lübnan Nizamnamesi'ne uyarak katolik Ermeni olan Telgraf Müdürü Davit Efendi'yi ilk mutasarrıf olarak 22 Haziran 1861'de atadı.²⁷

²⁴ E.Z.Karal, a.g.e., S.40

²⁵ Mecliste 12 kişi bulunacak, bunlar; ikisi müslüman ikisi maruni, ikisi dürzi, ikisi katolik rum, ikisi ortadoks rum, ikisi de metvali olacak, Daha geniş bilgi için bkz. İ.H.Danişmend, a.g.e., S.195

²⁶ İ.H.Danişmend, a.g.e. S.196

Suriye isyanları Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olmasına rağmen başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın olaya müdahalesi sonucu devletler arası mesele haline gelmiştir. Fransa'nın olayda daha aktif rol alması bölgeye olan tarihi ilgisindedir. İleride açıklanacağı gibi bu ilgi "Manda Yönetimi" ne dönüşecektir.

---

²⁷ Tayyip Gökbilgin "1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan meselesi ve Dürziler" Belleten, Ankara 1946, sayı 40, S. 703

I.BÖLÜM

20.YÜZYIL BAŞLARINDA SURİYE

A.İNGİLTERE VE FRANSA'NIN SURİYE'YE TİCARİ YAKLAŞIMLARI

Özellikle Fransa'nın 1978'de Mısır'ı işgaliyle Suriye'nin önemi Avrupalı devletler tarafından fark edilmiştir. Suriye o döneme göre gerek sanayi ve gerekse tarım yönünden imparatorluğun önde gelen merkezlerinden birisidir. Tarım ürünleri olarak, buğday, arpa gibi tarım ürünlerinin yanısıra pamuk, zeytin gibi sanayinin hammaddesi olan ürünler de yetiştirilir durumdadır.

Suriye'de dokuma fevkalade gelişmiştir. Şam, Hama, Humus Suriye dokumacılığının merkezleridir.²⁸ Dokumacılığın yanında deri, sabun, zeytinyağı sanayi kolları da gelişmiştir.²⁹ Şam'da 700 işçi çalıştıran irili ufaklı 50 tabakhane bulunmaktadır. Buralarda işlenen deriler başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Avrupa'ya ihraç

²⁸ Rifat Önsoy, "19.yy.ın İkinci Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticareti" *Bulleten Ankara*,1986 C.1,Sayı 198 S.825

²⁹ Rifat Önsoy, a.g.m., S.88.

edilmektedir. Suriye'nin bu özelliklerinden Suriye limanları da 19.yüzyılda önem kazanmış Akdeniz trafiğinin önemli merkezlerini oluşturmuşlardır.³⁰

Bütün bu zenginliklerinden dolayı Fransa ve İngiltere bu bölgeye sadece siyasi olarak değil, ekonomik olarak eğilmeye başlamıştır. İngiltere 18.yy. sonlarında sadece siyasi amaçlı baktığı bölgeye 19.yy. ortalarında ticari amaçlı olarak bakmaya başlamıştır. Yalnız şunu hemen kaydetmek lazımdır ki; Fransa bu bölge ile 1535'te Osmanlı Sultanı Kanuni'den aldığı kapitülasyonlarla birlikte ilgilenmeye başlamış; bölgeye gönderdiği (izvit Papazlarıyla bir yandan Fransız kültürünü aktarırken, diğer yandan Osmanlı karasularında Serbest dolaşımı ve ticaret'in verdiği avantajları da iyi kullanarak bölge ile entegre olma yolunu tutmuştur. Fransa'nın bölge ile ticari üstünlüğü Napolyon'un Mısır seferine kadar sürmüştür. 1789'da Suriye'de 20 civarında Fransız acentası vardı. 1825'de bölgeye yapılan ithalat hacmi 4.6 milyon Frank, bölgenin ihracı 3.2 milyon Franktır.³¹

Fransa dokuma ve ipek endüstrisi için Suriye ve Lübnan'ın kendisine hayat sahası olarak seçmiştir. Ortadoğu'ya sızmak için stratejik öneminden dolayı demiryolları yapımı ile Suriye'de iktisadi güç kazanan Fransa, diğer İslam ülkelerinin sempatisini kazanabilmek için İslam Kültür merkezi olan Şam'ı elinde tutmak istemiştir.³²

Suriye Fransızlar için Mısır'ın eksikliklerini tamamlayan bir bölgedir. 1840' ılı yıllarda Suriye'ye yerleşmeye başlayan Lyonlu tüccarlar, 1864 tarihinden itibaren Osmanlı Devletinin Fransızlara tanıdığı tüm haklardan yararlanmışlardır.

Lyon Ticaret Odası Başkanı Pradel 5 Nisan 1922' de General Gouraud'da verilen kabul resminde Suriye'nin kendileri için önemini şöyle ifade etmiştir: "*Bizim Lyon'da Suriye 'yi bir Lyon kolonisi saydığımız söylenebilir*"³³

İngiltere ise 19.yüzyılın ortalarına doğru Suriye'ye ticari amaçlı olarak gelmeye başlamıştır. Kısa sürede ticari üstünlüğü ele geçirmesine karşılık kültürel yönden hala Fransa'nın ağırlığı söz konusudur.

³⁰ İlber Ortaylı, "19 yüzyıl Sonunda Suriye ve Lübnan üzerine bazı notlar" Osmanlı Araştırmaları Sayı.4, S.91

³¹ Ortaylı, a.g.m. S.92.

³² Reşat Sogay XIX ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri Ve Milletlerarası Önemli meseleler , İstanbul 1972, s.74

³³ Adil Dağistan, Türk-Fransız ilişkileri , Ankara 1992, s.19

Yalnızca Fransa ve İngiltere bölgeyle ilgilenmemiş; bu iki devletin yanı sıra Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan, Almanya, A.B.D., Portekiz ve İspanya'da bölge ile ilgilenmeye başlamıştır. 1898 yılında Şam ve Halep'te bu devletlerin Konsoloslukları vardı. İmparatorluğun hiçbir yerinde Müslüman nüfus Avrupa ile bu kadar yoğunlukta iç içe yaşamamıştır.³⁴

İngiliz ticareti bölge ile olan üstünlüğünü I.Dünya Savaşına kadar muhafaza etmiştir. 1871'de İngiltere'nin Beyrut Başkonsolosu Jago Suriye'den yapılan ilhatı diğer devletlerle mukayese etmiştir. Buna göre;

İngiltere	692.500 Sterlin
Fransa	117.000 Sterlin
Avusturya-Macaristan	
İmparatorluğu	208.000 Sterlin
İtalya	89.000 Sterlin
İsveç	87.400 Sterlin
A.B.D.	83.050 Sterlin

Suriye genellikle dokuma, deri ve tarım ürünleri ihraç etmiştir. Zaten Avrupa'nın bu bölge ile daha fazla ilgilenmeye başlaması büyük metropollerin gıda ihtiyacını bu bölgeden karşılama arzusudur. 19.yüzyıl ortalarına kadar Suriye dokumaları iç ihtiyacı karşıladıktan başka önemli ihraç ürünleri arasında yerini almıştır. Fakat bu yüzyılın ikinci yarısında bölgeye sanayi mamulü ucuz dokumalar girince Suriye dokuması çökmüştür. Bölgeye dışarıdan ucuz sanayi mamullü dokumalar girerken bir taraftan Fransa 1870'lerde bölgeye ipekli dokuma sanayii kurmasına rağmen bu fabrikalarda Müslümanları çalıştırmayıp Maruni-Katolik Rum, Ortodoks-Arap, Melkit³⁵ ve Dürzileri çalıştırmıştır.³⁶

Böylece 19.yüzyılın başlarına kadar Suriye dış ticareti denk bir özellik gösterirken bu yüzyılın ikinci yarısından sonra bu denklik Suriye aleyhine değişmiş, 1900'lerin başında Suriye ithalatı 730 milyon kuruş olduğu halde, ihraç sadece 360 milyon kuruş olmuştur³⁷

³⁴ Ortaylı, a.g.m., S.93.

³⁵ Rum-Grek

³⁶ Ortaylı, a.g.m., S.98.

³⁷ Onsoy, a.g.m., S.829.

B.BÖLGENİN KÜLTÜREL DÜZEYİ

Osmanlı Döneminde Bölgenin nüfus potansiyelini tam olarak vermek mümkün değildir. Bunun iki sebebi vardır ki; birincisi devlet imparatorluk sınırları içerisinde tam anlamıyla nüfus sayımı yapmamıştır. İkincisi de gayri müslimlerin çoğunluğu vergi ve angarya gibi yükümlülüklerden dolayı nüfusa kaydolmamıştır.³⁸

Fakat şurası bir gerçek ki; değişik dinlerden, muhtelif mezheplerden ve milletten insanlara bu bölgede rastlamak mümkündür. Adeta dünyanın minyatürü konumundadır. Din olarak Müslümanlar, Yahudiler, Hıristiyanlar mevcutken bu dinlerin en yoğun mezheplerine de yine burada rastlamak mümkündür.

Bölgede Sünniler, Şiiler, Dürziler, Maruniler, Nusayriler, Melkitler, Ermeniler ve Museviler bulunuyordu. Trablussam ve Lazkiye'de Nusayriler 24.000, Dürziler 8.000 kadar vardı.

Bütün bu din ve mezheplerin yanına 17.yüzyıldan itibaren Fransa'nın Katolikliği, İngiltere'nin Protestanlığı, Rusya'nda Ortodoksluğu yayma telaşı 19.yüzyılın başına gelindiğinde bölgeyi savaş arenasına çevirmişti. Bütün bu karışıklıklara ve rengarenk ortama karşılık, bölgenin asayışı yalnızca bin kadar süvari ve piyade ile sağlanmaya çalışılınca Avrupa'nın etkisi fazlalaşacak, böylece Modern Arap Dünyasının oluşumunun temelleri atılacaktır.³⁹

18.yüzyıl sonu ve 19.yüzyılın başlarında Avrupa sadece ticari ve ekonomik olarak bölgeye gelmemişti. Kültürel kimliğini de beraberinde getirmiş bölgede kendi damgasıyla nesiller yetiştirmek üzere okullar açmıştır.

Gerçi Osmanlı Devleti Berlin anlaşmasından sonra bölge eğitimine eğilmişse de Suriye eğitimi Avrupalı devletler tarafından parsellenmiş durumdadır. Bu durum Basın-yayın alanında da aynıdır. Osmanlı Devleti her ne kadar resmi ideolojiyi yaymaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Hatta bölgeye Modern eğitim kurumları açtıkça, Müslüman çocukların misyoner okullarına gitmeleri yasaklandı. Fakat gerekli netice alınmadı.⁴⁰

Misyoner okulları zaman içerisinde tarihi misyonunu oynadı ve buralardan yetişen insanlar Arap Ulusçuluğunun doğumunu sağladı. Zaten Suriye ve Lübnan kozmopolit bir

³⁸ Ortaylı, a.g.m., S.101.

³⁹ Ortaylı, a.g.m., S.107.

⁴⁰ Ortaylı, a.g.m., S.107.

kültür ortamıydı. Bu renklilik içinde Arap Ulusçuluğunun doğuşu hızlandı. Önceleri Arap Ulusçuları eşitlikten yana özerlik isterken daha sonra Razid Rida ve Abdurrahman Kawa ki gibi kişiler Federasyondan söz etmeye başladılar.⁴¹

İmparatorluk, bölgenin Avrupa ile ekonomik ve kültürel bütünleşmesini engellemedi. II.Meşrutiyet sonrası Türkçülük politikaları Avrupa tarafından bölge üzerine propaganda malzemesi olarak kullanılınca Arap Ulusçuluğu'nun ideolojik planı gerçekleşti. Resmi İslâmcılık döneminde Türk aydını ile Arap aydınımın yoğun kültürel alışverişte bulunmayışı kopuşu hızlandırdı.

C.20.YÜZYILIN BAŞINDA SURİYE ve ARAP MİLLİYETÇİLİĞİ

Suriye I.kısımda bahsettiğimiz özelliklerinden dolayı devamlı Avrupalı devletlerin soğuk savaşıma sahne olmuştur. Özellikle İngiltere ve Fransa arasında Doğu Akdeniz de ki hakimiyet mücadelesinde önemli yer yutmuştur. Gerçi Fransa ve İngiltere sadece bu bölgede mücadele halinde değildir. Ama Napolyon'un Mısır'ı işgaliyle başlayan çekişme ve mücadele, Fransa'nın Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı desteklemesi, buna mukabil İngiltere'nin Osmanlı Devleti tarafında yer almasıyla sürmüştür. 1867'li yıllara gelindiğinde mücadele gene aynı coğrafi bölgede farklı sebeple ortaya çıkmıştır. Süveyş Kanalı'nı Fransa'nın yapması ve İngilizlerin sömürgelerine giden yolu kontrolleri altına alma düşüncesi rekabetin kaynağını teşkil etmiştir. Ancak İngiltere'nin 1882 yılında Mısır'ı işgaliyle gerginlik had safhaya çıkmıştır. Bundan sonraki mücadele alanı Sudan'dır.

İngiltere Nil'i tamamiyle kontrol altına almak için kuzeyden-güneye doğru ilerlerken, Fransa da eski sömürgesi olan Senegal'den doğu-batı doğrultusunda hareket etmiştir. İki devlet kuvvetleri Sudan'da buluşunca 1898 yılında büyük buhran patlak verdi.⁴² Bu yıllarda Fransa aynı zamanda Avrupa'da Almanya ile çatışma halindeydi ve 1871' yılında Aseas-Loren bölgesini Almanlara kaptırmıştı. Bu yüzden İngiltere karşısında gerilemek durumunda kaldı.

Fransa, İngiltere ile girdiği bütün mücadelelerden yenik ayrılırken, diğer taraftan Avrupa'da meydana gelen hadiselerde aleyhine işliyordu. Bütün bunları göz önüne alan

⁴¹ Ortaylı, a.g.m., S.100.

⁴² Fahir Armaoğlu, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1987, S.30.(Bu eser bundan sonraki dipnotlarda 20.yy.Siyasi olarak geçecektir.

dolayı süre gelen anlaşmazlıkları sona erdiren Entente Cordiale (uzlaşma) antlaşmasını yaptı.⁴³

Böylece Fransa ve İngiltere arasındaki rekabet yerini bundan böyle işbirliğine terk etti. Bu anlaşmayla aynı zamanda I.Dünya Savaşından sonrada Ortadoğu'da sömürgecilik işbirliğine girmelerini sağladı. İngiltere Fransa'nın bu işbirliği içerisinde Ortadoğu'yla yakın işbirliği ilişkileri kuruldu. Böylece modern arap dünyasının temelleri atılırken, milliyetçi hareketler bu iki devlet tarafından desteklenmeye başladı.

Hatta bu faaliyetler o kadar arttı ki; bölgede bulunan halkın duyguları istismar edilerek, İngilizler tarafından Türk hilafetine karşılık hilafet-i arabiye meselesi gündeme getirildi⁴⁴

Bölgede kurulan veya kurdurulan pek çok cemiyet ve teşkilat, arap milliyetçiliğinin temellerini atmak için adeta yarışıyor ve bildiriler yayınlanıyordu.

Arap Milliyetçiliğini ve bağımsızlığını teşvik için El-Cemiyeti'l Nuriyeti'l Arabiye yani Arap İhtilal Cemiyeti tarafında yayınlanan bildirilerden biri Hicri 1332(Miladi 1916) yılının Rebiülevvelinde yayımlandı. Bu bildiride:

"Beni Kahtan Araplarını;

Hazır olunuz o davet gününe ki, o gün biz bütün kainatı alev ve ateşle dolduracağız.

Ey Beni Kahtan; Ey Adnan Sülalesi uyuyor musunuz? Ve ne zamana kadar uyuyacaksınız?... Memleket sizin memleketinizdir. Memlekette hüküm milletindir. Lakin size kanun namına hükmedenler sizi milletten bile saymıyorlar. Onlar sizi türlü türlü azap, kahr ve zulm ile cezalandırıyorlar. Şu halde siz onlara hakimiyeti nasıl veriyorsunuz.

Siz onların nazarında bir sürü hayvansınız, ki yünlerinizi alırlar, sütlerinizi içerler, etlerinizi yerler, memleketleriniz onların nazarında pederlerinden miras kalmış bir mezar gibidir. O memleketlerde sakın olanlar da onların zelil köleleridir. Sizin Araplığınız nerede kaldı? Hani şanlı kahtaniyeniz nerededir? Sayıları sizin sayınızdan az olduğu halde Ermeniler Türk Devletine rağmen idari bağımsızlığa nail oldular. Ve yakında kendi kendilerinin de idaresinde müstakil olacaklar...

⁴³ Armaoğlu, a.g.e., S.31.

⁴⁴ Hüseyin Kazım Kadri, *Türkiye'nin Çöküşü*, İstanbul, S.165.

Halbu ki siz Halep'te Seksen bin Arab'ın başından kale yapan Timurlenk ahfadına, Bağdat'ta büyük Arap hükümetinin varlığına son veren Hülagu ve Cengiz sülalesine ebediyen köle olup kalacaksınız.. Bizans payitahtının⁴⁵ muhafazası için namuslarınızı, kadınlarınızın iffetini çiğnetiyorsunuz. Yetimlerin ve ölümlerin tahrip ediliyor. Mallarınız alınıp İstanbul saraylarına onların içindeki şaraplara, musikilere, çeşitli israflara sarf olunuyor. Geçleriniz kah yemende, kah Grek ve Havranda Arap kardeşleriyle vuruşmaya sevk ediliyor. Bu gibi ahval ile Türklerin mezalimi doğrulanıyor da siz hala bunların karşısında suskun ve sakin duruyorsunuz ? !...

Türkler size etmedikleri hürmeti Ermenilere ettiler. Size vermedikleri hukuku onlara verdiler. Siz şu hakikatin Ermenilerde isabetini görmediniz mi ? Arap kanı sizin damarlarınızı uyuşturdu mu ? Yemin ederim ki ağızlarında et parçası gibi çiğneniyorsunuz... Bakınız Türkler Ermenilere nasıl iyi muamele ediyorlar ve nasıl övgülerde bulunuyorlar. Bakınız Türk hükümeti Ermenilerin önünde ne yolda baş eğiyor ve Ermenilerin memleketle seçimlere katılma haklarından fazla olan isteklerini nasıl kabul ediyorlar ? Siz ise ...Ah size yazıklar olsun !

Türkler Rusya ve Balkan muharebelerinde yenilgiye uğrayan askerlerini sizi öldürmek ve Arap cinsini mahvetmek ve sizden kalan kuvvete de bir son çekmek için üzerinize sevk ediyor. Türk hükümetinin sizden başkasının üzerine göndereceği kuvvet kalmamış gibidir. İşte Irak'a zevk olunan askere bakınız en mühim işi Arap kardeşlerinizi katletmek, mamur olan hanelerinizi yıkmak ve kısaca Yemen'de Kerek'te ve Havravi'da yaptıklarını tekrar etmektir. Bunların hepsi ne içindir ? Sizin kavminizin kökünden koparılmakla olduğunuzu gördüğünüz halde bu zulümlere karşı ne kadar susacaksınız ? Bu fesatçılar Yemen'i tahrip ve oradaki Arapları imha etmek için imam Yahya'yı İdris'e musallat ettiler... Türk için Arap'tan başka kuvvet kalmamıştır.

Ey kahtaniler... Namussuz, şerefsiz, malsız, millet ve meskenetle geçirilen, hürriyet ve istiklal ile donanmayan hayatın anlamı mı olur ?...

⁴⁵ Kasedilen İstanbul'dur

*Ey Araplar Kıyam ediniz, ey Kahtaniler Kılıçlarınızı kınından çıkarınız. Memleketlerinizi zalim ve zorba kimselere bırakmayınız.*⁴⁶ diye devam eden bildiride özellikle Yahudi ve Hıristiyan Araplara şöyle seslenilmektedir:

“Ey Nazaradan, Musevilerden olan Araplar, ellerinizi kardeşleriniz olan İslam Araplarının elleri üzerine koyunuz. Sizden olup ta Müslüman Araplar dini taassup içindedirler, mutaassıptırlar, kördürler bunun için biz dinsiz Türkleri Araplara üstün tutarız biçiminde değerlendirmelere tabi olmayın... Müslüman Araplar vatan konusunda sizin kardeşlerinizdir... İşte siz, Türkleri iyi gördüğünüz halde, onlar sizi fena görürler ve sizi tahkir ederler. Haklarınızı inkardan kaçınmazlar...

Ey Araplar ! Biliniz ki bir fedakar Cemiyet ! teşekkül etmiştir ki Araplarla savaşanların ve İslah-ı Arabiyeye karşı gelenlerin hepsini katledecektir. Bizin ıslah dediğimiz, İstanbul geçleriyle bazı Arapların merkezîyet esası üzerine talep ettikleri şeyler değildir. Belki tam bağımsızlık üzerine olacaktır ve bir merkezi olmayan Arap Devleti tesis edilmeyecek; bizim eski şerefimizi iade edecek; memlekete şanına layık bir zat kesinlikle hakim olacaktır. İşe en önce Arap olup ta Arap haklarının, kan dökücü Türk geçlerinin ayakları altında ezilmesine sebep olan münafık tilkilerin yok edilmesiyle başlayacaktır. Bunu vaat ettiğimiz durumları uygulamaya koyduğumuz zaman bütün alem görecektir. İşte bu kadar “ Bu akıllı bir kavim için bir tebliğdir...”⁴⁷

Bu ve benzeri bildirilerle Arap milliyetçiliği alevlenmeye çalışıyordu. Bu durum birazda Suriye'nin, yıllardan beri Avrupa ile iç içe olmasından kaynaklanmıştır. Esasen Suriye'nin en temel meselesi Araplık-Türklük meselesi değil, Araplık-Avrupalılık davasıydı. Çünkü o yıllarda Suriye'nin neresine bakarsanız bakın orada Avrupa'nın sayılamayacak kadar etkili isim ve irfanı, mekteplerini, hastanelerini görmek mümkündü.⁴⁸

Aslında Fransa başta olmak üzere Avrupa'nın buraya gelişi planlıdır. Özellikle bölgede yaşayan Hıristiyan Araplar vasıtalarıyla milliyetçilik tohumları atılmıştır.⁴⁹

⁴⁶ Kasım Kadri, *a.g.e.*, S.162-165

⁴⁷ Kasım Kadri, *a.g.e.*, S.167

⁴⁸ Kasım Kadri, *a.g.e.*, S.190

⁴⁹ Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, *Ortadoğu ve Geleceği*, İstanbul, 1992, S.117.

Bölgenin etnik yapısı da zaten bu ortan için bulunmaz fırsattır. Zira o yıllarda Suriye halkında dil birliği olmasına rağmen duygu ve düşünce birliği yoktur.⁵⁰

Bu özelliklerinin yanı sıra 1908 II.Meşrutiyetten sonra Osmanlı yönetimini ele geçiren İttihat ve Terakkicilerin Mülk-ü Osmani ve İslam Birliği kavramını bırakarak yerine “Türkçülük”e ağırlık vermeleri milliyetçilik hareketlerini daha da hızlandıracaktır.⁵¹ Yalnız bütün bu kışkırtıcı tavırlara karşın Arap ortadoğusundan I.Dünya Savaşına kadar çok ciddi mukavemet olmayacaktır. Arap milliyetçiliğini takip eden ve bu hususta Avrupa ile sıkı işbirliğinde olanlar varsa da halkın büyük bir ekseriyeti milli bir Arap varlığına henüz fikren hazır değildir. Belki bunda ortamın henüz müsait olmamasının tesiri varsa da, avam Hilafet-i Osmaniye’ye sadıktır ve II.Abdülhamid’in temellerini atmış olduğu İslâm Birliğinin tesiri altındadırlar.

D. OSMANLI DEVLETİNİN SAVAŞA GİRMESİ VE ARAPLAR

Osmanlı Devleti 2 Kasım 1914’te Almanların tarafında İngiliz ve Fransızların aleyhine savaşa girince I.Dünya Savaşı doğal olarak Osmanlı Devletinin topraklarına sıçrayıp çok geniş bir alana yayıldı. Haliyle Araplarla meskun olan Osmanlı toprakları da İtilaf Devletlerinin ilgi alanını oluşturuyordu. 18.yy.dan itibaren bölgeye değişik şekilde gelen İngiltere ve Fransa, savaşla birlikte fiili bir kuvvet olarak gelmeye başladı.

Osmanlı Devletinin içindeki azınlıkları değişik zamanlarda, farklı sebeplerle ayaklandıran bu devletler artık Osmanlı Devleti’nin parçalanmasının zamanının gelmiş olduğuna inandılar. Verdikleri kararları uygulamaya koydular.

Bölgede yapılacak en önemli faaliyetlerin zemini zaten hazırlanmıştı, şimdi iş bölgeyi isyana teşvik etmeye kalkıyordu. Yalnız Avrupalılardan en fazla Fransa Suriye’yi kendi bölge ve sömürgesi olarak görüyordu.⁵² Ne var ki bölgeye bir bütün olarak baktığımızda İngiltere’nin ağırlığını fazlasıyla hissetmek mümkündür. İngiltere’de hemen bunun gereğini yaparak bölgeye iyi yetişmiş, Arap lisan ve kültürünü iyi kavramış elemanlarını gönderdi.⁵³ Aynı zamanda bölgenin ileri gelen liderleriyle de temasa geçerek

⁵⁰ Ülman, a.g.m., S.244

⁵¹ Sisav a.g.e., S.118.

⁵² Kazım Kadri, a.g.e., S.180.

⁵³ Laurence gibi.

her ne surette olursa olsun onları elde etmenin yollarını aradı ve amacına da çok kısa sürede ulaştı.

Mısır'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Mc. Mahon Arap Şeyhlerinden Şerif Hüseyin ile temasa geçerek, bölgede ki Arapları Osmanlı Devletine ayaklandırmasına karşılık majesteleri hükümetinin⁵⁴ büyük bir Arap Krallığının kurulmasında ve kendilerinin de bu krallığın hükümdarı olmasında yardımcı olacağını bildirdi.

a.Şerif Hüseyin Ayaklanmasında Suriye

Şerif Hüseyin İngilizlerle isyan için anlaştığı sıralarda Suriyeli Araplar da isyan hazırlıklarına başlamıştır. 1915 Ocak ayında Irak Araplarının başı Yisin, Şam Arap Subaylarının başı Ali Rıza Rikabi Paşa ve Suriyeli memurlarının başı olan Gani-Ül Arisi Suriye'de askeri ayaklanma çıkarılması için Şerif Hüseyin'e teklif götürdüler⁵⁵ Şerif Hüseyin'de oğlu Faysal'ı , hem kendisine rapor vermek hem de Suriye Araplarını isyana katmak için Şam'a gönderdi.

Faysal Şam'da Arap ileri gelenleriyle buluşup, konu hakkında kendilerini bilgilendirmiş fakat ikna edememiştir. Zira 1915 yılında Şam'da ki halk, Alman zaferinden emin görünmekte bu itibarla ayaklanmanın kendileri aleyhine olabileceğini düşünmektedir.

Zaten Faysal da babasına gönderdiği raporda henüz ayaklanmanın erken olduğunu, umumi bir ayaklanmanın geciktirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶ Bundan dolayı Şerif Hüseyin'in ayaklanması yaklaşık bir yıl sonra yani 10 Haziran 1916'da başlamıştır.⁵⁷ Bu arada Faysal boş durmamış Mayıs 1915 Şam'da Arap grupları ile görüşerek 23 Mayıs 1915 tarihinde İngilizlerle Şam Protokolünü imzaladı.⁵⁸

Protokole göre Arapların bağımsızlığı İngiliz Hükümeti şu şartlarla kabul ediyordu; kuzey de Mersin-Adana hattından itibaren Birecik, Urfa, Mardin ve Midyat'tan geçerek İran sınırına kadar olan saha, doğuda Basra körfezinden itibaren İran sınırı güneyde Aden hariç Hint Okyanusu, batıda Kızıl Deniz Mersin hattıyla çevrili alan Araplara verilecek,

⁵⁴ İngiliz hükümeti

⁵⁵ Yusuf Hikmet Bayur , Türk İnkılab-ı Tarihi , Ankara 1957, c.III s.217

⁵⁶ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e. , c.III s.217

⁵⁷ Sisav, a.g.e. s.188

⁵⁸ Yaşar Akbıyık "XX. Yüzyılın Başlarına Ortadoğu'da Fransız-İngiliz Rekabeti ve Türkiye" Milli kültür Dergisi Ankara 1989 , Sayı 66 S. 42-44

buna karşılık İngiltere'ye ekonomik imtiyazların tanınması ve gelecekteki Arap Devletiyle İngiltere arasında savunma antlaşması yapılacaktır.⁵⁹

I.Dünya Savaşı'nın devam ettiği 1916 yılında İttifak Devletleri'nin bu savaşı kazanmasının imkansızlığını anlayan Hüseyin 10 Haziran 1916' da isyanı başlattı. Önce Mekke'deki Türk Garnizonuna saldıran Araplar burasını ele geçirdikten sonra kuzaya yöneldiler Faysal komutasındaki Araplar Filistin ve Suriye'de İngilizler ile savaşmakta olan Türk kuvvetlerini arkadan vurdular. Böylece Gazze savaşları kaybedildi. Arkasından İngilizler kuzeye ilerleyerek Filistin ve Suriye'yi ele geçirdi.

İngilizler hedeflediklerine ulaşmışlardı. Yani Hicazda isyanı başlatmışlardı. Şimdi oturup Fransızlarla savaştan sonra alacakları bölgelerin paylaşımı yapılmalıydı.

b.Sykes-Picot Antlaşması

1916 yılında I.Dünya savaşı cephelerde bütün hızıyla devam ederken müttefikler (İngiltere, Fransa, Rusya) aralarında yaptıkları antlaşmalarla ganimetleri paylaşmaya başlamışlardı. Bu paylaşımında en önemli kısım Osmanlı Devleti'dir.

Müttefikler 1915 yılından itibaren paylaşım hususunda görüş alış verişine başlamış bulunuyorlardı. Prensipte Rusya'ya Boğazlar verilmiş İngiltere de İran'da ki nüfuzunu kuvvetlendirmiştir. Bu yılın sonuna doğru Fransa İngiltere'ye başvurarak Osmanlı Devleti'nin Anadolu toprakları hakkında antlaşmaya varılmasını istedi.

İngiltere bu sırada Araplarla temas ve antlaşma halindeydi. Oysa Fransa'nın bu antlaşmadan henüz haberi yoktu. Bu sebeple Fransa'ya verdiği cevapta; "Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasından sonra, Merkezi Hicazda olacak bağımsız bir Arap Devleti kurulmalıdır. " diyerek Fransızları dolaylı olarak antlaşmadan haberdar etti. Fransa bunun üzerine Suriye ve Adana'nın kendisine verilmesinde ısrar etmeye başladı.⁶⁰ Böylece İngiltere ile Fransa arasındaki görüşmelerde başladı.

Diğer yandan Rusya, İngiltere ve Fransa arasındaki üçlü görüşmelerde devam etmekteydi. Nihayet görüşmeler 26 Nisan 1916' da sona erdi. antlaşmaya göre; Rusya, Bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını ve Suriye, Kilikya, Mezopotamya'nın İngiltere

⁵⁹ Yaşar Akbıyık a.g.m. , S.43

⁶⁰ Fahir Armaoğlu, Siyasi Tarih Dersleri (1789-1919) , Ankara 1961 S.583 (Bundan sonra bu eser Siyasi Tarih olarak dipnota yazılacaktır

ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul etti. Buna karşılık Boğazlar ile birlikte Doğu Anadolu'nun büyük bölümü Rusya'ya bırakıldı.⁶¹

Bu antlaşmadan sonra Fransa ve İngiltere arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımı için görüşmeler devam etti. Bu görüşmelerde Fransa'yı George Picot, İngiltere'yi Sir Mark Sykes temsil etti.⁶² Nihayet yapılan görüşmelerden sonra onu imzalayan murahhasların adları dolayısı ile *Sykes-Picot Antlaşması* 16 Mayıs 1916' da imzalandı.⁶³

Bu antlaşmaya göre; "*Halep, Hama, Humus ve Şam'ın batısında kalan Suriye'nin kıyı bölgesini , Adana-Mersin çevresini Fransızlar alıyordu*" Rusya ile yapılan gizli antlaşmada Fransa'nın elde ettiği kazançlarında hesaba kattığımızda; Akka'nın kuzeyinden itibaren Suriye'nin kıyı bölgesi (Beyrut dahil) ile, Mersin'in batısından başlayıp Sivas'a uzanan çizginin doğusunda, Sivas-Harpur-Muş çizgisinin güneyine ve Muş çizgisinin batısında kalan topraklar Fransa'nın oluyordu. Akdeniz'de Akka ve Hayfa limanları ile Bağdat-Basra arasındaki Dicle-Fırat bölgesi İngilizlerin oluyordu.⁶⁴

Tüm bu görüşme ve antlaşmalardan Şerif Hüseyin ve Arapların haberi olmamıştır. Fakat hesapta olmayan hadiseler gelişmeye başlamıştı. Zira bitti denilen ve toprakları taksim edilen Osmanlı Devleti, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını geçerek Rusya'nın içinde bulunduğu durumdan kurtulmasını sağlamak isteyen İtilaf Devleti kuvvetlerini Çanakkale Boğazı'nın derinliklerine gömdü. İçinde bulunduğu durumu aşamayan Rusya'da Çarlık Rejimi yıkılarak yerine Bolşevikler iktidara geldi. Onların yaptığı tek şeyde derhal Rusya'nın savaştan çekilmesini sağlamak oldu. Hemen akabinde Rusya Sykes-Picot antlaşmasını dünya kamuoyuna açıkladılar.⁶⁵

Bunun üzerine Osmanlı Devleti harekete geçmesine karşılık, İngiltere de boş durmayarak Mısır'a atanmış olan İngiliz Yüksek Komiseri Wingate ile Şerif Hüseyin'e şu telgrafi çekti: "**Müttefik devletlerin Arap topraklarında gözü olduğunu iddia eden Türk politikasının müttefiklerle Araplar arasına nifak tohumları saçmayı amaçladıkları anlaşılıyor. Majesteleri hükümeti, Arapların özgürlüğe kavuşmasını**

⁶¹ Buralar; Erzurum, Van, Bitlis, Muş, Siirt, Trabzon ve Karadeniz kıyılarıdır. Daha geniş bilgi için bkz. F.Armaoğlu , *Siyasi Tarih* , S.584

⁶² Yılmaz Altuğ *Türk İnkılap Tarihi* , İstanbul 1985, S.21

⁶³ Yaşar Akbıyık a.g.m. S.42

⁶⁴ F.Armaoğlu *Siyasi Tarih* S.586

⁶⁵ Sisav, a.g.e., S.199.

için daha önce yapılmış taahhütleri yeniler.⁶⁶ Bağımsızlık Majesteleri hükümetinin izlediği ve sarsılmaz bir kararlılıkla izleyeceği politikadır” (İngiliz Arşivleri Pro, Fo, 686/75 telgraf 1 Şubat 1918).⁶⁷

Bu ve benzeri telgrafla Rusya’nın dünya kamuoyuna açıkladığı Sykes-Picot Antlaşmasının tesirlerinin giderilmesi amaçlanmıştır. İngiliz ve Fransızların bölgede gözü olduğu yorumlarının da Osmanlı hükümeti tarafından ortaya atıldığı özellikle Arapların yaşadıkları bölgede yayılmıştır.

İngiltere sadece bununla da kalmayarak Fransa ile birlikte 7 Kasım 1918’de ortak bir deklarasyon yayımlayarak “Uzun zamandan beri Türklerin zulmü altında yaşayan halkların kurtuluşu için” savaştıklarını belirttiler.⁶⁸ Bu gelişmeler karşısında Şerif Hüseyin oğlu Faysal’a, “İngiliz sözü altın gibidir” diyerek İngilizlerin, tüm söylenenlerin aksine kendisini desteklediğini bildirmiştir.⁶⁹

Fransa ile İngiltere’nin yukarıdaki deklarasyonu ve telgrafi Arap halkları üzerinde şu duyguyu uyandırır ki; Fransa ve İngiltere Arap halklarının bağımsızlığını istemektedir. Mc. Mahon Antlaşması’yla Araplar’ı ilk kez aldatmış olan İngiltere böylece Araplar’ı ikinci kez aldatmayı başarıyordu.

Burada şunu da unutmamak lazımdır ki, bu propaganda faaliyetlerinin başarıya ulaşmasında Şerif Hüseyin’in danışmanlığını yapan Laurencenin Arapların sosyal psikolojisini iyi tahlil etmesinde katkısı vardır. Zira Laurence İngiltere’ye çektiği telgrafta şöyle demektedir; “Araplar Türklerden daha istikrarsızdır. İyi kontrol edildikleri takdirde birleşme ve uyum kabiliyeti olmayan, birbirlerini kışkırtan insanlardır” (İng.Arşivleri Pro.Fo. 414/461⁷⁰ Laurence bütün bir isyan boyunca Hüseyin’in yanından ayrılmamış ona yardım eder görünerek gerekli istihbaratı İngiltere’ye aktarmıştır. Hala Araplar Laurence’nin büyük bir Arap dostu olduğundan bahsetmektedirler.

I.Dünya Savaşında Arapları böylece ayaklandıran İngiltere ve Fransa Savaşı A.B.D. katılımıyla lehlerine bitirince, Savaş sırasında gizli olarak yaptıkları Sykes-Picot antlaşmasını uygulamak için derhal harekete geçtiler. Yalnız bu sefer sadece Arap

⁶⁶ Mc. Mahon antlaşması.

⁶⁷ Sisav, a.g.e., S.119.

⁶⁸ F.Armaoğlu,20.yy.Siyasi., S.197.

⁶⁹ Sisav, a.g.e., S.119.

⁷⁰ Sisav, a.g.e, S.120.

topraklarını değil Türkler'in çoğunlukla yaşadığı bölgeler olan Anadolu'yu da ele geçirmek için faaliyetlerini hızlandırdılar.

E. I.DÜNYA SAVAŞININ SONA ERMESİ

a.Paris Konferansı

Bu konferans yapılmadan önce İtilaf Devletleri kendi aralarında tasnif edilmiştir. Bunlar Müttefik, Daha Az Müttefik ve Ortak gibi garip ve suni ayırmaya tabi tutulmuşlardı. Konferans 18 Ocak 1919'da açıldı. Konferansa muhtelif Devletler katılmıştı. Fakat konferansın kararlama sadece beş devlet hakimdi. Bunlar; Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından meydana gelen bir "onlar konseyi" kuruldu. Fakat bu konseyde Fransa ve İngiltere'nin ağırlığı söz konusuydu.

Amerika başkanı Wilson da konferansa katılanlar arasındaydı. Amerikanın istediği devamlı dünya barışını tesis etmek, bunun için de bu barışı kurup, koruyacak Milletler Cemiyeti'ni oluşturmaktı. Halbuki Fransa ve İngiltere dünya barışını düşünmekten ziyade kendi çıkarlarını düşünüyorlardı. Fransa Başbakanı Clemenceau ve Loyd George, Wilsonu başlarından uzaklaştırmak için konferansın önceliğini Milletler Cemiyeti statüsüne verdiler. Statü belirlenir belirlenmez Wilson Amerikan kamuoyunu aydınlatmak ve puan toplamak hesabıyla ülkesine döndü. Bu durumda ortam tamamıyla Fransa ve İngiltere'nin lehine gelişti. 1904'te sömürgeler hususunda anlaşan⁷¹ iki devlet konferans kararlarını etkileyerek önce, 21 Nisan 1917'de St.Jean dö Marianne anlaşmasıyla İtalya'ya verdikleri Mersin hariç Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgelerini⁷² İtalya'dan alarak Yunanistan'a verilmesini kararlaştırdılar. Zira İngiltere ve Fransa Ortadoğu'daki ve Uzakdoğudaki sömürgeleri için İtalya'nın başlarına bela olmasını istemiyorlardı. Böylece İtalya üvey evlat muamelesi gördü.

Bu arada konferansa Şerif Hüseyin, oğlu Faysal göndererek, vadedilen Arap Krallığını istemişse de, İngiltere ve Fransa Hüseyin'in Suriye monarşisini tanımakla birlikte bu bölgede manda yönetiminin kurulmasına karar verdi.⁷³

⁷¹ Armaoğlu, 20.yy. Siyasi S.54

⁷² Armaoğlu, 20.yy.Siyasi., S.135

⁷³ Armaoğlu, 20.yy.Siyasi., S.198.

Konferansın sonuçları itibariyle incelendiği zaman İtilaf Devletleri arasında ilk anlaşmazlık çıkmakla birlikte Fransa ve İngiltere'nin menfaat hususunda dayanışmalarının had safhaya çıktığında bir gerçektir. Konferansta Fransa, İngiliz menfaat ve tezlerini savunurken, İngiltere'de Fransız tezini savunmuştur.

Konferansın bir diğer sonucu da şudur ki, Fransa ve İngiltere'nin bütün bir savaş boyunca bağımsızlık fikriyle kandırdığı Arap Ortadoğusu hakkındaki düşüncelerini onların aleyhine açıklamasıdır. Böylece Araplara ilk kez gerçek fikirlerini dolaylıda olsa yansıttılar. Paris Konferansında alman kararlara rağmen Şerif Hüseyin hala büyük ve bağımsız Arap Krallığı'ndan bahsediliyordu.

b. Suriye İtilafnamesi

I. Dünya savaşı devam ederken Sykes-Picot gizli andlaşması imzalanmıştı. Bu andlaşmaya göre tarafların paylaştığı yerler 18 Ocak 1919'da açılan Paris Konferansında tekrar kabul edildi.⁷⁴

Musul'un Petrol yönünden zengin olması, İngiltere'nin ne pahasına olursa olsun burayı tekrar ele geçirmek istemesine neden oldu. Çünkü İngiltere'ye göre; I: Dünya savaşında bu bölgelerde Osmanlı Devleti ile savaşan kendisiydi. Güney Cephesinin yükünü kendisi çekmişti. Musul'da tabii olarak kendisine verilmeliydi.

İngiltere bu arzusunu yerine getirmek maksadı ile Anadolu'nun Güney illerini geçici olarak işgal etti.⁷⁵ Ancak Fransa bu işgallere beklenmedik şekilde sert tepki gösterdi. İngiltere bu tepkiyi fazla umursamayarak Fransa ile görüşebileceklerini bildirdi. Aralık 1918' de İngiltere Başbakanı Lloyd George ile Fransa Başbakanı Clemenceau görüştü. Bu görüşmede Lloyd George Filistin üzerinde İngiliz himayesinin tanınmasını ve Fransa'nın Musul bölgesini İngiltere'ye bırakmasını istedi. Buna karşılık Türk Petrol Şirketindeki Almanya'nın hissesinden %25'ini Fransa'ya verebileceğini belirtti.⁷⁶

Bunun üzerine Fransa ve İngiltere arasında 26 Nisan 1919'da *Long Berenger Petrol Andlaşması* yapıldı. Bu andlaşmayla Türk Petrol Şirketindeki %25'lik kısım Fransa'ya verildi. İngiltere ise Musul ile Suriye'nin önemli bir bölümünde haklarının

⁷⁴ Yaşar Akbıyık, Milli Mücadelede Güney Cephesi , Ankara 1990 S.48

⁷⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu Türk İstiklal Harbi 1.Mondros Mutarekesi ve Tatbikatı, Ankara 1962, S.77

⁷⁶ Y.Akbıyık a.g.e. , S.49

tanınmasını istemişse de, Fransa özellikle Suriye bölgesinin kendi mandası altında kalmasında diretti.

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal bu pazarlıkları haber alır almaz Fransa mandasına karşı çıktı. Ona göre İngilizler bu topraklarda büyük bir Arap Krallığı vaad etmişlerdi. Artık bu vaad gerçekleştirilmeliydi.

7 Mart 1919 ' da İngiliz, Fransız, İtalyan ve Amerika temsilcileri Ortadoğu'da manda konusunu tartışmak amacıyla yeniden toplandılar. Fransa Suriye ve Kilikya'ya yönelik manda isteklerinde bulundu. İngiltere buna karşı çıktı. Lloyd George, Clemenceau'ya Faysal ile andlaşmaya varmadan Suriye bölgesini işgale kalkarsa kanlı bir savaşın başlayabileceğini bu yüzden Fransa'nın kıyı şeridi ile yetinmesini gerektiğini söyledi. Bu toplantı da fazla bir sonuç alınmadan noktalandı.⁷⁷

Temmuz 1919'da Clemenceau ile Lloyd George arasında tekrar görüşmeler başladı. Bu görüşmelerde Adana, Maraş, Urfa, Antep Sancakları ile Suriye'nin bir kısmında İngiliz birliklerinin yerine Fransız birliklerinin geçmesine ayrıca, Şam ve Halep şehirlerinde Şerif Hüseyin birliklerinin yerleşmesine ilke olarak karar verildi.

Bütün bu görüşmelerden sonra Lloyd George , Fransız ve Araplara sunulmak üzere bir memorandum hazırladı. Buna göre İngiliz Ordusu Suriye ve Adana bölgesini boşaltacak bu bölgenin korumasını Fransız ve Arap birlikleri üstlenecek. Buna karşılık Filistin ve Musul İngiltere'ye verilecek. Lloyd George bu memorandumu 13 Eylül 1919' da Paris'te Clemenceau'ya verdi.

Ayrıca Lloyd George bu memorandumunu A.B.D.Dışişleri Bakanı L.Polk, İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı Clemenceau, İtalyan Dışişler Bakanı B.Tomasso ile Japon B.Matsal'm temsil ettiği konseye sundu.

Bu muhtıra konseyde görüşüldü ve andlaşmaya varıldı. Buna göre; İngiliz Kuvvetleri 1 Kasım 1919'dan itibaren Kilikya ve Suriye'den çekilecek Şam, Hama, Humus ve Halep Arap devleti sınırları içersinde kalacak.⁷⁸

Böylece Suriye ve Kilikya işgal kuvvetlerinin karşılıklı değişimi hakkında İngiltere ve Fransa arasında *Suriye İtilafnamesi* imzalandı. ⁷⁹ Böylece Petrol yönünden zengin

⁷⁷ Y.Akbıyık a.g.e. , S.50

⁷⁸ Y.Akbıyık a.g.e S.52

⁷⁹ Y.Akbıyık a.g.e S.52

Musul ve çevresi İngilizlerin eline geçerken Suriye ve çevresiyle Anadolu'nun güneyi dolaylı yoldan Fransa'ya verildi. Suriye'de Fransız mandası San Remo konferansı ile kesinlik kazandı.

II.BÖLÜM

SURİYE'DE MANDA YÖNETİMİ VE BAĞIMSIZLIK

A.FRANSA'NIN SURİYE'Yİ İŞGALİ VE MANDA REJİMİ

Suriye'nin sözde hükümdarı Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'dı. Faysal tarafından 6 Haziran 1919' da Şam'da Suriye Genel Konseyi toplandı. Bu kongrede kendisinin bölge halkının gerçek temsilcisi olduğunun kabul edilmesini isteyerek görüşünü Paris'e ilettiler.

Suriye Genel Kongresi yaptığı ilk toplantıda; Bugün Suriye, Lübnan Ürdün ve İsrail'in bulunduğu toprakları kapsayan alanda tam bağımsız büyük Suriye Devletinin kurulmasını istedi.

Faysal bu isteklerini kabul ettirmek maksadıyla Paris'e gitti ve bu yılın büyük bölümünü Fransa'da görüşmeler yaparak geçirdi. Sonunda Fransa Başbakanı Clemenceau ile gizli bir andlaşmaya vardı. Bu andlaşmayla, Faysal Fransa'nın gevşek bağlarından oluşan himayesi altında bağımsız Suriye'ye egemen olacaktı.⁸⁰

Fakat bu andlaşmanın yapılmasından bir yıl sonra 1920 Ocak ayında Clemenceau İktidardan düştüğünde yeni seçilen ve sömürgecilik yanlısı olan Hükümetin yapılan gizli andlaşmaya uyup uymayacağı henüz belli değildi.

Diğer yandan koyu Arap milliyetçileride Fransa'ya gevşek bağlarla da olsa bağımsızlığı sınırlayıcı hiç bir andlaşmayı kabul etmeyeceklerini bildirdiler. Hatta Faysal Arap Milliyetçi Cepheden gelen bir heyete Clemenceau ile yaptığı andlaşmayı reddetmenin Fransa ile savaş demenin olduğunu bildirdi ise de, Komite; “ *Biz hem İngiltere'ye hem de Fransa'ya savaş etmeye hazırız*” cevabını aldı.⁸¹ Bu olaydan kısa süre sonra Suriye Genel Kongresinde oylanan, Faysal-Clemenceau andlaşması reddedildi.

İkinci Suriye Genel Kongresi Sen Ramo konferansından bir ay kadar önce 1920 Mart başında toplandı. Kongre hemen Suriye'nin Lübnan ve Filistinide kapsayan sınırlar içerisinde, Faysal'ın meşru hükümdarlığı altında tamamen bağımsız olduğunu ilan eden bir karar aldı.

Fransa, Şam'da Suriye Genel Kongresinin yayınladığı bu deklarasyonla şaşırıp kaldı. Bununla beraber bağımsızlığın uygulanması halinde ciddi sorunlar çıkacağını ifade ederek Faysal'ı uyardı. Fransa diğer yandan Ortadoğu'da ki en büyük rakibi olan İngiltere ile andlaşma yolunu seçiyordu. Çünkü İngiltere ile andlaşma yapabilirse Suriye'de ki bağımsızlık yanlısı güçleri rahatlıkla ortadan kaldırabilir ve Suriye'de manda rejimini kurabilirdi.

Yapılan görüşmeler neticesinde 25 Nisan 1920'de ki San Remo konferansında İngilizlerle Suriye'nin kesin olarak Fransa'ya verilmesi konusunda andlaşmaya varıldı.^{3*}

Fransa 27 Mayıs 1920'de Beyruttaki Komutanı General Gouraud'da, Faysal'a karşı harekete geçmesi için hazır olması emrini verdi. General Gouraud'da 1920' de

⁸⁰ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı (1914-1922)*, (Çev: Mehmet Harmancı), İstanbul, 1993, s. 435

⁸¹ David Fromkin, *a.g.e.*, s.435

⁸² Oral Sander-Ahmet Şükrü Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara 1980, S.138

Faysal'a bir ultiimatom gnderelek Arap Ordusunun dağıtılmasını da kapsayan, Arapların kolayca kabullenemeyeceği koşulları bildirdi.

Faysal bu durum karşısında Fransa ile savaşmayı göze alamadığından şartları kabul ettiğini açıkladı. Fakat General Gouraud Faysal'm verdiği cevaptan tatmin olmayarak Paris'ten aldığı emir ile harekete geçti. Doksanbin kişilik kuvvet ve Fransız Hava Filosunuda arkasına alan General 26 Temmuz 1920'de şam'ı işgal etti. 27 Temmuz'da da Faysal'ı kovdu.⁸³ Fransa Başbakanı yaptığı açıklamada Suriye'nin bundan sonra kendilerinin olduğunu açıkladı.⁸⁴

Böylece Suriye Fransız mandası altına girdi. Bu durum 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti tarafından tasdik edildi.⁸⁵

B.MANDA YÖNETİMİNİN MİLLETLER CEMİYETİ TARAFINDAN KABUL

Fransa, 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti tarafından Sriyenin mandası olduğunu kabul eder etmez derhal Suriyede bir takım yapısal ve etnik değişikliklere gitti.

Evvela Arap muhalefetine ve muhtemel ayaklanmalara karşı Lübnan'ı Suriye'den ayırdı ve topraklarını Suriye aleyhine iki katına çıkardı. Bununla da kalmayarak Suriye'yi etnik parçalara ayırarak her birisini devlet olarak tanıdı. Fransa, bölgede "ayır ve hakim ol" politikasını takip etti. Fransa tarafından ayrılan parçalar şöyle idi.

a.Suriye Devleti	Merkezi şam
b.Halep Devleti	Merkezi Halep
c.Alevi Devleti	Merkezi Lazkiye
d.Dürzi Devleti	Merkezi Sveyda
e.Lübnan Devleti	Merkezi Beyrut

Ayrıca en küçük suları şiddetle cezalandırma yoluna giderek, Arapların milli heyecanını şiddet ve kanla söndürmek istemiştir. Yukarıda Fransa'nın devlet olarak kabul ettiği bölgelere bakılırsa büyük bir ekseriyetin bırakın devlet olmaya eyalet bile olabilmesi

⁸³ F.Armaoğlu Siyasi Tarih, S.198

⁸⁴ David Fromkin, a.g.e. S.437

⁸⁵ O.Sander-A.şükrü a.g.e. , S.138

mümkün değildir. Gerçi Suriye bütün olarak düşünüldüğünde halkta dil birliği olmasına rağmen duygu ve düşünce birliği yoktu.⁸⁶

Fransanın Suriye'yi parçalamakta ki amacı; yönetimi kolaylaştırmaktı.⁸⁷ Bir taraftan bunları yaparken diğer yandan Fransız Kültür ve Medeniyetini Ortadoğuya taşımaya devam etti.

Fransanın bu tutumuna karşı Suriye'nin muhtelif yerlerinde isyan ve ayaklanmalar da başlamıştır. Zaten halkın tamamı Fransız mandasını reddetmiş ve Fransızlara reaksiyon göstermiştir. Bunun bir neticesi olarak Şimali (kuzey) Suriye'de İbrahim Hanono, Lazkiye dağlarında Elali ve Şamda Kitle-i Vataniye Partisi bu tepkileri organize etmiştir. Suriyede Silahlı mukavemetin yanısıra sivil halkta Fransızları genel greve gitmek suretiyle protesto etmiştir.⁸⁸

Bunlara rağmen Fransa Suriye konusunda kararlılığını sürdürmüştür. Fransanın özellikle etnik ve dini ayrılıkları körükleyerek Suriyeye hakim olmak istediğini görüyoruz ki; bunda da kısmen başarılı olmuştur. Bu gün dahi Fransızların o yıllardan etnik ve dini ayrılıkları destekleyerek, ettikleri husumet tohumlarının izlerini görmekteyiz. Fransa 1922 Nisanında Dürzilerin bağımsızlığını tanıdı. Arkasından Alevilerin de bağımsızlığını tanıdı. Böylece aradaki ihtilafı daha da büyötmek istedi.

Suriyede Fransızlara karşı yapılan isyan ve ayaklanmalar 1925 yılına kadar çok ciddi bir şekilde organize edilemedi ve küçük çaplı olaylar olarak kaldı. Ne varki bu tarihten sonra kütleleşen mücadele Elkütletülvataniyye ve Elcebhetüssabiye partileri altında toplandı. Bundan sonra şiddet olayları ve kanlı direnişler artmıştır. Bunların, en kanlıları 1925-36 yılları arasında olmuştur.⁸⁹

C. SURİYE'NİN 1930'DAKİ BAĞIMSIZLIK DENEMESİ

Bütün bu şiddet ve ayaklanmalar karşısında, Fransa uyguladığı politikaların yanlışlığını anlayarak 1930 Mayısnda Suriye'ye bağımsızlık verdi. Bu bağımsızlık sözde bir bağımsızlıktı.⁹⁰ 1930'da Fransa Yüksek komiseri Suriye'ye Lübnan anayasasını

⁸⁶ Ülman, a.g.e., S.244.

⁸⁷ Peter Mansfield, Osmanlı Sonrası Türk ve Arap Dünyası, İstanbul, 1975, S.95.

⁸⁸ Tavakkalma, Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın işi ne? İstanbul 1945., S.9.

⁸⁹ Tavakkalma, a.g.e., S.13.

⁹⁰ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, S.30.

andıran bir anayasa ilan etti. Buna göre Suriyede parlamenter bir rejim kuruluyordu. Ancak güvenlik ve dışışleri konuları Fransa'ya verilmişti.⁹¹ Yani her haliyle sözde bir bağımsızlıktı ve buna bağımsızlık demek ne derece doğrudu ?

1936 yıllarına gelindiğinde Avrupa ve Ortadoğu'da durum farklıydı. Zira Avrupa'da I.Dünya Savaşında ağır darbe vurularak saf dışı bırakılan; bir anlamda kolu ve kanadı kırılan Almanya büyük bir atılım yaparak yeniden silah sanayiini kurmuş, Avrupanın en güçlü devletlerinden biri durumuna gelmiştir.

Aslında Almanya'nın kısa sürede gelişmesinde Versay Anlaşmasının ağır şartlarında yatmaktadır. Zira Almanya'da 1929'larda ekonomik buhran çıkmış, enflasyon yükselirken işsiz sayısında 2 milyondan 6 milyona yükselmiş, bu durumun faturasıda Versaille Anlaşmasına kesilmiştir. Hitler başa gelince dış politika faaliyetleri üç merhalede gelişmiştir: a) Versay Zincirlerinin kırılması b) Bir millet bir devlet ilkesinin gerçekleştirilmesi c) Hayat Sahası idi.⁹²

Diğer yanda İtalya I.Dünya Savaşında İtilaf Devletlerinin yanında yer almasına rağmen Savaşın nimetlerinden faydalanamamış ve üvey evlat muamelesi görmüştür. Özellikle Paris Konferansında Fransa ve İngilterenin kendisine karşı takındığı tavır, İtalya açısından kabul edilmemiş, süratle kendisini geliştirmeye ve Doğu Akdeniz'de hakimiyet alanını genişletmeye çalışmıştır.

Avrupa'da bu gelişmeler devam ederken Fransa'da 1936 yıllarında Sol Eğilimli Halk cephesi iktidara geldi. Bu kıta'da savaş durumu arttığndan 1936 yılının Eylül ayında Suriye'ye bağımsızlığını kazandıran bir anlaşma imzaladılar. Ne varki bu yılda imzalanan andlaşma 1930 yılında imza edilen andlaşmanın bir bezeriydi.

Buna göre ülke dışışleri konusunda Fransız-Suriye danışmanlığına başvurulacak fakat öncelik Fransa'da olacak, Fransa Suriyede iki askeri üst bulundurabilecekti.⁹³ Muhtemelen Fransa bu andlaşmalarla, Suriyedeki bağımsızlık mücadelelerini kösteklemeyi amaç edinmiş, böylece Suriye'yi içişlerinde kısmen serbest, dışışlerinde tamamiyle Fransaya bağılı bir sömürge olarak görmek istemiştir.

Öte yandan Avrupa'da Fransa'nın durumu hiçte iyi değildi. Zira Almanya kendisinin en büyük rakibi olarak Fransa'yı görmekte ve I.Dünya Savaşının intikamını

⁹¹ Mamfield, a.g.e., S.15.

⁹² Geniş, bilgi için bkz.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi ..., S.241.

⁹³ Manfield Peter, a.g.e., S.96.

almak için fırsat kollamaktadır. Böyle bir durumda Fransanın Suriyeye yarı bağımsızlık vermesi normaldir. Avrupa'daki durumu ileride belirtileceği gibi Hatay konusunda Türkiye ile işbirliği yapmasını da sağlayacaktır.

Fransa bir taraftan Suriye'ye sözde bağımsızlık verirken Manda yıllarında Suriye'nin bütün kaynaklarını kendi ülkesine taşımıştır.⁹⁴ Yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarını ülkesine taşımakla kalmayan Fransa Suriye'de kültür erezyonuyla; Fransız kültürü yayan kurum ve kuruluşların kurulmasına önem verecek ve küçük yaştaki Arap çocuklarını Fransız okullarında Fransız kültürüyle yetiştirecektir.

Bütün bunlara rağmen 1936 yılında yapılan andlaşma Suriye parlamentosunda onaylanıp kabul edilmesine karşılık, Fransız hükümeti tarafından kabul edilmedi.⁹⁵ Fransa'ya göre Suriye bağımsızlık verilmesinin sakıncaları sözkonusuydu. Çünkü ülke Fransızlar olmadan yönetilemez ve karışıklık içine düşerdi (!)

Bu sıralarda Hatay'da karışıklıklar ve huzursuzluklar artmıştı. Fransa her ne kadar Suriye'yi bağımsızlığa layık görmemişse de, Suriye'nin bağımsızlığı için mücadele edenlerinde sayısı artmıştı. 1939 yılında Ekrem El-Hurani, Hama Şehrinde Milli Gençlik Teşkilatını kurdu. Arkasından Fransızlar tarafından parçalanan Suriye'de birleşme işareti başladı ve Dinonk ile Halep birleşti.⁹⁶ Böylece Suriye'nin tam bağımsızlığı için büyük bir adım daha atılmıştı.

C. II.DÜNYA SAVAŞI VE SURİYE'NİN BAĞIMSIZLIĞINA KAVUŞMASI

Almanya Versaille antlaşmasının ağır şartlarından kurtulmak için süratli bir şekilde silahlanacak ve 1 Eylül 1929 sabahı, Alman ordularının Polonyayı işgaliyle tarihin en kanlı savaşlarından ikincisi başlayacaktır.

Kısa sürede Danimarka ve Norveç'i işgal eden Almanya doğu sınırlarını güvenlik altına aldıktan sonra 10 Mayıs 1940'ta Belçika ve Hollanda'ya saldırdı. Belçika ve Hollandanın bir kaç günde teslim olmasıyla hedef Fransa olmuştu. Alman orduları hiç vakit kaybetmeden Fransaya saldırıya geçtiler ve 14 Haziranda Paris'e girdiler.

⁹⁴ Tavakkalna, a.g.e., S.18.

⁹⁵ Peter, a.g.e., S.96.

⁹⁶ Hekimoğlu İsmail, Suriye Bu Hale Nasıl Düştü?, İstanbul, 1977, S.7.

Fransada bu durum karşısında 22 Haziran 1940'ta Almanya ile Compiègne'de mütareke imzaladı.⁹⁷ Bu andlaşma ile Fransanın Kuzey yarısı ve Atlantik kıyıları Almanlar'ın işgaline bırakıldı. Fransa 400.000 kişilik bir işgal ordusunu besleyecek bu arada Almanlar'a esir düşmüş olan 1.5 milyon Fransız askeri Almanlar'ın elinde esir oldu. Fransız donanmasında Almanların kontrolü altına giridi.⁹⁸ Böylece Almanya 1919 Versaille andlaşmasının intikamını alıyordu.

Avrupada Fransa bu durumdayken sömürgeleriyle ve hele bağımsızlık mücadelesi veren Suriye ile hiç ilgilenemedi. Böylece Suriye'de bağımsızlığın temelleri iyiden iyiye atıldı. Nihayet 1945 yılında Yalta Konferansından dönen Çörçil Kahire'de Suriye yöneticileriyle görüşmüş İngiliz ve Fransız ordularının Suriye'den çekilip, Suriye'nin tam bağımsızlığının sağlanması için Fransızlarla görüşmeler yapılmasını istemiştir. 1946 yılında İngiliz generali Wilson ile Fransız müessili General Controus'nun imzasını taşıyan beyanname ile Suriye tam bağımsızlığa kavuşmuştur.⁹⁹

Tabii bağımsızlık kolay kazanılmadı. II.Dünya Savaşında Fransa yukarıda özetlediğimiz duruma düşünce Suriyelilerin yardım etmesi karşılığında savaştan sonra bu ülkeye tam bağımsızlık vereceğini ilan etti.¹⁰⁰ Savaştan sonra Fransa Suriye halkına vermiş olduğu bağımsızlık vaadini tutma tarafı değildi. Fakat savaş sonrası Fransa önceki Fransa değildi. Eski gücünden çok şey kaybetmişti. Bir de buna II.Dünya Savaşından sonra Amerika ve İngilterenin bölgede kendi planlarını uygulama isteği eklenince Fransa Doğu Akdeniz'de zor durumda kalacaktır. Fransa artan uluslararası baskı ve Suriyelilerin bağımsızlık mücadelesi karşısında ergeç bu toprakları terkedeceğini kavradı. Fakat Suriye ile yapılacak bir andlaşma ile manda yönetiminin bağımsızlık ilişkileri mümkün olduğu kadar çok devam ettirilecekti. Ayrıca Fransa kültürel, Ekonomik ve Stratejik imtiyazlar elde etmeden çekilmemeyi düşünüyordu.

Hatta bu kararlılığını Şam'ı iki defa bombalayarak göstermiştir.¹⁰¹ Bu arada uluslararası baskıda artmaya devam etti. Nihayet Suriye 1944'te A.B.D. ve Rusya tarafından bağımsız bir ülke olarak tanındı. Fakat bu ülkenin bağımsızlığını tanımalarna

⁹⁷ Armaoğlu, a.g.e., s.365.

⁹⁸ Geniş bilgi için bkz. Armaoğlu, 20.yy.Siyasi Tarihi, s.365.

⁹⁹ Tavakkalna, a.g.e., s.19.

¹⁰⁰ Ö. Abdullah Faruk, Suriye dosyası, İstanbul, 1991, s.48.

¹⁰¹ İsmail Abdullahat Akşin, Türkiyenin 1945'ten sonraki Dış Politika Gelişmeleri Ortadoğu Meseleleri, İstanbul, 1954, s.71.

rağmen 1945 yılına kadar bağımsız olamadı. 5 Nisan 1946'da tüm Fransız birlikleri ayrılınca Suriye'de bağımsızlığını kazandı.¹⁰²

D.BAĞIMSIZLIKTAN SONRA SURİYE

Suriye'de 1945'ten sonra Fransız baskısının azalmasıyla birlikte, tam bağımsız olma yolunda ilerlemeye başlamıştır. Suriyeliler böylece 25 yıllık Fransız mandası altında kaldıkları dönem içersinde cehalet, zulüm, ızdırıp, sürgün ve bombardımandan başka bir hatıra edimmemişlerdir.¹⁰³ Bu haliyle yıllarca Osmanlı himayesinde mutlu ve müreffeh yaşadıkları devirleri bir anda unutuvermişler, Osmanlı Dönemini sömürdükleri ve hor gördükleri devirler olarak telakki etmişlerdir. Eğer bugün Türkiye ile Suriye arasında bir güvensizlik ortamı varsa bunun gerçek mümessilinin 25 yıl boyunca Fransızların bu bölgede uyguladıkları politikadır. Fransa Suriye'yi parçalamak ve etnik gruplar arasındaki ihtilafı körüklemekle kendi yönetimini güçlendirmeyi amaç edinmiştir. Ancak Arapların yardımına II.dünya savaşı yetmiş böylece Fransa'nın düstüğü durumdan ittifadeyle pekçok arap ülkesi bağımsızlığına kavuşmuştur. Suriye hala Lübnanı devlet olarak içine sindirmiş değildir. Beyrut'ta Suriye diplomatik misyonu hiç açılmamıştır.¹⁰⁴

Bu tarihten sonra Suriye'yi Arap dünyasında aktif halde buluyoruz. Aynı zamanda, Fransızların uyguladığı politikaların devamı olarak 1970'lere kadar Suriyenin iç karışıklık ve darbeler dönemi yaşadığı bir gerçektir. Yalnız şunu belirtmek lazımdır ki; 1948'de son Fransız birliklerinin gitmesinden sonra Suriye'deki nüfus çatışmalarında bitmiş değildir. Özellikle Suriye'nin Ortadoğu'yu kontrol eden merkez konumundaki jeopolitik öneminden dolayı devamlı çatışma ve nüfuz alanı olarak kalmıştır.

Böylece Suriye'nin 1945'teki bağımsızlığı, Suriye halkı için kendi iç ve dış meselelerinde söz sahibi ve gerçek bağımsızlık başlangıcı olmaktan çok, Suriye için yeni sömürge döneminin bitmesi ve yeni sömürgeciliğin farklı bir şekilde başlangıcı demektir. Çünkü hem Fransa elini tamamiyle belgeden çekmemiş hemde İngiltere, A.B.D. ve Rusya Süpergüç olmaları sebebiyle bölgeyi kontrol altına almak istemişlerdir. Suriye deki ihtilallerin gerçek nedenleri bunlar olsa gerektir.¹⁰⁵

¹⁰² Abdullah Faruk, a.g.e., s.49.

¹⁰³ Tavakkalna, a.g.e., s.27.

¹⁰⁴ Sisav, a.g.e.,s.125.

¹⁰⁵ Abdullah, Ö.Faruk, a.g.e., s.49.

a.Arap Birliği Düşüncesinde Suriye'nin Rolü

Bütün bu hadiselere rağmen Araplar bir araya gelerek bütün etki ve denetimden uzak bir Arap Birliği kurmayı bağımsız olan Arap Devletleri arasındaki kültürel, sosyal ve ekonomik işbirliğini artırmayı düşünürken, diğer taraftan henüz bağımsızlığına kavuşmamış ve manda rejimi altında yaşayan Arap topraklarını kurtarmayı böylece büyük ve güçlü Arap Dünyasını oluşturmayı amaçlamışlardır. Bu birlik bazı Avrupalı devletler tarafından da desteklenmiştir. Özellikle İngiltere böyle bir birlikteliği arzulamaktadır. Zira 1914'lerde Araplarda başlayan İngiliz sempatisi bütün olaylara rağmen hala devam etmektedir. Ortadoğunun petrol yönünden zengin konumda olması ve 20.yy. sanayisinin büyük oranda petrole dayanması ister istemez İngilizleri bu bölgeye ilgilenmeye itmştir. Böylece İngiltere kurulacak Arap Birliğini elinde tutabilecek, Ortadoğudaki hegemonyalarının pekiştirirken rakipleri olan Fransa, Rusya ve A.B.D. geride bırakacaktır.¹⁰⁶

Nahas Paşa'nın daveti üzerine Araplar 1943 Temmuz'unda Kahire'de toplandılar. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa'nın Suriye hakkındaki tasarısı şöyleydi;

-Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün tek bir devlet halinde birleşecektir.

-Arap Birliğine Suriye hemen girecektir.¹⁰⁷

1943 Temmuzundaki bu toplantıyla Arap Birliğinin temeli atılmıştır. Fakat o yıllarda bağımsız Arap Devletlerinin henüz çok az olması bu tasarının iki yıl sonra hayata geçmesini sağlayacaktır.

Arap Birliğinde ilk adımı Mısır ve Suriye atmıştır ki; bu tesadüfi bir olay değildir. Fikir Mısır'dan çıkmış olmasına karşılık Suriye hemen destek vermiştir. Zira Suriyeliler Mısır'a karşı daima sempati beslemişlerdir. Hatta Bağımsız Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli her vesile ile Mısır'a olan bağlılığını açıklamıştır.¹⁰⁸

Arap birliği fikrinin ortaya atılmasından iki yıl sonra yedi egemen devlet olan Mısır, Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen 23 Mart 1945'te Kahirede Arap Birliği Protokolünü imzalamışlardır.¹⁰⁹

¹⁰⁶ İsmail Abdullah Akşin, a.g.e., s.72.

¹⁰⁷ Akşin, gösterilen yer.

¹⁰⁸ Akşin, a.g.e., s.117.

¹⁰⁹ Sisav, a.g.e., s.124.

Ashında bu olay Araplar için çok büyük bir gelişme olmasına rağmen, birlik içinde, tüm Arapların müşterek hareket edebildiklerini söylemek mümkün değildir. Birlik 1947'den sonra sayısız toplantılar yaptı. Hatta müşterek bir Arap Savunma Paktı hazırlandysada uygulanamadı. Bunda pek tabiki farklı Arap ülkelerinin menfaat ve görüş ayrılığı yatmaktadır.

Arapların birlik içinde hareket edebildikleri tek nokta Filistinden Yahudilerin atılması meselesi olmuştur. Fakat aynı görüşü sağlamalarına rağmen birlikte hareket edilebildikleri söylenemez. 1956 Süveyş Harekatı sırasında İsrail Gazze'deki Mısır ordusuna hucum ederek askerleri esir ettiği halde, ne Ürdün nede Suriye Kuvvetleri harekete geçemedi.¹¹⁰ Araplar arasında his birliği olsa bile farklı coğrafyada olmaları ve aralarındaki menfaat farklılığı işbirliğine imkan vermemiştir. Daha sonraki yıllarda bu birliktelik tamamiyle işlevini yitirerek bazı Arap ülkelerinin kendi aralarında bölgesel birlik kurmalarını sağlamıştır. Mısır, Suriye ile ittifak yaparken, zaman zaman Irakla, Ürdün'ün birlikte hareket ettiklerini görüyoruz. Halen Arap Birliği mevcut olmakla beraber yine beraber hareket ettikleri söylenemez. Alınan kararların ne yaptırım, nede caydırıcı gücü vardır.

Gerçekte bir Arap birliğinin kurulmasının pekçok nedenleri vardır. Bunlar;

a.Arap ülkeleri arasındaki menfaat ayrılığı.

b.Pek çokArap Devletinin içinde farklı azınlıkların olması. Mesele Irak, Suriye ve İranda Kürtlerin, Irak ve Suriyenin bazı bölgelerinde Türklerin, Suriyenin içinde Marunilerin v.s. olduğu gibi)

c.Lübnandaki Marunilerin devamlı Hristiyan Batı alemiyle işbirliğinde olmaları, batının zaman içinde bu bölgedeki hristiyanları koruma adına bölgeye müdahalesi ve birliğin alman kararlarını tanımaması.

d.1950'lerde Basra Körfezi kıyısındaki Arap Sultanlık ve Yeyhliklerini İngilterenin himayesinde olması ve alman kararları tanımamaları.

e.Arap ülkelerinin farklı coğrafi alanlarda bulunup Asya ve Afrika kıtalarına yayılmaları (Mesala Cezayir, Fas, Tunus gibi. Kuzey Afrika Arap devletlerinin birlikte temsil edilmemesi)

¹¹⁰ Akşin, a.g.e., s.74.

f.Arapların arasındaki ayrı konularda farklı görüşleri.¹¹¹

Bütün bu saydığımız amiller Arap Birliğini engellemiştir. Arap Birliğinin engellenmesinin sebeplerinden belkide en büyüğü, özellikle soğuk savaş sırasında Arap Devletlerinin değişik bloklarda yer almasıdır. Bazı Arap Devletleri bölgede A.B.D. yanlısı bir politika takibederken, bazılarında Sovyet yanlısı politikalar takip etmiştir. Halen Suriye ile birlikte üye sayısı 21 olan Arap birliği şimdiye kadar hiçbir önemli başarıya imza atmış değildir. Alınan kararların sadece "Onaylayan" ülkeleri bağlaması nedeniyle üye ülkelere birliğin yaptırım gücü bulunmuyor.

Pekçok oylanan ve karara bağlanan meseleler uygulama alanı bulabilmiş değildir. Mesela 1960 yıllarında imzalanan Ortak Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, 1956, 1967 ve 1973'teki Arap-İsrail Savaşlarında hep kağıt üzerinde kalmıştır.¹¹²

Arap Birliği böylece Siyasi faaliyetten ziyade Kültürel aktiviteleriyle varlığını hissettirmeye başlamıştır. Şu günlerde Türkiye ile Suriye ve Irak arasındaki "Su meselesine karışma ve bu meseleyi iki Arap ülkesinin lehine çevirmeyi amaçlamıştır. Birliğin Genel Sekreteri İsmail Abdülmecid iki Arap ülkesiyle, Türkiye arasında ki anlaşmazlığın bu noktaya gelmesi üzerine insiyatifi ele aldıklarını ileri sürmesine karşılık¹¹³ Arap Birliğinin yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı ortak hareket etmesi imkansızdır. Bu haliyle Türkiye ile iki Arap ülkesi arasındaki su meselesini çözmeside beklenemez

b.Büyük Suriye Projesi

Arap Birliğince ortaya atılan bir diğer konuda Büyük Suriye projesidir. Bu projenin ortaya atılmasıyla Ortadoğudaki barışta kısmen yara almıştır. Zira bu projeye göre Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin tek bir devlet halinde birleşecektir. Bu tasarrın kahramanı Nuri Sait Paşa'dır.¹¹⁴ Fakat bu projenin hayata geçirilme imkanı hemen hemen yok gibidir. Fransa 1920'lerdeki Manda döneminde bu birlikteliğin imkansız kılınması için sadece bugünkü Suriye'yi etnik ve dini ayrıcalıklarna göre dört parçaya bölmüştür. Her parçayı devlet olarak tanıyan Fransa bu devletlere kültürünü aşılamanın yanısıra dini

¹¹¹ Akşin, a.g.e., s.119.

¹¹² Yakup Şalçı, "Su için bastırılan arap birliği ne iş yapar?" Zaman Gazetesi, 12 Şubat 1996, s.5.

¹¹³ Şalçı, göst.yer.

¹¹⁴ Akşin, a.g.e., s.77.

nifak tohumlarını da ekmiştir. Vakiya dört devletçik daha sonra Suriye adıyla birleşmişse Suriyenin Irak, Lübnan ve Filistinle birleşmesi imkansızdır. Çünkü 1958 Mısır-Suriye birleşmesinin 1961 yılında sona ermesi bize bir gerçeği göstermektedir.

Gerçi 1945’lerde Suriyeliler Büyük Suriyeyi istemiyor değillerdi. Fakat Onların davaları başkaydı. İlk Suriye Cumhurbaşkanı Şükrü Kuvvetli 5-3-1945 tarihli demecinde;

*"...Biz Araplık davası için büyüdük, onun için uğraştık ve bu yüce Arap ülkesi uğrunda çalışacağız. Büyük Suriye meselesine gelince buna iyi nazarla baktığımızı açıkça söyledim, fakat büyük Suriye, ancak bir Cumhuriyet ve merkezi de Şam olabilir. Bu da bittabii Suriye halkının rızasıyla mümkündür."*¹¹⁵ demek suretiyle Suriye'nin bu birliğin merkezi olması görüşünü ileri sürmüştür.

Esasen bu düşüncenin kaynağına Fransa ile İngilterenin I.Dünya Savaşından sonra bölgede anlaşamamalarıdır. İngiltere Fransayı bölgedeki çıkarları için tehlikeli bulunca II.Dünya Savaşının hemen akabinde Arap Nasyonalizmini körükleyerek Fransayı bertaraf etmek istemiştir.

Zaten Arap Birliği fikride İngilizlerin zoruyla ortaya atılmıştır. Fakat Büyük Suriye fikrini bütün Arapların olumlu baktığını söylemek imkansızdır. Evvela Suriyede ve özellikle Şam’da yaşayanlar bu fikre ihtiyatlı yaklaşmışlardır. Hele Suriye milliyetçileri bu birleşmeye ancak bir tek şartla razı olabilirlerdi. O da Suriyenin haşimi krallığına iltihakıyla değil, haşimi krallığının Suriyeye katılmasıyla ve Merkezin Şam olmasıyla olabilirdi. Kendilerine göre bir gerekçe bulmuşlardı ki; bu kendilerince “Suriye Medeni Seviyesi yüksek, nüfusu 4 milyono varan bir ülkeydi. Kral Abdullah ise Üçyüz bin bedevinin başında bulunan bir çöl emiridir. Suriye yüzdeyüz müstakil bir devlettir. Bundan başka ne Ürdün nede Irak hakiki anlamda müstakil değillerdir. İkiside çeşitli bağlarla İngiltereye bağlı ve tabidirler. Büyük Suriye isteniyorsa önce bu bağlılıktan kurtulsunlar.”¹¹⁶

Kökü Lübnanda olan diğer büyük Suriye hareketi daha vardı. Bunun ilham kaynağı Antun Sade idi. Partinin adı Kavmiyyüssari idi ki; bunun planı ve hedefi belliydi. Bu parti tam bir suriye Hanyenalizminü temsil ediyordu. Programlarını yapmış ve hedeflerini belirlemişlerdi. Buna göre Büyük Suriyenin Kuzey sınırları Toros hattı olmalıydı. Yalnız bu yıllarda Şükrü El-Kuvvetlinin askeri bir darbeyle devrelmesinden sonra Ordunun halk üzerindeki ağırlığı ve baskısı da artmıştır,

¹¹⁵ Göst.yer.

¹¹⁶ Akşin, a.g.e., s.188.

halkın bir kısmı da bu baskıdan sıkıldıklarından ve bunaldıklarından Büyük Suriye istiyorlardı.¹¹⁷

Özellikle İngilizlerin himayesi altındaki Haşimiler Büyük Suriye tasarısına olumlu bakıyorlardı. Fransa'da Suriyeli milliyetçileri bu fikre karşı destekliyordu. Netice itibariyle ne Büyük Suriye fikri Arapların fikriydi; nede Arap Birliği onların fikriydi. Her iki fikir de İngiliz ve Fransızların 1920'lerde Ortadoğu'da başlayan çıkar çatışmalarının bir ürünüydü. Gerek Büyük Suriye fikrini savunan haşimiler, gerekse Suriyeli milliyetçiler bu iki devletin figüranı durumundaydı İlk etapta İngilizler'in mücadelesini verdiği olay gerçekleşecek ve Faransa bölgeden ayrılacaktır. Yalnız İngilizler'in destek verdiği Arap Birliği ve Büyük Suriye seneryoları da gerçekleşmeyecektir. Fakat bu politikalar neticesinde Suriye yavaş yavaş Mısır'a yaklaşmaya başlayacaktır. Suriye'yi Mısır'a yaklaştıran sebeplerden birisi de Büyük Suriye fikridir.

---

¹¹⁷ Göst.yer.

III.BÖLÜM

1945 SONRASI SURİYE

A.1945 SONRASI SURİYE ve BAAS PARTİSİ

1943'te kurulan ve Suriyenin 53 yıllık tarihine damgasını vuran Baas Partisinin en önde gelen ismi Misel Eflak'tır. 1910 yılında Şam'da Yunan Ortadoks göçmen bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. İlk ve Orta tahsilini Şam'da tamamlayan Eflak 1928 yılında Fransaya giderek Paris Üniversitesinde tarih ve felsefe dersleri gördü. Okurken Fransa Komünist Partisi ile yakın diyaloga geçen Misel özellikle Marks'ın eserlerini büyük bir hayranlıkla okudu ve onun fikirlerinin tesirinde kaldı. Dört yıl sonra Şam'a döndü ve Arap Talebe birliğini kurdu. 1932 yılından sonra tarih öğretmenliği yaptı. Bu sırada fikirlerini genç nesillere aktarma imkanı buldu. 1940 yılında Siyasete atıldığında Arap

Milliyetçiliğini savunmaya başladı. Nihayet fikirlerini 1943 yılında “Arap Sosyalist Baas Partisi”ni kurarak sistemleştirdi.¹¹⁸ Yalnız bu partiyi kurarken yalnız değildi. Kendisiyle birlikte, Selahaddin al-Bitar, Dr.Mithat Bitar, Dr.Munif al-Bonzon, Dr.Ali Cabir, Dr.Abdullah Abdul Daim, Dr.Vahip Al Ganim, Dr.Cemal Afazi, Dr.Musa Rizik, Badi al-Kasım, Sami al-Durubi ile Abul Birr Lyun at Suud¹¹⁹ gibi kişilerde bulundu.

Bu partinin programını Misel Eflak’ın eserleri ve fikirleri oluşturuyordu. Arap Birliği, Bir tek Arap Milleti, Ebedi Mesaj gibi sloganlar bu partinin programını teşkil etti partinin Nasyonalist ve Kavmiyetçi bir yapısı vardı. Misel Eflak kendisi Müslüman olmadığı halde Arap Milliyetçiliğine İslami bir cehre vermek istiyordu “Hz.Muhammed Arap kültürünün kurucusu, Arap Halkının birleştiricisi, onların kendinden ilham alacağı bir görüş adamıydı. Araplar elbette bir modern halk olmalıydılar, buda batıya mahsus kuralları almakla mümkündü” Bu düşüncede olanların çoğunluğuyla parti Nisan 1947’de Şam’da toplanarak ilk kongresini yaptı. Fakat katılım çok az oldu. Bu toplantısında Türk aleyhtarı propaganda yapmakla kalmayarak Hatay ile Kilisin Suriyeye derhal devrini isteyen bildirilerde yayımladı.¹²⁰

Suriye’de kurulan bu parti özellikle 1948 Arap-İsrail Savaşında Arapların yenilmesi, Sosyal ve Ekonomik dengelerin bozulmasıyla bir anda Ürdün ve Iraktada önemli bir akım haline geldi.

Yalnız Baas partisi 1950’li yıllara kadar fazla etkin olmamıştır.¹²¹ Suriyedeki ilk darbe 29 Mart 1949’da Albay Hüsnü Zaim tarafından yapıldı.¹²² Böylece Suriye’de Baas Partisiyle birlikte darbeler dönemide başlamış oluyordu. Baas aynı yılın 14 Ağustosunda yapılan ikinci darbeden sonra kilit noktalara yerleşmeye başlamıştır. Bu darbe sırasında Misel Eflak’ta Eğitim Bakanı olarak kabinede görev alacaktır.

Suriyede II.darbeyide Sami Hunnavi yapacak ve Albay Hüsnü Zaimi öldürtecektir. 1949 yılı Suriyede darbeler yılı oldu ve 19 Aralık 1949’da Albay Edip Eş-Şisakli (Çiçekli) darbe yaptı. Suriyede yapılan bu üç darbe bu ülkedeki Amerika ve İngiliz rekabetini yansıtır.¹²³

¹¹⁸ Muammer Gökçin, Cemal Doğan, ”Nusayriler orduyu nasıl ele geçirdi?” Zaman , 19 Aralık 1995, s.15.

¹¹⁹ Hakan Yılmaz”Arap Baas hareketi” Zaman , 19 Ağustos 1995, s.17.

¹²⁰ H.Yılmaz a.g.m Zaman, 19 Ağustos 1995 s.17

¹²¹ Ömer Faruk, a.g.e., s.53.

¹²² Hekimoğlu İsmail, a.g.e., s.10.

¹²³ Ö.Faruk, a.g.e., s.51.

Mesala Amerika'nın desteğiyle iktidarı ele geçiren Zaim bir tarafta halka Siyonizm ve İsraille mücadele vaad ederken, diğer yanda Aramka (Arap Amerika Petrol Şirketi)'nin Suriye üzerinden Akdenize petrol pompalamasına izin verecek andlaşmayı imzalama safhasına getirdi. Aynı zamanda Suudi Amrabistan ve Mısır'la yakın ilişkiler kuran Zaim, İngilizlerin Nufuz alanındaki Ürdün ve Iraktan uzaklaşmaya başladı.¹²⁴

Bu sıralarda Baas partisi teşkilatlanmaya süratle devam ediyordu. 1955'lerden sonra Suriyedeki güçler dengesi Baas lehine değişmeye başladı ve bu tarihten sonra kurulan hükümetlerde partililer yer almaya başladı.

5 Mart 1954'te Baas Partisi Maruni asıllı Ekrem Huraninin Arap Sosyalist partisiyle birleşti. Şurasında belirtmek lazımdır ki; çoğunluğu sunni müslüman olan Suriye halkı Eflağı hiç bir zaman desteklememiştir. Misel Eflak girdiği 1943-1947-1949 seçimlerinde parlamentoya girememiştir. Halk Misel Eflağın nazarımda bu partiyi hristiyan bir parti olarak görmüşlerdir.¹²⁵ Baas partisi girdiği 1954 seçimlerinden 16 sandalye kazanarak çıktı. Bu büyük bir başarıydı. Zira 1949 yılındaki seçimlerde yalnızca 3 sandalye kazanabilmişti. Bunda Hurani grubunun katılmasının yanısıra özellikle fikirlerinin genç nesil arasında sempatizan bulması ve diğer partilerin ümid olmaktan çıkmaya başlamalarında rolü büyüktür. 1955'lerde başlayan ve 1958'lere kadar sürecek olan Mısır Rüyasıda başladı. Baas partisi önceleri bu birleşmenin ateşli taraflarıydı. Hatta 1957'de Sosyalistlerle birlikte iktidara geldiğinde bu birleşmeyi 1 Şubat 1938'de fiili olarak gerçekleştirende bu parti oldu.

O yıllarda darbelerde birbirini izliyordu. 25 Şubat 1954'de Faysal Atası, çiçekliyi darbeye görevden uzaklaştırdı. Faysal sosyalistti. Bu ihtilalden sonra Faris El-Ituri Cumhurbaşkanlığına, Vatan Partisi lideri Sabri Asali başbakanlığa getirildi.¹²⁶ Bu tarihten 1961 yılına kadar başarılı darbe olmadığını ve yaklaşık altı yıl Suriye halkının rahat bir nefes aldığını görüyoruz. Yalnız Entrika ve oyunlar bu ülkede bitmemiştir.

Arap Sosyalist Baaz Partisi 1 Şubat 1958'de gerçekleşen Mısır birleşmesinden ve Birleşik Arap Cumhuriyetinden umduğunu bulamadı. Bu yılın hemen akabinde yani 1959 yılında Nasır'la ilişkilerini kesti.¹²⁷ Büyük hedefler konularak gerçekleştirilen bu birliktelik

¹²⁴ Göst.yer.

¹²⁵ H.Yılmaz, a.g.m., Zaman. 20 Ağustos 1995 s.17.

¹²⁶ Hekimoğlu İsmail, a.g.e., s.14.

¹²⁷ M.Gökçin, C.Doğan,a.g.m. Zaman 18 Aralık 1995, s.17.

çok geçmeden dağılacaktır. 28 Ekim 1961'de General Haydar Kuzbari Suriye'de beşinci başarılı ihtilali yapacak Baazcılarında telkinleriyle Mısır-Suriye ittifakını sona erdirecek ve Suriye ordusunda Nazıra olarak bilinen subaylar terfiye edilecektir. Sadece bununlada kalmıyacak Nasır taraftarları tutuklandıkları gibi Şam'daki Mısır'm Ortadoğu haber ajansıda kapatılacaktır.¹²⁸ Fakat halkta Nasır Sempatisi o yıllırda hala devam etmektedir. Suriye-Mısır ittifakının beklenmedik şekilde bozulması yeni arayış ve ittifaklarında gündeme getirecektir. Çünkü Ortadoğuda İsrail gibi, hem Suriyeyi hemde Mısırı tehdit eden bir düşman vardır. Her iki devletlede sınırı bulunmaktadır.

Bunun üzere Suriye Baazcılarını Mısırdan sonra yönlerini Irak'a çevirecekler ve Irakla ittifak'ın çarelerini arayacaklardır. Bu hadiseler cereyan ederken diğer taraftan Suriye'de darbeler yapılmaya devam edecektir.

28 Mart 1962'de Albay Dehman Nahlavi yönetime elkoyacak ve Nazim El-Kudsi Cumhurbaşkanlığa, Besir-El-azm Başkanlığa getirilecektir.¹²⁹

İhtilallerin hepsinin ortak noktası Arap Sosyalist Baaz Partisini hızla iktidara yaklaştırıyor olmasıydı. Nihayet 8 Mart 1963'teki Albay Ziad Harrari'nin yaptığı darbeyle Baaz yıllardır aradığı fırsatı ele geçirdi ve iktidara geldi. Baazın iktidara gelmesiyle birlikte, parti programları gereği hızlı bir devletleştirme politikası gütmeye başladılar. Bu arada zaten az olan yabancı sermaye ülkeden çekilecek, yatırım imkanı olan işadamlarında Suriye'yi birer birer terkedecektir. Böylece Suriye ekonomisi çöküşe doğru giderken, karışıklıklarda birbirini takip edecek ve ülke koosa sürüklenecektir.

a.Baas Partisi'nin İktidarı

Baas Partisi 1963 darbesiyle iktidara gelmeden önce 1962 Mayısında kendisini yenilemeye çalıştı. Neo Baas adıyla yeni bir Baas partisi ortaya çıktı ve ikiye ayrıldı, Bunlar;

a.Pan Arap Baasçılar, diğer adıyla Old Guard. Bu grup adem-i merkezîyetçiliği savunuyordu. Önemli liderleri Misel Eflak, El-Bite Emin El-Hafız idi.

¹²⁸ Ebu jaber, Kame, Arap Baas Sosyalist Partisi, Çev: Ahmet Emresoy, Ankara, 1970,s.91.

¹²⁹ H.İsmail, a.g.e., s.16.

b.II.grup ki önemli simaları Salah Cedit, Muhammed Umranı, Hafız Esad idi. Bu grup daha ziyade Nusayri subayların ağırlıkta olduğu bir gruptu.¹³⁰ 1966 darbesinden sonra bu ikinci grup iktidarı ele alacaktır ve I grubun büyük ekseriyetini tasfiye edecektir.

1963 yılında I gruba mensup olan Emin El-Hafız iktidara geldiğinde Suriye Ordusunun Baasçı fakat Nusayri ve Dürzi azınlıklarının eline geçtiğini anlamış; bunları tasfiye etmeye çalışmışsada başarılı olamamıştır. Baas 5 Ekimden 23 Ekim 1963'e kadar Şam'da toplanan Baas Partisi VI.Milli Kongresi partinin tarihinde önemli bir yer işgal eder. Bu kongreyi Arap Aleminin bütün memleketlerinden 120 kadar delege ile Avrupa ve Amerikadaki talebe kuruluşlarının temsilcileri katılmıştır. Kongrede alınan en önemli kararlar arasında; Suriye ile Irak arasında bir federal birliğin kurulması, ekonomisinin sosyalist prensiplere dayanması, Yemen ve Cezayir devrimlerinin desteklenmesi, Arap cephesinin kurulması¹³¹ gibi kararlar almıştır. Görülüyor ki Suriye Mısır'dan kopar kopmaz Irakla ittifak yapmaya başlamıştır. Kısa süre sonra 9 Ekim 1963 tarihinde Suriye ve Irak Silahlı Kuvvetlerini bir kumandanlık etrafında birleştiren anlaşma imzalanacaktır.

1963 darbesiyle işbaşına gelen Emin El-Hafız; ordudaki Nusayri yapılanmasını ortadan kaldırmaya çalışırken, Suriye tarihinin en kanlı darbesi olan 23 Şubat 1966 darbesiyle görevden uzaklaştırılmış; böylece Baaz partisi tam yetkili olarak yukarıdaki şartlar dahilinde iktidara gelmiştir. Yalnız Baas Partisi iktidara bu derece çabuk gelebileceğini tahmin etmediğinden, iktidarı ele geçirdikleri vakit müspet bir çalışma takviminden mahrum bulunuyorlardı.¹³²

Baas Partisinin iktidara gelmesiyle birlikte partiler arasında ihtilaflarda çıkmaya başladı. Bu partinin ileri gelenlerinden Sadi militan bir marksist, Eflak ve Bitar ılımlı bir sosyalisttir. Partinin işbaşına gelmesiyle sosyalist kurallar işlemeye başladı. Yatırımlar devletleştirilmeye başlandı. Buna karşılık yabancı yatırımlar durdu. İçeride ki Sermaye devletleştirilme korkusuyla yabancı bankalara aktı. İşsizlik arttı ve Suriye lirasının değeri düştü. İhraç çok azaldı. Suriye böylece komşuları tarafından iktisadi ablukaya alındı. Bu durumda yalnızca Kuveyt ve Suudi Arabistan Suriyeye yardımcı oluyordu.

¹³⁰ Ö.Faruk, a.g.e., s.54.

¹³¹ E.Jaber, Kamel, a.g.e.,s.96

¹³² A.Jaber Kamel, a.g.e., s.101.

İçeride de Baas'a karşı özellikle iş çevrelerinde başlayan tepkiler meydana gelmeye başladı. Şam ticaret odası bir beyanname yayınlarak ticare çevrelerin artık Baas siyasetini desteklemeyeceğini ilan etmiştir.¹³³

Bu beklenmedik tepkiler karşısında Baas'ın, işadamları çevresini yatıştırabilmek için sosyalist ideallerden kısmen fedakarlık yapmasına mal oldu.

b.Baas Partisinde Hafız Esad'ın Rolü

23 Şubat 1966 darbesiyle hem Baas Partisi iktidara tam anlamıyla gelmiş, hem bu darbeden Nusayri asıllı Hafız Esad güçlenerek çıkmıştır. Bu tarihten 21 Mart 1969 yılındaki Baas Partisinin dördüncü olağanüstü kongresine kadar Esad ağırlığını iyice ortaya koydu ve bu kongre Şam girişindeki askeri karargahın yanındaki askeri stadyumda yapıldı. Kongrenin burada yapılması Baas Partisinin; asker olan Hafız Esadın kontrolüne geçtiğini göstermesi bakımından önemlidir.¹³⁴

Kongrenin ilk oturumunda Sekreterliğe Dr.Nureddin Atani getirilmiştir. Bu kongrenin birinci maddesi 1963'ten önce olduğu gibi Suriye ve Irak kuvvetlerinin birleşmesini oluşturmuştur.

Baas Partisinin olağanüstü kongresi 31 Mart-1 Nisan gecesi sona ermiş her ne kadar parti liderliğine Dr.Atani getirilmişse de, Hafız Esad'ın ağırlığını hissetmek mümkündür.

Baas partisi bu kongreden sonra yayınladığı bildiriye;

a.Memlekette ki ilericilerin bir cephede birleştirilmesi

b.Halka sunulacak geçici bir anayasının hazırlanması

c.Anayasının ilanından 4 ay sonra Halk meclisinin seçilmesi

d.Memleketin bütün güçlerinin Arap cepheleriyle işbirliği içinde kesin kurtuluşu sağlamak için mücadele edilmesi

e.Arap Memleketlerinin birleşmesinin temellerinin atılması için çalışma

f.Suriye ile S.S.C.B. ve Sosyalist memleketlerin ilişkilerinin kuvvetlenmesine ve Arap memleketlerine destek veren Fransaya şükran belirtme, A.B.D., Almanya ile

¹³³ Jaber, a.g.e., s.110.

¹³⁴ C.Ziya Ardal, "Suriye Baas Partisinin Olağanüstü Kongresi", *Ortadoğu Dergisi*, Ankara, 1969, s.,8.

İngiltereye husumet beslenerek, Filistin meselesinin barışçı çözümünün reddedilmesine karar verilecek.¹³⁵

Bu kongre sonucunda Hafız Esad'ın istediği yönde bir politika değişikliği, Arap memleketleriyle ve özellikle Irakla daha sıkı bir işbirliği kurulması gerçeğinin ortaya çıktığı gözlenir. Bu kongreden sonra Baas'ın 16 kişilik liderlik kadrosu şöyle kuruldu;

1.Dr.Nureddin Atazi, 2.Salah Cedit, 3.Dr.Yusuf Zuayyen, 4.Dr.İbrahim Maklum, 5.Orgeneral Hafız Esad, 6.Mustafa Rüstem, 7.Muhammed Tavis, 8.Hadifha Murat, 9.Muhammed Talib, 10.Abdülhamit Mikdat, 11.Meruan Kıyş, 12.Habib Haddad, 13.Lamudi Kabbani, 14.Korgeneral Mustafa Tlan, 15.Ahmed Şeyh Kasım, 15.Enis Genco.¹³⁶

B.BAAS ve NUSAYRİLİK

A.Nusayrilik

Suriye çok değişik etnik kökene mensup insanların yaşadığı bir ülkedir. Ülkede Lazkiye-Finsariye dağları arasında kalan coğrafyada Nusayriler, Havran, Dürzi ve Lübnan Dağlarında Dürziler, Lübnan yakınlarıyla Güney Lübnan Amil Dağı eteklerinde Şiiler, Hama-Selamiye Tepelerinde İsmaililer, Tavrüz Dağı sissilesinde Kürtler ve Türkmenler, Bunlara ilave olarak Rum-Ortodoks Yunanlılar, Rum katolikler, Latinler, Yezidiler, Maruniler, Yahudiler, Suriyenin muhtelif yerlerinde yaşıyorlar.¹³⁷ Suriye Halkının büyük bölümü sunni müslüman araplardan meydana gelmiştir. Nusayrilerde daha ziyade Kuzey Suriye olarak tabir edilen bölgede yaşamakta olup şu anda yönetimi ellerinde bulundurmaktadır. Peki kim bu Nusayriler:

Suriye alevilerine Nusayri adı veriliyor. Nusayrilik Muhammed b.Nusayr en-Nemiri (1883) tarafından kurulmuş bir şii fırkasıdır. Şia'nın Mezhepler Tarihi yazarlarından en-Nevbati'ye göre Nusayriliğin kurucusu İbn Nusayr, Şii İmamiyenin Onuncu imamı Ali en-Naki'nin hayatında onun tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu iddia ediyor. Onun hakkında daha da aşvü görüşler sedederek Tenüzühten söz ediyor. Onun ilah olduğunu ve haramları helal kıldığını belirtiyor.

¹³⁵ C.Ziya Ardal, a.g.m, s.,31.

¹³⁶ Ardal, a.g.m, s.,1.

¹³⁷ M.Gökçin, C.Doğan, a.g.m. Zaman , 20 Aralık 1995. s.17

Nusayriler Malazgirt Savaşından sonra Antakyaya gelmiş ve bu bölgeye yerleşmişlerdir. Osmanlı Devleti döneminde de Nusayriler bu bölgede yaşamaya devam etmişlerdir. Osmanlı Devletinin dağılıp I.Dünya Savaşının sona ermesinden sonra Fransız mandasını benimseyen Nusayriler, otonom bir idareye kavuşmuşlardır. Hatta Devletlerini kurmalarında Fransızların çok büyük gayret, yardım ve Fedakarlıkları vardır. Nusayriler 1946 yılında Suriye devletine katılmışlardır. Nusayrilik kendi içinde kollara ayrılmıştır. Umumiyetle bilinen dört kolu vardır. Bunları;

a.Haydariyye, b.Şimaliyye (Şemşiyye), c.Kilazziyye veya Kameriyye, d.Gaybiyye.

Nusayrilikte Hıristiyanlık işlerini de görmekteyiz. Batını tevillerde önemli bir yol tutar. Görüşlerinin temeli Hz.Ali'nin ilahlaştırılmasını teşkil eder. Nusayrileri göre Hz.Ali ilahdır. Kendi Nurundan Hz.Muhammedi yaratmıştır. Hz.Muhammed (S.A.V.) ise Selman El-Farisiyi yaratmıştır. Böylece Nusayrilikle "Ali-Muhammed-Selman" olarak üçlü bir sistem vardır. Bu sistem, Nusayri iken hıristiyan olan Adanalı Süleyman Efendi tarafından "Baba-Oğul-Ruhul Kudus" sistemiyle açıklanır. Nusayriler Selmandan sonra Kudsiyet atfettikleri; Mikdat, Ebu Zer, Osman B.Mazlum gibi sahabeler vardır.¹³⁸

b.Nusayrilerin Teşkilatlanması

Yukarıda tarihi geçmişini verdiğimiz Nusayriler özellikle 1946 yılında Suriye Devletine katıldıktan sonra devlet içersindeki ağırlıklarını Baas partisini kullanmak suretiyle artıracaklardır. Çünkü Nusayrilerde Baascılar gibi Arap milliyetçiliği, Arap Birliği fikirlerini savunuyorlardı. 1945'lerde Baaztel bulunmaya başladılar. 1945 yılındaki II.Dürzi ayaklanmasında ellerine fırsat geçiren Nusayriler söz sahibi olmak için mutlaka Silahlı Kuvvetleri ve Baas partisini ele geçirmenin şart olduğunu düşünüyorlardı. Bunun için başta "Humus Askeri Okulu" olmak üzere subay yetiştiren askeri okullara önem verdiler.¹³⁹ Böylece ilk teşkilatlanmanın temellerini attılar.

Yalnız Nusayriler teşkilatlanma faaliyetlerini çok gizli yürütüyorlardı. Baas-Nusayri örgütlenmesi "Hücre" sistemine göre yapılandırılmıştı. Hücreler en az 2 ila en

¹³⁸ Ethem Ruhi Figlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Ankara, 1990, s.,80.

¹³⁹ M.Gökşin, C.Doğan,a.g.m. *Zaman* ,18 Aralık 1995. s.17

fazla 7 kişiden oluşturulurdu. Hücrelerde kendi aralarında gruplara ayrılmıştı. Bunlar; a.Alan hücreleri b.İş hücreleri c.Dost hücrelerdi.¹⁴⁰

Orduya giren Nusayriler, ordu içinde çok gizli toplantılar yapıyorlardı. Bu toplantılarda strateji tespitinde bulunurlardı. Ordu da Nusayri olmayan subaylar hakkını sık sık değerlendirme yaparak, bu subayları çok boyutlu olarak tanırlardı. Zaman zaman komutanları, bu tanımanın verdiği rahatlıkla kendi işlerinde bile kullanırlardı. Hatta son yıllarda ele geçme tehlikesine karşı yazılı not bile tutmamaya başlamışlardı.

Nusayrilikte birde üst konsey vardı. Konsey içinde suba, bakan, istihbaratçı birim başkanları vardı. Çok gizli çalıştığını söylediğimiz Nusayriler yavaş yavaş orduyu ele geçirmeye başladıklarında bile bazı takdikleri asla bırakmadılar. Bunları kısaca şu şekilde izah etmek mümkündür;

a.Yıpranmış ve Nusayrilikte sivrilmiş kişilerle dikkat çekmemek için fazla ilişkide bulunmamak.

b.Deşifre olmuş Nusayrilerin arkadan ve akrabalarıyla ilişkiler kurmamak.

c.Nusayri olmayan komutanları tanıyıp onları gerekli yerlerde kullanmak.

d.Aralarında yaptıkları toplantıları gizli tutmak.

e.Orduya Nusayri olmayan öğrenci almamak.

g.Nusayri subaylar, Nusayri olmayan subayların açıklarını araştırmalı, yeri geldikçe bunları şantaj olarak kullanmalıdır.¹⁴¹

Bu takdikleri orduya giren bütün Nusayriler uygulamıştır. Gerçi Nusayrilerin bu teşkilatlanmasını diğer gruplar görmüyor değillerdi. Fakat onların savundukları, Arap Birliği, Arap Nasyonalizmi değildi. Varsın teşkilatlınsınlardı.

c.Nusayrilerin İktidarı Ele Geçirmeleri

Fakat Nusayriler 1955 yıllarından itibaren sistemli çalışmanın semerelerini alacak ve 1958'lerden itibaren orduda büyük bir güç olacaklardır. Nusayriler bu tarihten sonra orduda muhalif gördükleri, kendi emellerine hizmet etmeyen 11 bin milliyetçi subayı 1958-61 arasında tasfiye ettiler. Bu tasfiyelerden sonra düşük rütbeli Nusayri subaylar

¹⁴⁰ M.Gökşin, C.Doğan, a.g.m Zaman ,18 Aralık 1995. s.17

¹⁴¹ M.Gökşin, C.Doğan, a.g.m Zaman , 19 Aralık 1995. s.17

kısa sürede terfi ederek orduyu tam anlamıyla kontrolleri altına aldılar. Ordu böylece ellerine geçmiş bulunuyordu. Sıra yönetimdeydi.

8 Mart 1963 Darbesinde Baas-Nusayri Cuntası, Orduyu iktidarla bütünleştirmek istedi. Bu işi rejimin devamı için zaruri görüyorlardı. Bunu yürütürken Nusayri olmayan subayda kendi işlerinde kullandılar. Böylece yukarıdaki darbeyle, Baas-Nusayriiler Ordu ile iktidarı ele geçirmiş bulunuyorlardı.

Böylece Suriye’li Milliyetçi subayların gafletiyile, Suriye nüfusunun %7’sini teşkil eden¹⁴² Nusayri subaylar orduya ve yönetime el koymuşlardı.

1945’lerden 1955’lere kadar Baasa ve Orduya Sızan Nusayriiler 1966’dan sonra Suriye’de hakimiyeti ellerine aldılar. Böylece Suriye Milliyetçiliğinin ideoloğu Antun Saade ve Pan-Arap partisinin baş teorisyeni Misel Eflak’ın besleyip büyüttüğü değerleri Suriye’nin kuzeyinde yaşayan Nusayriiler bayraklaştıracaklardır.¹⁴³

Halen Hafız Esad ve yönetiminin büyük çoğunluğuyla askeri sınıf Nusayriilerin elindedir. İktidarı bu kadar sistemli çalıştıktan sonra ele geçiren Nusayriiler ve Hafız Esad, iktidarda da sistemli çalışmaktadırlar.

Görünen haliyle de iktidarı kimseye kaptırma gibi bir endişeleri bulunmamaktadır

C.HAFİZ ESAD’IN İKTİDARI ELE GEÇİRİŞİ

1966 Darbesinden güçlenerek çıkan Esad Savunma Bakanlığı ve Hava Kuvvetleri komutanlığını ele geçirdi. Kendisi gibi Nusayri olanları orduya almalarında hızlandı. 1967 Arap-İsrail Savaşında alınan yenilgi Esad’ın işini biraz daha kolaylaştırıyordu. Zaten 1969 yılında yapılan Baas’ın olağanüstü kongresinde Hafız Esadın iyice gücünün arttığını görüyoruz. Aynı tarihten sonra işler daha karışmaya başlayacak ve ipleri elinde tutan Hafız Esad Salah Cedid yandaşlarına tavrını koyacaktır. Salah’ın adamı olan Ahmet al-Mif’i Madrit elçiliğine gönderilecek, Salahın küçük kardeşi İzzet 70.Kolordu Komutanlığından alınacak. Şubat 1970’de Abdulkerim el-cundi muhazara altına alarak intihar etmesi sağlanacaktır.¹⁴⁴

Esasen hem Salan Ceclid ve hemde Hafız Esad’ın görüş ayrılıkları 1960’lı yıllarda başlamıştı. Kısa sürede durumun kendi lehine döndüğünü gören Hafız Esad Suriye

¹⁴² Göst.yer.

¹⁴³ S.Küçükosmanoğlu, “Milliyetçiliği ve İslamı kullandılar” Zaman , 20 Ağustos 1995. s.17

¹⁴⁴ Hakan Yılmaz, “Suriye Dosyası”, Zaman Gazetesi, 18 Nisan 1995, s.17.

tarihinin IX.Darbesini 13 Kasım 1970 günü yapacaktır. Esad'ın bu darbeyi yaparken fazla zorlandığını söylemek mümkün değildir. 1966'darbesinin güçlü komutanı dört yıl boyunca kendi darbesine zemin hazırlamış ve "beyaz bir darbe"yle iktidarı ele geçirmiştir. 13 Kasımda iktidarı ele geçirdikten sonra 16 Kasımda "Düzeltilme Harekatı"nı başlatan Esad, Baascı, Nusayri olan eski arkadaşı Salah Cedid'i, Mezze hapisanesine bir daha çıkmamak üzere yollayacaktır. 20 Ağustos 1993 tarihinde de Salah Cedid'in hapisanede öldüğü duyurulacaktır.¹⁴⁵

Hafız Esad'ın bu darbesi başta A.B.D. ve Sovyetler Birliği olmak üzere Avrupalı Devletler tarafından olumlu karşılanacaktır. Kasım 1970 yılında iktidarı ele geçiren Hafız Esad kendinden önceki darbelerden ve darbecilerin akibetinden ders alsa gerek hemen tedbirlerini alacaktır.

a.Esad'ın Biyografisi

1930 yılında Lazkiye'nin Kardaha köyünde doğdu. Burası 1850'lerde Osmanlı Devletine isyan edip yıllarca kafa tutan Matavira Kabilesinden ateşli Nunayri İsmail Bey'in köyüdür. Esad'ın büyük babası Süleyman Bey Türklere karşı savaşmıştır. 14 yaşında Lazkiye'ye tahsile gitmiş ve 16 yaşında Baas partisine üye olmuştur ve 21 yaşına kadar partinin öğrenci liderliğini yapmıştır. 1944 yılında ortaokulu bitiren Hafız Esad 1952senesinde Nurayrilerin çok önem verdiği "Humus Askeri Akademi"sini, 1955'de de pilot teğmeni olarak Halep Hava Kuvvetleri akademisini bitirdi. Bu tarihte pilot-teğmen olarak Mısır'a gitti. 1957'de hava filosu komutanı oldu. Bir ara MİS-17 Eğitimi için S.S.C.B.'ye giden Esad 1959'da yüzbaşı, Mart 1963 darbesinden sonra binbaşılığa, Kasım 1963 darbesinden sonra tuğgenarallığe yükseltildi. 1966 darbesinden güçlenerek çıktı ve 13 Kasım 1970'te darbeye¹⁴⁶ iktidara geldi. 12 Mart 1971'de referandumla devlet başkanı seçildi. O tarihten bugüne kadar yaklaşık 25 yıldır Suriyenin kaderini elinde bulunduran tek adam olarak yaşamını sürdürdü. Halende bu görevi sürdürmektedir.

Ortadoğunun ve hele Suriye'nin değişen şartlarına rağmen Hafız Esad'ın Suriyede bu kadar yıl iktidarda kalmasının sebepleri vardır. Kendinden önceki darbecilerin

¹⁴⁵ Yılmaz, göst.yer.

¹⁴⁶ H.İsmail, a.g.e., s..23

sonlarından son derece iyi dersler aldığı gözlenen Esad güvenliğini, kendi tabilerinden olan Mataviralı Nusayri Subaylara teslim etmiştir. Ordudan Nusayri olmayan bütün subayları ihraç eden Esad, tamamma yakını Nusayri subaylardan oluşan 20.000 kişilik istihbarat birimi kurmuş ve bunun başında kendi köyünden Kardahalı General Ali Haydarı getirmiştir. Kuzenlerinden Albay Adnan Esad ve Albay Muhammed Esad, Şam bölgesinin istihbarat ve güvenliğinden sorumludur. Esad'ın kaymbiraderi Adnan Makluf, Başkanlık sarayını karuyan 2.000 kişilik Cumhuriyet Muhafızlarının komutanıdır. Esad'ın küçük kardeşi Cemil, Nusayri bölgelerini korumakla görevli 4.000 kişilik Murtaza kuvvetlerinin komutanıdır. Esadın bir diğer akrabası olan Yusuf Esad Hama Baas Partisi temsilcisidir. Muhammed Esad da Halep Savunma Müfrezesinin başıdır.¹⁴⁷

Netice itibariyle Esad'ın 10'dan fazla istihbarat teşkilatı vardır. Pek çoğunun komutan ve yöneticisi Nusayri ve kendi akrabasıdır. Böylece devletin önemli kademe ve istihbaratını eline geçiren Nusayriler son 25 yıldan beri Suriye'nin kaderine yön vermekteler.

D.HAFİZ ESAD DÖNEMİ SURİYESİ

a.Esad'ın Ekonomi Politikası

Hafiz Esad 13 Kasım 1970 tarihinde darbe yaparak iktidara gelmiş 1971 yılında yaptığı referandumla Cumhurbaşkanı olmuştur. Hafiz Esad'ın 1970-72 yılları arasındaki icraatını Beyrutta İngilizce olarak yayımlanmakta olan Arab World Weekly Bülteninin 18 Kasım tarihli sayısında şöyle özetlenmiştir.

1970 Kasımında iktidara geldiğinden beri Suriye Başkanı Esad iki kabine kurmuş ve S.S.C.B.'ye üç resmi ziyarette bulunmuştur. Suriye kabinesinde Başbakanlık, Savunma ve İçişleri Bakanlıkları Esad'ın güvendiği sadık yardımcılar tarafından yapılmaktadır. Şamda iktidarı ele geçirmesinden kısa bir süre sonra General Esad Cedid ve Eski Başkan Dr.Nureddin Atasi gibi aşırı Suriye Baaslarının memlekete imposer ettiği ticari ve ekonomik kısıtlamaları gevşetmeyi hedeflemiştir. Esad beş yıllık kalkınma planı uygulamaya koymuştur. Yeni plana göre toplam yatırım hacmi 7 milyar 360 milyon Suriye lirası gibi muazzam bir seviyeye varmaktadır. Bu planın en göze çarpan kısmı sovyet yardımıyla yapılan Fırat Baraj projesidir.

¹⁴⁷ M.Gökçin, C.Doğan, a.g.m., Zaman 20 Aralık 1996 s.17.

Esad 1971 yılındaki anayasada 1969 yılındaki anayasadan değişikliklerde yapmıştır. Esad eski rejimin, düşmanlarına uyguladığı mallarına zorla elkoyma tedbirlerini gevşetmiş böylece olumlu bir gelişmede bulunmuştur. Suriyeli kapitalistleri ülkeye yatırım yapmaya çağırmıştır.

Cumhurbaşkanı diğer gruplarında Suriye kabinesinde temsil edilmesini, böylece Milli bir cephenin kurulmasını arzulamıştır. Bu sırada Suriye öndört ay önce Arap Cumhuriyetleri Federasyonuna katılmıştır. Esad iktidara gelmesinden üç ay sonra Amerikan Tapline (Petrol boru hattı kumpanyasıyla Suudi petrolünün Suriye topraklarından nakli aidatı üzerindeki anlaşmazlığı çözümlenmiştir. Yeni anlaşmayla aidat iki katına çıkarılmıştır. Böylece bu işten Suriye karlı çıkmıştır.¹⁴⁸

Hafız Esad'ın uzun süre iktidarda kalabilme sırları arasında eski yönetime nazaran daha ılımlı politikalar takip ettiği görülür.¹⁴⁹ Kendi iktidarını sağlama aldıktan sonra, o da diğer Baazcılar gibi Pan-Arap düşüncesini savunmuştur. Yalnız bu düşüncüyü savunurken Suriye'yi ihmal etmeyi düşünmemiştir. İlimli Sosyalist politikaları takibeden Esad eski yönetimin aksine kesinlikle sermayeye karşı gelmemiş, hem Suriyeli sermayedarların hemde yabancı yatırımcıların ülkede yatırım yapmalarını teşvik etmiştir. Böylece ülkede yaşayan halkın sosyo-ekonomik durumunu düzeltmeyi amaçlamıştır. Bu durum halk nezdindeki itibarını artırmış ve ezici bir çoğunlukla Cumhurbaşkanı olmuştur.¹⁵⁰

Esad döneminde geliştirilen bir politikada ülkenin her yönden güçlendirilmesi ve kalkındırılmasıdır. Bu amaçla yeni politikalar uygulanmıştır. Bu dönemde Suriyede tekrar "Büyük Suriye" idealinin ortaya çıktığını görüyoruz. Böylece Suriye yalnızca Filistin değil bütün Arap memleketlerini emperyalistlerden kurtarmak için çinvari halk ihtilali sloganını ortaya atmıştır.¹⁵¹

Hafız Esad'a göre yalnızca ekonomik alanda gelişme yeterli olmamalıdır. Aynı zamanda orduda güçlendirilmelidir.

¹⁴⁸ Geniş bilgi için bkz. Celal Karasapan, "Suriye Başkanı Hafız Esad'ın İki Yıllık İcraatı' Ortadoğu Dergisi, Sayı 128, Ankara, 1972, s.,32.

¹⁴⁹ Z.Ardal, "Suriyedeki Garip İktidar Mücadelesi", Ortadoğu Dergisi, Sayı.82, Ankara, 1969, s., 28.

¹⁵⁰ C.Karasapan, "Suriyedeki Gelişmeler", Ortadoğu Dergisi, Sayı 119, Ankara, 1972, s., 31.

¹⁵¹ Ahmet Kışlalı, "Suriyenin Harp Kabiliyeti Artıyormuş", Ortadoğu Dergisi, Sayı..96, Ankara, 1970, s., 28.

b.Esad'ın Ordu Politikaları

Esad Suriye ordusunun bölgenin en önemli unsuru olması için mücadele vermiş ve bu hususta S.S.C.B. ile devamlı irtibat halinde olmuştur. 1948'lerde başlayan Siyonist İsraille mücadele 1970'lere kadar devam etmesine rağmen Arapların bu tarihler arasında bariz bir üstünlüğü olmamış ve devamlı yenilgilerle noktalanmıştır. Bu amaçla, bundan sonra gerek İsrail'e karşı girişilecek savaşta ve gerekse Arap Birliği ve Büyük Suriye rüyasını gerçekleştirme yönünde Suriye ordusuna büyük iş düşecektir. Esad bütün bunları gözönüne alarak iktidara geldikten sonra yaptığı ikinci S.S.C.B. ziyaretinde Ruslarla 700 milyon dolarlık silah teslimatı anlaşmasını imzalamıştır.¹⁵²

Bunun yanı sıra Başkan, bundan önceki dönemlerde siyasetin içinde olarak ziyaretle bütünleşmiş ordunun politika ile uğraşmasını engellemiştir. Suriye'nin bu günkü savunma yapısı şu dört esasa dayanmaktadır, 1.Muntazam Ordu kuvvetleri, 2.Halk Ordusu, 3.Es-saïke Komando teşkilatı, 4.Doğu Cephesi işbirliği.

Muntazam Ordu Kuvvetleri, 1970'li yıllarda Suriye ordusu 50.000 kişi, hava kuvvetlerinde ki personel sayısını 9.000 olarak tahmin edilmektedir. Yine o tarihlerde Suriye'nin elinde Sovyet yapısı 150 MİG-21 ile daha küçük MİG-17 bambardıman uçakları bulunmaktadır. Esad bu sayının daha fazla olması için mücadele vermeye devam etmektedir.

Yalnız şunu belirtmek lazımdır ki, her ne kadar Esad'ın halkçı politikalarına rağmen, Milli gelirden savunmaya ayrılan pay büyük bir yekün tutmaktadır. Esad ve önceki yönetimler İsraille karşı alınacak olan her başarının halkın nezdinde büyük itibar sağlayacağını bilincide hareket etmektedir. Hatta Esad'ın halk nazarında ki itibarı özellikle 1970'te Hava Kuvvetlerinin İsraille yaptığı akımlardan sonra daha da artmıştır.¹⁵³

Hafız Esad'ın içerde uyguladığı bu politikalar 25 yıl iktidarda kalmasına ve çeyrek asır Suriye tarihine damgasını vurmasına neden olacaktır.

c.Esad'ın Din Anlayışı

Baas partisinin dine bakış açısında farklıdır. Baas partisi 1966 yılında yayınladığı bildiriye "Allah" ve "Din" kavramlarını tarih öncesi toplumlara ait olduğunu söylemiştir. Fakat daha sonra halkın büyük bölümünün din üzerinde hassas olmasından dolayı, tepkiden

¹⁵² C.Karasapan, "Esad'ın İki Yıllık İcraatı", Ortadoğu, Aralık 1970, sayı.128, s.32

¹⁵³ Ahmet Kışlalı, a.g.m., s., 29.

duyulan korku üzerine 7 Mayıs 1967’de yayımladığı bildiriyle Allah ve din üzerindeki bir önce yayımlanan bildiriye tekzip etmiştir.¹⁵⁴

Baas partisinin din politikası net değildir. Fakat duruma göre hareket politikası benimsenmiştir.

Başkanın iktidara geldiği yıllarda bu kavramlar üzerinde fazla durmak istememiştir. Yalnız Suriye halkının büyük bölümünün Sünni müslüman olması Esad’ı ister istemez bu hususta hassas olmaya yöneltmiştir. Esad’da görünüş itibarıyla Allah ve din kavramlarına önem verdiğini camilerde namaz kılarak göstermektedir. Böylece halkın sempatisini kazanmayı amaçlamıştır.

d.Esad’ın Kültür Politikası ve İlham Kaynakları

Esad iktidarının ilk yıllarından 1975’li yıllara kadar aralıksız “Pan-Arap” politikasını takip etmiştir. Yani bölgede bulunan bütün Arapların hem siyasi hem kültürel ve ekonomik yönden bütünleşmelerini savunmuştur. Ne var ki Araplar arasında tam bir birlik sağlanamamış ve her konuda farklı yorumlar devam etmiştir. Hatta Arapların hem fikir oldukları İsrail ve Filistin meselelerinde bile farklı hareket etmeleri bu politikanın imkansızlığını ortaya çıkarmıştır.

Bu politikanın hiçbir uygulanabilirlik yanı kalmayınca Esad 1975’lerden sonra bu politikadan vazgeçerek “Suriye milliyetçiliği” esasını teşkil eden politikalar takip etmeye başladı.¹⁵⁵

Suriye ve Esad’daki bu değişikliğin en önemli sebebi Suriye Milliyetçilerinden olan ortadoks Butros Bustani ile 1935’de Suriye Halk Partisini (SHP), daha sonra Suriye Nasyonalist Patrini (S.S.N.P.) kurucusu olan Yunan Antuan Saada’nın Esad’ın politik ilham kaynağı olmalarındaki etken büyüktür. Bu aşamadan sonra Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin’de kapsayan Büyük Suriye ideali yürürlüğe girmiştir. Bu kimliğin manevi desteğinde bu coğrafyada kurul Suriye ve Esad’daki bu değişikliğin en önemli sebebi Suriye Milliyetçi bulunan Emevi ve Memluklu Devletinden almıştır.¹⁵⁶

¹⁵⁴ C. Gökşin, C. Doğan, a.g.m, Zaman, 21 Aralık 1995. s.17

¹⁵⁵ Sabahaddin Küçükosmanoğlu, a.g.m.Zaman Gazetesi, 21 Ağustos, 1995.s.15

¹⁵⁶ M.Gökşin, C.Doğan,a.g.m Zaman Gazetesi, 22 Aralık 1995.s.17

E.ESAD VE MUHALİFLERİ

Esad'ın uyguladığı politikalara karşı hala Hafız Esad'a muhalif gruplar vardır ve 4.000 yaşındaki dünyanın en eski kenti sayılan, Fransız, şehircilik uslubuyla, Arap geleneğinin kaynaşmasından oluşan bol meydanlı, bol bahçeli ferah bir kent görünümündeki ¹⁵⁷ Şam'da oturan Esad'ı endişelendirmektedir. Devlet Başkanına karşı ayaklanma ve teşkilatlanmaların merkezi, Hama, Hums ve Halep şehirleridir.

1973 Nisanında başlayan bu muhalefette gene aynı yıl Humusta güvenlik güçleriyle halk arasında çatışmalar patlak vermiş, bu çatışmalar 15 kişinin ölümü ve pekçok kişinin yaralanmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁵⁸ Bu ayaklanma ve gösteriler belirli aralıklarla devam etmiştir. 1981 yılında da aynı bölgede benzer olaylar yaşanmıştır. Suriye yönetimine göre bu olaylar (Hama, Hums) Müslüman Kardeşler örgütünün tezgahıdır. Bu örgüt özellikle A.B.D.'nin desteklediği Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan tarafından mali açıdan desteklenmektedir.¹⁵⁹ Aslında Suriye yönetimi bu isyan hareketlerinin sebebini çok uzuklarda aramamalıdır. Sebeb bu gün Suriyede bulunan Nusayri yönetiminin, bu gruba mensup insanları desteklerken, büyük bir kitle olan Sünnü Arap Halkını dışlamasında yatmaktadır. Öyleki Halep ve bu bölge insanı fırsat bulsa tekrar yönetime karşı ayaklanacaktır. Hatta halkın arasında öyle bir deyiş hasil olmuştur ki, buna göre önünde tek nöbetçi bekleyen ev sünni generale, önünde birkaç nöbetçi bulunuyorsa ve sokak trafiğe kapalıysa Alevi generale aittir.¹⁶⁰

Yönetimde mutlak suretle Nusayri ayrımcılığı vardır. Bu ayırım Hafız Esad'ın yönetime gelmesiyle daha belirgin hale gelmiştir. Esad kendisine yapılabilecek bir darbe girişimini engellemek amacıyla tedbirleride almış görülmektedir. Muhalif kanadın merkezi durumunda ki Halep'te Esad'ın kardeşinin komutasındaki Savunma Tugayının özel birlikleri konuşlandırılmış bulunmaktadır.¹⁶¹

¹⁵⁷ Cengiz Candar, *Ortadoğu Çıkmazı*, İstanbul, 1983, s., 84.

¹⁵⁸ Cebil Karanapar, "Suriyede Huzursuzluk Belirtileri", *Ortadoğu Dergisi*, Sayı 132, 4/73, s., 6.

¹⁵⁹ C.Candar, a.g.e., s.89.

¹⁶⁰ C.Candar, a.g.e.,s.95.

¹⁶¹ C.Candar, a.g.e., s., 94.

Baas rejimi Hama'daki ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırarak adeta Amerikaya bir mesaj vermek istemiştir. Hafız Esad bu ülkeye güçlü ve yıkılmaz olduğunu, Ortadoğunun şekillenmesinde mutlaka kendisininde bulunması gerektiği mesajını yollamıştır. Bu isyan hareketinden sonra, halkın önünde çok nadir görülen Cumhurbaşkanı kanlı hama olaylarından sonra ilk defa halkın karşısına çıkmış ve Suriye'nin muhtelif kentlerinde "Büyük Halk Yürüyüşleri" yaptırmış, bu yürüyüşlerde topluluk, Baası yye, Baasıyye şeklinde slogan atarken Müslüman Kardeşler ve batılı devletleri protesto etmişlerdir.¹⁶² Düzenlenen Halk yürüyüşlerinde, halkın rejimi desteklediği imajı verilmiştir.

Bu hareketlerdende anlaşılacağı üzere Suriyede Hafız Esad'a karşı muhtelif tarihlerde darbeler düzenlenmiş, Esadın kurduğu istihbarat ve ordu sayesinde bu darbeler başarılı olamamıştır. Halk kitlelerinin ayaklanmalarını şiddetle bastırılmış bu esnada yüzlerce kişi canından olmuştur. Böylece Esad'ın rejimi kuvvetlenmiştir. Fakat zulum üzerine bir devletin yaşaması imkansızdır.

Şu anda Hafız Esad rejimin yıkılabilmesi ancak askeri darbelere, yada yaygın halk ayaklanmasına bağlıdır.

---

¹⁶² C.Candar, a.g.e. s., 86.

IV.BÖLÜM

SURİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI

Suriye Bağımsızlığına kavuştuğu yıllarda Ortadoğu henüz yeni şekillenmeye başlamıştır. Müttefiklerin ve özellikle İngilizlerin Ortadoğuda, Filistin topraklarında kurmayı planladığı İsrail devletinin temelleri bu yıllarda atılmış ve Suriye'nin politikası daha ziyade bu devletin yaşamasını engellemek üzerine kurulmuştur. Bu aşamada Suriye diğer Arap Devletleriyle sıkı bir işbirliği içersindedir. Özellikle Mısır'a karşı Suriye yönetiminde ayrı bir sempati oluşmuş ve Suriye Devlet Başkanı Şükri El-Kuvvetli bunu her vesileyle ifade etmiştir.

A.SURİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

a- İsrail'in Kuruluşu ve 1948 Savaşının Sebepleri

Birinci Dünya savaşı sonunda Filistin İngiliz mandası olarak tanınmıştır. Bu olaydan sonra Bölgeye varolan Yahudi göçleride artmaya başladı. Yahudilerin bu şekilde bölgeye gelmesi Arapları tedirgin etmiş ve İngiltere nezdinde girişimlere başlamışlardır.

Gelen tepkiler üzerine İngiltere 1939 yılı başından itibaren bölgeye yapılan Yahudi göçlerini önlemeye çalıştıysada başarılı olamadı. Kaçak Yahudilerle, İngiliz Kuvvetleri arasında çatışmalar başlayınca İngiltere bu bataktan kurtulmaya karar verdi.¹⁶³ Bir yandan İngiliz kuvvetleri ile çatışan Yahudiler, Diğer yandan kendilerini istemeyen Araplarla çatışmaya başladılar.

¹⁶³ İsrail Elçiliği Basın Bürosu, Bugünkü İsrail, Ankara 1974, s.10

İngiltere 2 Nisan 1947’de meseleyi B.M. götürdü. Yapılan görüşmelerde özel bir komisyonun kurulmasına karar verildi. Komisyona üye ülkeler; Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç, Uruguay, Hindistan, Yugoslavya ve İran olarak gerçekleşti.¹⁶⁴

Komisyon Amerika’nın teklifine göre beş büyük devlet (A.B.D., Rusya, İngiltere, Fransa, Çin) ve Arap ülke temsilcilerinin dışında kalması esasma göre kuruldu. Komisyonun amacı Filistin meselesini adil ve kalıcı olarak çözmektir. Komisyon çalışmalarına başladıktan kısa süre sonra görüş ayrılıkları çıktı ve ikiye ayrıldı.

Birinci grubu oluşturan; Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguay Filistinli yahudi ve Araplar arasında paylaştırılmasını, iki ayrı devlet kurulmasını istedi. İkinci grubu oluşturan Hindistan, Yugoslavya ve İran, Filistinde Yahudi ve Arap devletlerinden meydana gelen *Federal* bir devletin kurulmasını benimsedi.

Komisyonun teklifleri B.M. Genel Kurulunda görüşülmeye başlandı. 27 Kasım 1947’de Filistin hakkındaki karar 13 aleyhte 10 çekimser oya karşılık 33 kabul oyuyla Filistin’in paylaşımını öngören kararlar sonuçlandı. Türkiye bu oylamada Filistin’in bütünlüğü yönünde oy kullandığı için Araplar tarafından takdirle karşılandı.¹⁶⁵

Arap ülkeleri 17 Aralık 1947’de Kahire’de toplanarak B.M. Kararının uygulanmasını savaş sebebi sayacaklarını ifade ettiler.

İngiltere B.M. lerin aldığı karar üzerine 15 Mayıs 1948 den itibaren Kuvvetlerini çekeceğini Dünya kamuoyuna duyurdu. Yahudiler bunun üzerine tüm hazırlıklarını tamamlayarak manda idaresinin sona erdiği 15 Mayıs 1948’ de yahudi Milli konseyi “*Jewish National Council*” ile siyonist genel konseyi “*Zionist General Council*” İsrail devletinin kurulduğunu ilan etti.¹⁶⁶

b. 1948 Arap İsrail Savaşı

İsrail Devletinin bu şekilde kuruluşunu ilan etmesinden sonra Arap ülkeleri (Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak, Suudi Arabistan) 17 Aralık 1947’ de Kahire’de aldıkları

¹⁶⁴ Ali Uğur, *Dünya Gündemindeki İsrail*, İstanbul 1989, s.97

¹⁶⁵ F.Armaoğlu, 20. Yüzyıl s.485

¹⁶⁶ * Cengiz Kürşad, “Arap - İsrail İhtilafı Ve Türkiye” *Belgelerle Türk Tarih Dergisi* Ankara 1970 Sayı 29 s.32-39

Savaş kararını uygulamaya koydular. İsrail'in kuruluşundan yaklaşık sekiz saat sonra altı cepheden saldırıya geçtiler.¹⁶⁷

Mısır, Suriye, Lübnan ve diğer Arap kuvvetleri Filistinini tamamen Yahudilerden temizleyeceklerdi. Parola "Tel-Aviv' de buluşalım" idi. Savaşın ilk günlerinde Mısır Kuvvetleri Tel-aviv'in 30 km. Güneyine varmış Kudüs Ürdün ordusunca sarılmış, Irak ordusu Kıyıya 15 km. yaklaşarak İsrail'i ikiye ayırmaya çalışırken , Suriye ise Celile bölgesini işgalk etmiştir.¹⁶⁸

Bütün bu gelişmelere karşılık İsrail, dostları olan Avrupa ülkeleri ve A.B.D. nin de yardımıyla kendisini toplamış ve karşı saldırıya geçmiştir. Arap-İsrail savaşı bir yıl kadar sürdü. Sonunda taraflar B.M. nin ateşkes çağrısını kabul etti.

c. 1948 Savaşının Sonuçları

Bu savaş sonunda İsrail Filistin topraklarının ¾ ünü ve Kudüs'ün yarısını ele geçirdi. Suriye ile İsrail arasındaki görüşmeler 13 Nisan'da ateşkes andlaşmasının imzalanmasıyla başladı. Fakat görüşmelerden uzunca bir süre netice almamadı. Nihayet 20 Temmuz 1949' da Manahayim'de¹⁶⁹ mütareke andlaşması imzalandı. 1948-49 savaşı pek çok meseleyide beraberinde getirmiştir. Bunlar:

- a. Bir milyon Arap yerinden yurdundan olmuş ve mülteciler mnesesi ortaya çıkmıştır.
- b. Mısır'da monarşi rejimi sarsılmış Kral Faruk devrilmiştir.
- c. Çok az sayıdaki İsrail kuvvetine karşılık beş Arap devletinin askeri gücünün yenik duruma düşmesi Arap dünyasında "Arap milliyetçiliği" nin doğmasını sağlamıştır.
- d. Birinci Arap-İsrail Savaşında hiç bir Arap ülkesi İsrail ile barış andlaşması imzalamamış, Arapların bu savaşın intikamı ile yaşamıştır. Bunun sonunda diğer Arap-İsrail savaşları çıkmıştır.¹⁷⁰

Bu savaştan sonra A.B.D. Fransa ve İngiltere bir deklerasyon yayımlayarak İsrail'in güvenliğini teminat altına almışlardır. Deklerasyona katılmayan S.S.C.B. Ortadoğu'da sempati toplamıştır. Başta Suriye olmak üzere Arap ülkeleri Rusya'ya yaklaşırken, bu durum, S.S.C.B. nin Ortadoğu'ya girişini hızlandırmıştır.

¹⁶⁷ Sisav, a.g.e. , s.27

¹⁶⁸ İ.Elçiliği Basın Bürosu , a.g.e. s.28

¹⁶⁹ Ö.Kürkçüoğlu"Ortadoğu'da Yeni Gelişmeler" A.Ü.S.B.Fak Dergisi sayı. 29, Ankara 1974., s.28

¹⁷⁰ F.Armaoğlu 20.Yüzyıl s.488

İsrail bu savaş sonunda B.M. nin kendisine tahsis ettiği % 56 oranındaki toprağı % 77 'ye çıkartmış geri kalan Filistin toprakları Mısır ve Ürdün arasında paylaşılmıştır.

B-1956 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

a- Savaşın Sebepleri

Süveyş buhranı olarak da adlandırılan savaşa ait gelişmeler II.Dünya Savaşı'nın sonrasında Ortadoğu 'da kuvvetlene milliyetçilik akımının bir sonucudur.

Süveyş Kanalı, Fransızlar tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869 günü dünya deniz trafiğine açılmıştır. İşletmesi Fransızlarda olmasına karşın Mısır Hükümeti'nde hissesi bulunmaktadır. Fakat Mısır Hükümeti 1875'de mali sıkıntıya düşünce hissesini satışa çıkarmış ve İngiltere tarafından satın alınmıştır. Böylece kanalı Fransız-İngiliz ortak şirketi işletir hale gelmiştir. Fakat İngiltere, sömürgelerine giden yolu güvenlik altına almak maksadıyla 1882'de Mısır'ı işgal edince kanal üzerindeki nüfuzu da artmıştır.

Kanalın açılmasından itibaren "Serbest geçiş" prensibi tatbik edilirken, İngiltere'nin işgali diğer devletleri endişelendirmiş ve 29 Ekim 1888'de İstanbul'da Osmanlı Devleti, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya, Hollanda ve İspanya'nın katıldığı İstanbul Anlaşması imzalanmıştır.¹⁷¹

Bu antlaşmaya göre; savaşta ve barışta kanal bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine açık tutulacak.¹⁷²

Süveyş Kanalı, statüsünü 19 Ekim 1954'e kadar devam ettirdi. Bu tarihte İngiltere ve Mısır arasında yapılan anlaşma gereği İngiliz kuvvetleri 20 ay içerisinde Mısır topraklarından tamamen çekilecekti.

Fakat bu anlaşmanın ömrü uzun olmadı. İngiltere'nin katılımıyla Ortadoğu'da Bağdat Paketi'nin kurulması, o yıllara kadar Arap birliğini kurmayı hedefleyen Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın hoşuna gitmedi. Nasır, doğu ve batı blokları arasında bir "üçüncü blok" kurmayı hedeflemişti. Kurulacak bu blokun başında Mısır ve Nasır bulunacaktır.¹⁷³

Bunun yanında Nasır, 1953'ten beri Nil Nehri üzerinde yapılacak Asvan Baraj projesine önem veriyordu. Barajın suları yaklaşık 60 bin km² lik bir alanı kapsayacaktı.

¹⁷¹ Ö. Kürkçüoğlu, a.g.e.s.82

¹⁷² F.Armaoğlu, 20.yy. Siyasi, s.493

¹⁷³ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s. 497

Böylece Mısır'ın tarıma elverişli toprakları 1/ 3 artarken elektrik enerjisi de % 50 oranında artacaktı. Barajın yaklaşık bir milyar dolara mal olması planlanmıştı. Bunu yapımı için de üçte birlik dış krediye ihtiyaç vardı.

Mısır, baraj projesinin finansmanını temin etmek için Dünya Bankası'na başvurdu. fakat bu sırada beklenmedik bir olay yaşandı. Mısır, Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerde bulundu. Dünya bankası da krediyi vermekten vazgeçti.

Dünya Bankası'nın, dolayısıyla batının bu durumuna Nasır aşırı tepki gösterdi. 24 Temmuz'daki konuşmasında; "ülkesinin ne güç ve ne de dolar karşısında eğilmeyeceğini" ifade etti. İki gün sonra İskenderiye'de yaptığı konuşmada; "Süveyş Kanalı'nı işleten İngiliz-Fransız şirketini millileştirdiğini ilan etti."¹⁷⁴

Nasır'ın bu tutumu başta Suriye olmak üzere Arap dünyasında itibarını yükseltmiş, onu batı emperyalizmine direnen , ilk Arap lideri mevkiine getirmiştir. Batılılar ve özellikle İngiltere-Fransa ikilisi bu duruma sert tepki gösterdiler. Çünkü hem kanal bu iki devlet şirketine aitti ve hem de kanaldan en fazla bu iki devlet gemileri geçiş yapmaktaydı.

İngiltere ve Fransa'nın çalışmaları sonucunda 1888 İstanbul Antlaşması'na imza koyan devletlerle kanalı en fazla kullanan yirmi dört devlet Londra Konferansı'nda biraraya geldiler. Konferans'a çeşitli görüş ve planlar sunulmuştur. ABD Dışişleri Bakanı Dulles'in planı, Pakistan, Türkiye, İran ve Habeşistan'm getirdiği takliflerle son şeklini almış ve çoğunluk tarafından benimsenmiştir.¹⁷⁵

Bu planda; kanaldan serbest geçişin sağlanması, Mısır Hükümeti'ne makul ve adalete uygun bir gelir temin edilmesi, Süveyş Kanalı şirketine adalet çerçevesinde tazminat verilmesi gibi maddeler vardı.

Bütün bu girişim ve planlar Mısır Hükümeti tarafından reddedildi. İngiltere ve Fransa, Nasır'ın bu tutumunu sona erdirmek üzere kuvvet kullanmaya karar verdiler.

b-Savaşın Başlaması

Fransa, İngiltere ve İsrail arasında, Fransada Mısır'a karşı yapacakları ortak hareketle ilgili gizli görüşmeler yapıldı. Görüşmelerde İsrail'in 29 Ekim 1956'da Mısır'a

¹⁷⁴ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.499

¹⁷⁵ Sisav, a.g.e. s.31

saldırmasına karar verildi. Saldırı gerçekleştiğinde İngiltere ve Fransa taraflara ulti-matom verecek; bu ulti-matomu İsrail kabul ederek kuvvetlerini Süveyş Kanalı'ndan 15 km geri çekecekti. Mısır muhtemelen bu ulti-matomu kabul etmeyecek bunun üzerine Fransa ile İngiltere hava kuvvetleri Mısır havaalanlarını bombalayacaktı.

Plan aynen uygulandı. 28 Ekim günü genel seferberlik ilan eden İsrail, bir gün sonra saldırıya geçti. 30 Ekim de İngiltere ve Fransa taraflara ulti-matom verdi. Bu ulti-matom tahmin edildiği üzere Mısır tarafından kabul edilmeyince saldırı gerçekleşti.

Ortadoğu'da Fransa ve İngiltere'nin olaylara müdahalesi Sovyet Rusya'yı endişelendirmişti. 5 Kasım 1956 tarihinde Sovyet Lider Bulganin İngiltere ve Fransa Başbakanlarına mektup göndererek bu ülkeleri tehdit etmiştir.

Uluslararası baskılar karşısında İngiltere ve Fransa 3 Aralık 1956'da Mısır'dan geri çekileceklerini açıkladılar. İsrail birlikleri de Sina Yarımadası'ndan çekilmeye başladı.¹⁷⁶

c-Savaşın Sonuçları

Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine Mısır Hükümeti, 24 Nisan 1957'de bir bildiri yayımlayarak, 10 Nisan da yeniden trafiğe açılan kanalın "gelecekteki yönetimiyle ilgili esasları belirledi." Buna göre 1888 sözleşmesinin geçerliliği teyid edildi.

1956 Süveyş krizi Ortadoğu'da bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Zira bu olaydan sonra Fransa ile İngiltere bölgeden çekilirken onların bıraktığı yeri bir başka batılı devlet olan ABD doldurmaya çalışacaktır. Diğer yandan Süveyş buhranı Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki durumunu güçlendirmiştir. Başta Mısır ve Suriye olmak üzere bölge ülkeleri Rusya'ya yönelmiş ve Rus silahlarıyla silahlanmaya başlamıştır. Bu durum 1967 ve 1973 savaşlarına sebep teşkil edecektir.

Kısaca Rusya bölgedeki nüfuzunu artırırken, ABD de dahil batı ülkelerinin nüfuzu azalmıştır. Mısır Devlet Başkanı Nasır da hem kendi ülkesinde ve hem de bölgedeki ağırlığını artırmıştır.

¹⁷⁶ Ö.Kürkçüoğlu, a.g.e., s.89

C.1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE SURİYE

a- Savaşın Sebepleri

İsrail'in kurulmasından sonra Ortadoğu'da devam eden gergin durum 1967 yılında yine bir Arap-İsrail savaşına sebep olmuştur. Yalnız 1967 savaşını 1956'da olduğu gibi İsrail değil Araplar çıkarmıştır.

Savaşın çıkış sebepleri şunlardır;

a- Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın 1948 ve 1956 savaşlarının intikamını almak istemesi

b-1956 savaşından sonra Ortadoğu'dan konumu güçlenen S.S.C.B. yalnızca Mısır'ı değil Suriye'yi de oldukça fazla silahlandırmıştır. Bu sebeple İsrail ile yapılacak savaşın sonucundan yalnızca bu iki devlet değil S.S.C.B. bile emindi. Dolayısıyla bu savaş Sovyet Rusya teşvik etmiştir denilebilir.

c-1967 yılına gelindiğinde İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki rolü azalmış ABD daha aktif duruma gelmiştir. fakat bu sırada ABD Vietnam batağına saplanmış. Araplar bu durumu değerlendirdikten sonra Amerika'nın 1948 ve 1956 savaşlarında olduğu gibi İsrail'in yanında yer alamıyacağı kanaati vardır.¹⁷⁷

d-Suriye'de 1966 Şubat'ında iktidarda bulunan Baas Partisi'nin sol kanadı darbe yaparak iktidarı ele geçirdi. Bu darbe Suriye'de yapılan dokuzuncu başarılı darbeydi. Bu darbeden sonra Suriye-İsrail sınırında hadiseler çıkmaya başladı. Suriye Filistin komandoları olarak bilinen El-Fetih Fedai grubunun İsrail'e yaptıkları saldırılarda onları daha fazla desteklemeye başladı.

İsrail bu saldırıları B.M. Güvenlik Konseyi'ne şikayet etmişse de Suriye aleyhine bir karar çıkartamadı. Çünkü alınan her karar S.S.C.B. tarafından veto ediliyordu. Bunu üzerine İsrail Genel Kurmay Başkanı Rabin; "Bu saldırılar devam ettiği takdirde Suriye'ye karşı harekete geçebileceklerini" söyledi.

İsrail sadece tehditle de kalmayarak saldırılara karşı "Misli ile mukabele" kararı aldı.¹⁷⁸ Suriye-İsrail sınırında bu gerginlik yaşanırken, Suriye kasım ayında Mısır ile

¹⁷⁷ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.702

¹⁷⁸ Ö.Kürkçüoğlu, a.g.e., s.142

savunma anlaşması imzaladı. Diğer yandan Ürdün-İsrail sınırında da gerginlikler yaşanmaya başladı.

7 Nisan 1967 günü gerginliklerin neticesi olarak Suriye ile İsrail hava muharebesi yapmış, İsrail uçakları Şam üzerinde uçarak 6 tane Suriye uçağını düşürmüştür.¹⁷⁹

İsrail Başbakanı Levi Eshkol 11 Mayıs 1967 günü İsrail Radyosu'ndan yaptığı konuşmada; "İsrail Hükümeti gayet iyi biliyor ki, teröristlerin merkezi Suriye dir" diyerek hedef göstermiştir.¹⁸⁰ Bu beyanattan sonra ilişkiler daha da gerginleşmiştir. 16 Mayıs'da Mısır' da olağanüstü hal ilan edilerek silahlı kuvvetler savaşa hazır duruma getirildi.

b.Savaşın Başlaması

18 Mayıs 1967'de Birleşik Arap Cumhuriyeti, B.M. Genel Sekreteri U Thant'a yaptığı müracaatta 1956 savaşından sonra Gazze ve Sina bölgesinde bulunan B.M gücünün geri alınmasını istedi. B.M askerleri de 19 Mayıs'tan itibaren bölgeyi terk etmeye başladı.¹⁸¹

21 Mayıs tarihinde hem İsrail, hem de B.A.C. yedekleri askere almaya başladı. Bu sırada Mısır kuvvetleri de 16 Mayıs'tan itibaren Sina Yarımadası'na girdi. 23 Mayıs'ta da Mısır Tiran Boğazı'nı İsrail gemilerine kapama kararı aldı. Bir gün sonra da Akabe Körfezini dünya deniz trafiğine kapadığını duyurdu.

26 Mayıs'da Mısır Devlet Başkanı Nasır ortamı daha da gerginleştirecek şu sözleri söyledi;"Arap milleti savaşmak istiyor.Hazırlıklarımızı bitireceğimiz güne kadar bekledik. Kısa bir süre önce kendimizi, İsrail'e karşı bir zafer kazanacak kadar kuvvetli hissettik ve buna dayanarak bazı adımlar attık."¹⁸² Bu sözlerin ardından 30 Mayıs 1967'de Mısır ile Ürdün arasında savunma anlaşması imzalandı. 4 Haziran'da da Irak bu anlaşmaya katıldı.

Irak, Ürdün, Cezayir bir deklarasyon yayımlayarak İsrail'in Suriye'ye saldırısı halinde Suriye'nin yanında yer alacaklarını duyurdular.¹⁸³

¹⁷⁹ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.704

¹⁸⁰ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi,s. 704

¹⁸¹ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.704

¹⁸² İ.Elçiliği Basın Bürosu, a.g.e., s.13

¹⁸³ C.T.Karasapan" Arap-İsrail hududunda alarm" Ortadoğu Dergisi, Ank, 1967, Ssayı.61, s.2-7

Arapların havaya tırmandırıcı hareketlerine karşın işk saldırının İsrail'den gelmesini beklemediler. Bunun sebebi; İsrail'in saldırısı halinde A.B.D.'nin saldırganın arkasında bulunamayacağı düşüncesidir.

Arapların istediği gibi ilk saldırıyı İsrail yapmıştır. 5 Haziran 1967 sabahı havalanan İsrail uçakları Mısır, Suriye, Ürdün havaalanlarını bombalamıştır. 5 Haziran 1967 akşamı olduğunda 16 Mısır havaalanı kullanılmaz hale gelmiş, 280 Mısır, 52 Suriye, 20 Ürdün bir o kadarda Irak uçağı henüz havalanmadan yerde tahrip edilmek suretiyle kullanılmaz hale gelmiştir. Hava hakimiyetini elde eden İsrail, kara hareketini de kolaylaştırmıştır.

İsrail uçakları Sina'daki Mısır zırhlı birliklerine havadan vurmak suretiyle imha etmiştir. 3 gün gibi kısa bir zamanda da Sina yarımadası'nı ele geçirmiştir.¹⁸⁴

Bu yenilgiden sonra Mısır, Güvenlik Konseyi'nin yaptığı ateşkes çağrısını 8 Haziran günü kabul ettiğini açıklamıştır.¹⁸⁵

7 Haziran günü İsrail Batı Şeria'yı işgal etmiş, aynı günün akşamı Ürdün'de ateşkesi kabul ettiğini açıklamıştır.¹⁸⁶

İki cepheyi kapatan İsrail 8 Haziran'dan itibaren Suriye Cephesi'nde Golon Tepeleri'ne yönelmiş, Suriye de fazla dayanamamıştır. Golon Tepeleri'ni ele geçiren İsrail, Suriye topraklarında ilerlemeye başlamıştır.

İsrail'in bu şekilde Arapları hezimete uğratması üzerine S.S.C.B., ABŞ'ye başvurarak İsrail'in ilerlemesi durdurulmadığı takdirde her türlü tedbiri alacağını bildirmiştir.¹⁸⁷

B.M.de bu olaylar olurken, İsrail Kuneitra bölgesine girmiştir. 10 Haziran'da Suriye ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı.

c. Savaşın Sonuçları

Altı gün sürdüğünden tarihe "Altı Gün Savaşı" olarak geçen bu savaş, İsrail'in galibiyeti ile sonuçlanmıştır. İsrail topraklarını dört misli genişletti. Suriye'nin Golon Tepeleri bölgesinden 1176, Gazze şeridinden 378, Batı Şeria'dan 5879 km² olmak üzere toplam 7433 km²lik toprak parçasını ve Sina Yarımadası'nın tamamını işgal etmiştir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi,s.106

¹⁸⁵ F.Armaoğlu,20.yy.Siyasi, s.106

¹⁸⁶ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.707

¹⁸⁷ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.707

¹⁸⁸ İsrail, Golon Tepelerini 1981 yılında ilhak ettiğini açıklamış, bu olaydan sonra Suriye israili yok etmek yerine golon tepelerini almayı hedeflemiştir. Daha geniş bilgi için bkz. Sisav, a.g.e., S.35

Bu savaş sonunda İsrail, bütün Filistin topraklarının işgalini tamamlamıştır. Yaklaşık 150.000. Filistinli de Batı Şeria'dan, doğuya göç etmiştir.

S.S.C.B. bu savaştan sonra yeniden Arapları silahlandırmaya başlayacaktır. Buna paralel olarak Mısır ve Suriye üzerindeki nüfuzunu daha da artırmıştır. Mısır'ın İskenderiye, Suriye'nin Lazkiye limanlarında deniz üsleri elde etmiştir.¹⁸⁹

Savaşın bitimi ile birlikte İsrail 28 Haziran'da bütün Kudüs şehrinin tek yönetim altında birleştirildiğini ilan etti. Bu talebe karşı başta Arap ülkeleri olmak üzere A.B.D karşı çıktı. Kudüs'ün statüsünün değiştirilmesinin kabul edilemeyeceğini bildirdi.

Ayrıca Arap liderleri Hartum'da toplanarak "İsrail ile barış olmayacağını, İsrail'in tanınmayacağını ve onunla da herhangi bir müzakereye girmeyeceklerini" ilan ettiler.

Arap-İsrail sorununun çözümü B.M. Güvenlik Konseyi'ne havale edildi. Konsey'in yaptığı toplantılar sonunda İngiltere tarafından sunulan karar 22 Kasım 1967'de oy birliği ile kabul edildi. Karada; Ortadoğu'da adil ve sürekli bir barışın kurulması için şu ilkelerin uygulanması gerektiği belirtilmişti;

- a- İsrail silahlı kuvvetleri son çatışmada işgal ettiği topraklardan çekilmeli.
- b- Savaş haline son verilmeli, kuvvete dayanan hareket ve tehditten uzak, güvenilir ve tanınmış sınırlar içinde barış halinde yaşama hakkının kabul edilmesi
- c- Bölgedeki uluslararası su yollarından serbest geçiş sağlanmalı.
- d- Mülteciler sorununun adil bir şekilde çözümü sağlanmalı.¹⁹⁰

B.M. Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını taraflar farklı yorumlamışlar ve tepkilerini belirtmişlerdir. Karar en sert etpki Suriye'den gelmiş ve kararı kesinlikle reddettiğini açıklamıştır.

Netice itibarı ile 1967 savaşı da diğer Arap-İsrail savaşları gibi Ortadoğu sorununun çözümüne katkı sağlamamış, Suriye-İsrail, Mısır-İsrail, Ürdün-İsrail arasındaki anlaşmazlıkları da daha da artırmıştır.

¹⁸⁹ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.708

¹⁹⁰ Ö.Kürkçüoğlu, a.g.e., s. 147

Türkiye bu savaş sırasında başta Suriye olmak üzere Ürdün ve Mısır' gıyecek ve yiyecek malzemesi göndermiştir. Bunlar; 250 ton şeker, 200 ton pirinç, 10.000. çift kundura, 250.000. sigara paketi, 5 ton çay... vs¹⁹¹

D.1960-70 ARASI TÜRKİYE SURİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye 1945-60 yılları arasında batıyla ilişki içine girmesi ölçüsünde Arap dünyasından kopmuştur. 1960'dan sonra Kıbrıs buhranında dahil olmak üzere 1980'lere kadar ise batıyla ilişkileri zayıflarken Arap alemiyle ilişkileri kuvvetlenmiştir.

1965'den sonra Adalet Partisi hükümetleri döneminde Araplara Filistin davasında tam destek verilmiştir.¹⁹² 1964'de Kıbrıs krizi ile Türk A.B.D. ilişkileri bozulurken Türk-Arap ilişkileri düzelmeye başladı. Türkiye Arap Ortadoğusuna açılma hususundaki ilk tatbikatını 1967 Arap-İsrail savaşında yaptı. Savaş başlarken Türkiye üslerinden Amerikalıların İsrail'e yardımlarını engelledi. Bununla da kalmayarak başta güney komşumuz Suriye olmak üzere Ürdün ve Mısır'a gıyecek ve yiyecek malzemesi gönderdi.

Bunlar, mesala 250 ton şeker, 200 ton pirinç, 10.000 kundura, 250.000 sigara paketi, 5 ton çay ...vs.¹⁹³ Maddi yardımların yanı sıra Türkiye bu devletleri Birleşmiş Milletler oturumunda da desteklemiştir. Savaş devam ederken İsrail'in işgal ettiği topraklardan derhal ve kayıtsız çekilmesini talep etmiş ve 20.yüzyılda kuvvet kullanarak toprak kazanımının meşru olamayacağını belirtmiştir.¹⁹⁴

Türkiye bu savaş sırasındaki tutumu ile Arap dünyasında taktir toplarken batıyıda ilişkileri kopma noktasma gelmiştir. Suriye dışışleri bakanı Türkiyenin bu desteği karşısında 21 Ağustos 1967'de verdiği bir demeçte bu konuda şunları söylemiştir. "...Türkiyenin son buhran sırasında Arap milletini gerek Birleşmiş Milletlerde gerekse teşkilat dışında desteklemesi ve maddi yardımlarda bulunması Suriye halkında takdir ve şükran duyguları yaratmıştır."¹⁹⁵ Bu tarihler arasında Türkiyenin Ortadoğuya açılması bir anlamda politik yalnızlıktan kurtulma isteğine de bağlanabilir. Ama her ne sebeple olursa

¹⁹¹ Geniş bilgi için bkz. *Dışışleri Belleteni*, Ağustos 1967, No: 35, s.48-49

¹⁹² F.Armaoğlu, *20.yy.Siyasi*, s.846

¹⁹³ Geniş bilgi için bkz. *Dışışleri Belleteni*, Ağustos, 1967, No:35, s., 48-49.

¹⁹⁴ F.Armaoğlu, *20.yy.Siyasi*,s.512

¹⁹⁵ M.Gönlübol, Ö.Kürkçüoğlu, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1974, s., 584.

olsun bu yıllar arası Türkiye ile Suriye arasında gözle görülür bir yakınlaşma söz konusudur.

E.1970 HAFIZ ESAD DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASI

23 Şubat 1966 darbesinden güçlenerek çıkan Hafız Esad 1970’li yıllara gelindiğinde artık gücünün zirvesindedir. 13 Kasım 1970 tarihinde ise beyaz bir darbeye yönetime el koymuş. 1971 yılındaki referandumla da devlet başkanı seçilmiştir. Böylece Suriye’de Hafız Esad dönemi başlamıştır. Günümüze kadar aralıksız sürecektir olan bu dönemde Suriye dış politikası tarihler itibariyle değişkenlik arzedecektir.

a.Hafız Esad ve Sovyet Rusya

Hafız Esad 1966 yılındaki darbeden sonra tamamen kominizme yönelmeyi tasvip etmemiştir. 1968’li yıllarda Rusyaya açıktan cephe almasada tenkit etmiştir. Hatta yönetimi ülkeyi Rus ayısına teslim etmekle bile suçlamıştır.¹⁹⁶ Her ne kadar Rusyada eğitim görmüşse de zaman zaman Rusyanın politikalarını da eleştirmiştir.

İktidarının ilk yıllarında Rusyanın Suriyeye silah vermemesi üzerine Çin’e yaklaşacak ve Çin’den silah temini yoluna gidecektir.¹⁹⁷ Hafız Esad’ın bu davranışı üzerine Rusya Ortadoğudaki çıkarlarını kaybetmeme düşüncesi ile tekrar Hafız Esad’a yaklaşacak ve silah yardımına başlayacaktır. Esad, bu manevralarına rağmen asla Sovyet Rusyadan kopamayacaktır. Sovyetler Birliği ise Ortadoğuda en önemli silah pazarını kaybetme korkusuyla Suriyeyi hem 1973 Arap-İsrail savaşında destekleyecek hem de Mısır’a karşı tutumunda Esad’ın yanında yer alacaktır.

Camp David Antlaşmasıyla Mısır üzerindeki etkinliğini tamamen kaybeden Sovyet Rusya 1980’lerde işbirliği antlaşmasını imzaladıkları Suriye ile daha yıkıcı işbirliği içersine girecektir. 1980’li yılların ortalarında Rusya’nın Suriyeden daha önemli bir ülke ile ilişkisi yoktur. Suriyede Sovyetlerin Ortadoğuda en önemli silah alıcısı durumundadır. 1963-82 yılları arasında Suriyenin toplam silah ithalatı 9 Milyar 344 Milyon Amerikan Dolarıydı ve bu paranın 7 Milyar 882 Milyon Doları Sovyetlerden silah almak için harcanıyordu. Bu rakam, bu yıllar arasında Suriyenin yaptığı silah ithalatının %85’ne

¹⁹⁶ Ardal, “Suriyedeki Garip İktidar Mücadelesi”, *Ortadoğu*, sayı.82 , Ankara, 1969, s., 27.

¹⁹⁷ Ardal, a.g.m. s., 29.

tekabül ediyordu.¹⁹⁸ Eğer bu yıllar arasında Suriye bütçesinin toplam 12 Milyar 64 Milyon Dolar olduğu düşünülürse rakamın büyüklüğü ortaya çıkmaktadır. Suriye gelirlerinin büyük çoğunluğunu silaha yatırmıştı ve dolayısıyla 1985'lere gelindiğinde ülke ekonomisi çökme noktasına gelmiştir.

1990'lı yılların başında Suriyenin en büyük destekçisi ve Doğu Avrupa sosyalist rejimlerin ardı arkasına çökmeleri Esad'ı oldukça düşündürmüştür. Esad'ın rejimine örnek teşkil eden bu yönetimlerin çökmesi bir anlamda Esad'da hayal kırıklığı yaratmıştır. Çünkü Suriye bağımsızlığına kavuştuktan itibaren devamlı Sovyet Rusya tarafından her konuda desteklenmiştir. 1954-66 tarihleri arasında Rusya 233 Milyon Dolar, Doğu Bloku ülkeleri ise 114 Milyon Dolar olmak üzere toplam 247 Milyon Dolar vererek Suriyeyi desteklemişlerdir.¹⁹⁹ Sovyetlerin yıkılmasıyla Suriye Maddi ve manevi desteğini kaybetmiştir.

F.1973 ARAP-İSRAİL SAVAŞI

a- Savaşın Sebepleri

6 Ekim 1973'te başlayan bu savaşa, İslam dünyasının Ramazan Ayı'na rastlaması nedeniyle "Ramazan Savaşı" veya yahudilerin kutsal ayı olan Yom Kippur'da olmasından dolayı "Yom Kippur Savaşı" da denir.

1973 savaşının belki de en önemli sebebi; 1967 Arap-İsrail savaşında İsrail'in ele geçirdiği Arap topraklarının, Araplar tarafından geri alınmak istenmesidir. Böylece Araplar bundan önceki savaşlarda İsrail'i tümünden ortadan kaldırma fikrinden vazgeçmiş görünmektedirler.

Bu savaşın başlamasına sebep olan gelişmeler 1967 savaşını takip eden hadiselerin bir sonucudur. Ağustos 1967'de hartum'da yapılan Arap zirbesinde İsrail'e karşı yeni politikalar belirlenmiştir. Buna göre; "İsrail hiçbir şekilde tanınmayacak fakat Filistinlilerin hakları sonuna kadar savunulacak". Aslında bu politikanın bundan önceki politikalarından farkı yoktur. Ama zirvede kabul edilen metod yenidir. Bu metodla,

¹⁹⁸ Hakan Yılmaz, Suriye Dosyası, Zaman Gazetesi, 19 Nisan 1995, s., 17

¹⁹⁹ Cengiz Kürşat, "Arap-İsrail İhtilafı ve Türkiye", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, Şubat 1970, sayı. 29, Ankara, 1970, s., 39

İsrail'e karşı yıpratma savaşı uygulanacaktır. Özellikle Suriye'den iyi yetişmiş Filistin Komandoları'nın İsrail'e baskınlar yapması kararlaştırılmıştır. Bu komandoların finansmanında petrol üreten Arap Ülkeleri üstlenmiştir.²⁰⁰

1967 yenilgisini takip eden yıllarda Arap dünyasında önemli gelişmeler olmuştur. yenilgileri asla hazmedemeyen Mısır Devlet Başkanı Nasır; silahlı kuvvetlerde radikal değişiklikler yapmıştır. Bununla da yetinmeyen Nasır, 1970'de Sovyet Rusya'dan 150 Mig-21 uçaklarıyla Sam-3 füzeleri almayı başarmıştır.

Fakat Nasır daha fazla yaşamamış 28 Eylül 1970'de aniden ölmüştür. Yerine Enver Sedat geçmiştir. Diğer önemli bir gelişme Suriye'de yaşanmıştır. 1970 Kasım'ında Suriye Baas Partisi içinde bir darbe yaşanmıştır. Baasçıların aşırı sol grubu iktidardan düşerken, daha ılımlı bilinen Hafız Esad grubu iktidara gelmiştir.²⁰¹

Bir başka gelişme de, Ortadoğu'da Sovyet Rusya ile A.B.D.'nin iş birliği yapma istekleridir. Özellikle 1967 savaşında Arapların yenilmesi, buna bağlı olarak Sovyet silahlılarına olan güvenin sarsılması bu iş birliğini meydana getirmiştir.

Sovyetler'in bu tavrı uzun sürmemiştir. Ortadoğu'da prestijinin sarsıldığını hisseden S.S.C.B. , Mısır ve Suriye'yi silahlandırırken diğer Arap ülkeleri ile ilişkilerini artırmıştır.

Bu arada Arap ülkeleri, aralarındaki diyalogu ve savaş hazırlıklarını hızlandırdılar. Ürdün Kralı Hüseyin, Enver Sedat ve hafız Esad ile görüşmek üzere Kahire'ye gelerek ortak strateji belirlenmiştir.²⁰³

Bu görüşmelerden, savaşın sadece Sina ve Golon Tepeleri ile sınırlı kalması kararlaştırılmıştır.

b-Savaşın Başlaması

Yukarıda özetlediğimiz şekilde hazırlıklarını tamamlayan Araplar, İsrail'in kutsal Yom Kippur (6 Ekim 1973) günü iki cepheden saldırıya geçtiler. Yalnız Suriye Cephesi'nde sadece Suriye kuvvetleri çarpışmamıştır. Irak üç tümenlik bir kuvvet ve üç uçak filosuyla, Fas 1800 askeri birliği ile, Suudi Arabistan küçük bir kuvvetle, Ürdün iki zırhlı tümenle Golon Tepeleri'ndeki yerlerini almıştır.

²⁰⁰ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi,s.719

²⁰¹ F.Armaoğlu, 20.yy.Siyasi, s.719

²⁰³ Sisav,a.g.e, s.41

Böylece Suriye Cephesi'nde toplam 900-1200 tank, 45.000. kişilik kuvvet ve 300 uçakla hareket başlamıştır.²⁰⁴ İsrail'in bölgedeki kuvveti ise 180 tank ve 4500 askerden ibaretti.

Golon Tepesi'ndeki Suriye kuvvetleri süratle hareket ederek Kuneitra bölgesini İsrail birliklerinin elinden almışsa da, ilk şaşkınlığı atlatan İsrail derhal hazırlıklarını tamamlayarak karşı taarruza geçmiştir. Suriye'nin eline geçen Kuneitra bölgesi yeniden İsrail'in eline geçmiştir. 17 Ekim'de Suriye Cephesi savaş önceki şekline dönmüş ve çarpışmalar durmuştur.

Bunun üzerine İsrail, Suriye Cephesi'nden aldığı kuvvetlerle Sian Yarımadası'na yöneldi. Kısa sürede Mısır birliklerini bozguna uğratan İsrail üstün duruma geçti.

Savaş bu şekilde devam ederken A.B.D. ve S.S.C.B devreye girdiler. Beraber hazırladıkları ateşkes tasarısı B.M. Güvenlik Konseyi'nde 338 numaralı karar olarak kabul edilmiştir. Bu kararla 22 Ekim 1973'de taraflar ateşkesi kabul ettiklerini açıklamışlardır.²⁰⁵

c- Savaşın Sonuçları

338 sayılı B.M. Güvenlik Konseyi kararı tarafaların müzakere masasına oturmasını istiyordu. Araplarla İsrail'in uzlaştırma işini Amerikan Dışişleri Bakanı Dr. Henry Kissinger üstlendi. Kissinger'in Tel-Aviv ile Arap başkentlerine defalarca yaptığı "Mekik diplomasisi" sonunda Mısır-İsrail arasında 18 Ocak 1974'de , İsrail'in Sina yarımadası'ndan belli ölçüde çekilmesini öngören 101 km Antlaşması imzalandı.

Yine Amerikan Dışişleri Bakanı Kissinger, Şam ile Tel-Aviv arasında bir süre gidip gelmesinden sonra 31 Mayıs 1974'de İsrail ile Suriye arasında bir anlaşma imzalanmasına muvaffak oldu.

Bu anlaşmayla taraflar arasındaki savaş hali sona ermiştir.

G.ESAD DÖNEMİ ORTADOĞU POLİTİKASI

Esad döneminde "Büyük Arap Birliği" ideolojisi devam etmiştir. Bu itibarla Mısır, Suriye ve Libya sonucu önceden belli referandumlarla Arap Cumhuriyeti Federasyonunu

²⁰⁴ F.Armaoğlu,20.yy.Siyasi, s.719

²⁰⁵ Sisav, a.g.e., s.43

1 Eylül 1971'den itibaren yürürlüğe sokmuşlardır. A.C.F.'nin amacı, Nazır'ın bıraktığı Arap Dünyası Liderliğini doldurmak ve geniş bir Arap strateji ağı kurmaktır. A.C.F. anayasasının 64.maddesine göre, üyelere herhangi biri içten yada dıştan gelecek bir tehditle karşılaşır ise ötekiler askeri müdahalede bulunacaktır.²⁰⁶

1973 Savaşından sonra Mısır ile Suriye'nin arası açılınca Esad yeni ittifaklara yöneldi. Suriye, Irak, Ürdün ve Lübnan'dan oluşan kuzey cephesini güçlendirmeye çalıştı. Fakat Sovyetlerden de bir türlü kopamadı. Hafız Esad kuzey cephesi çerçevesinde 1975 Ocak ayının ilk günlerinde Lübnanı ziyaret etti. 1976 yılının başında bir Suriye, Ürdün, Filistin federasyonundan bahsediliyordu. 1976 yılının başlarında Suriye yeniden Filistin Kurtuluş örgütü ve Fetih grubuyla yakınlaşma içine girdi.²⁰⁷

Bütün bu yakınlaşmalara rağmen 1978 yıllarına gelindiğinde Suriye Ortadoğuda yalnızları oynar duruma gelmişti Mısır'la ipleri 1973 tarihinde koparmıştı. Irak, Suriye ile işbirliğine yanaşmıyordu. Ürdün ve Filistin Kurtuluş Örgütü ile ilişkileri de gerginleşmişti. 1980'li yıllara gelindiğinde Ortadoğu'da İran-İrak patlak verdi. Suriye bu savaşta İranla ilişki ve ittifak kurdu. Bunun üzerine Körfez ülkeleri Suriyeye yaptıkları geleneksel yardımı askıya aldılar. Savaş sonunda Irak'ın prestij kazanması Suriyenin bir anlamda Arap dünyasından dışlanmasını getirdi. 1989-90 yıllarında Amerikanın devreye girmesiyle Ürdün, Filistin ve Mısır'ın İsraille barış yoluna girmesi Suriyeyi de iyice yalnızlığa sürükledi. İşte bu sırada Sovyetlerin dağılması Suriyeyi Ortadoğuda yeni arayışlara ve yeni ittifaklara sürükledi. 1989'da Mısır ile diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi gündeme geldi.

Temmuz 1990'da Esad bu çerçevede Mısır'ı ziyaret etti. 14 Haziran 1994'de Suriye Ortadoğu barış görüşmelerine katılma doğrultusunda görüş bildirdi. 14 Eylül 1994 tarihinde İsrail ile Suriye son derece yakın bir ilişki içine girdi. Halen Suriye İsrail barış görüşmeleri Amerika Birleşik Devletlerinin gözetiminde devam etmektedir.

Suriyenin Ortadoğudaki politikaları zaman ve zemine göre değişikliklere uğramıştır. Bu ülkenin bölgede sabit bir politikasının olduğu söylenemez. Kimi zaman bölge Arap devletleri ile birlik ve federasyonlar kurmuş, kimi zamanlarda bu ülkelere

²⁰⁶ Kayhan Sağlamer, "Arap Cumhuriyetleri Federasyonu ve Türkiye", Belgelerle Türk Tarih Dergisi, sayı.49, Ankara, 1971, S., 8.

²⁰⁷ Cengiz Çandar, Direnen Filistin, İstanbul 1976, s.347.

cephe almıştır. Ama şurası muhakkak ki, Ortadoğu itilafları Arap-İsrail mücadelesi etrafında toplanmıştır.²⁰⁸

---

²⁰⁸ Cengiz Kürşat, a.g.m., S.48.

V.BÖLÜM

TÜRKİYE SURIYE İLİŞKİLERİ

Suriye-Türkiye ilişkileri tarihi seyir içerisinde değişkenlik arz etmiştir. Suriye, Türkiye'nin en uzun sınıra sahip komşusudur bunun yanı sıra Suriye bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren pek çok devlet adımı ya Türkiye'de öğrenim görmüş yada bir yanı Türklere dayanmıştır. Bunun en güzel örneği Şükri El-Kuvvetli'nin Mülkiye mezunu olmasıdır.²⁰⁹ Türkiye özellikle 1960'lı yıllardan sonra İsrail ile Araplar arasında devam eden itilaflarda Arapları desteklemiştir. Bu destek günümüze kadar da sürmüştür. Hatta 14 Aralık 1981 yılında İsrail parlamentosu Golon tepelerini ilhak kararı aldığı zaman Türkiye bunu protesto etmiş ve kararı tanımamıştır.²¹⁰

Türkiye'nin bu iyi niyetli yaklaşımlarına ve uzun yıllar birlikte yaşamasına rağmen Suriye-Türkiye ilişkileri istenilen düzeye gelmemiştir. 1972 yılından itibaren başlayan Suriyeden Türkiye'ye kaçakçılık hareketleri zaman zaman silahlı çetelerin geçmesi Türkiye'den kaçan suçluların Suriyede himaye görmesi o tarihlerden günümüze kadar devam etmiştir.²¹¹ Hafız Esad'ın ilk yıllarında Türkiye'ye karşı olan birtakım hareketler engellenmiştir. Hatta yılm belli günlerinde düzenlenen Hatay'a ilişkin gösteriler bu dönemde durmuştur. 1980'lere kadar Suriyenin tarihi istekleri devam etsede ilişkilerin normal seyirinde devam ettirilmeye çalışıldığı görülür. Ne varki; Türkiye'nin 1980 ihtilalinden sonra işlerini düzeltmesi ve anarşik ortamdan kurtulmasından sonra yeni atılımlara girmesi, kalkınmaya başlaması diğer komşularımız gibi Suriyeyi de endişelendirmiştir. Türkiye her zaman Suriye ile iyi ilişkiler kurulabilmesi için psikolojik

²⁰⁹ Çengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, Hil Yayınları, İstanbul, 1993, s.105,

²¹⁰ F.Armaoğlu, *20.yy.Siyasi*. s.851.

²¹¹ C.Tevfik Karasapan, "Türkiye Suriye Münasebetleri", *Ortadoğu Dergisi*, sayı.123, Ankara, s. 35.

ortamın varlığına inanmıştır. Çünkü pek çok Suriyeli Türklerle evli bulunmaktadır.²¹² Ancak Türkiye 1983 yılında seçimlerin yapılmasından hemen sonra kalkınma hamlelerini başlattı. Bu aşamada Güneydoğu Anadolu Bölgesinin kaderini değiştirmeye yönelik olarak önceki dönemlerde hazırlanan projeler hayata geçirilmeye başlandı. Türkiye'nin bu hamlelere girişeceği sırada PKK terörü ile tanıştığını da görüyoruz. Türkiye'nin Fırat'ın sularını dizginleme ve yıllardan beri susuz kavrulan Harran Ovasına hayat verme arzusu Suriyeyi oldukça ürküttü. Keban barajının inşası sırasında yaptıkları gibi Atatürk Barajı ve diğer projelerin uluslararası finansmanında engel çıkarmaya çalışmışlardır. Yalnız Irak, bu sıralarda İranla savaş halinde olduğundan bu işleri tamamıyla Suriyeye bırakmış durumdadır.

Suriye bütün çabalama rağmen Türkiye'nin GAP projesini engelleyemeyince bu defa teröre başvuracak ve PKK terör örgütünü hem korumaya ve kollamaya hem de silah ve teçhizat yönüyle takviye etmeye ve hem de Suriyelilerden militan vermek suretiyle aktif destekçisi olacaktır. Bütün bu girişimlerin sonuçsuz kalması, Türkiye'nin projeler konusunda kararlı davranması üzerine Arap Birliğini harekete geçirerek Türkiyeyi uluslararası platformda yalnızlığa itmeyi düşünmüştür. 1983'te zamanın başbakanı Turgut Özal'ın yaptığı Suriye seferi geçici olarak Suriye-Türkiye ilişkilerinde yumuşama getirmişse de Suriyenin PKK'yı desteklemeye devam etmesi, yapılan protokola uymaması, bütün bunların yanısıra 1989 Martında bir Suriye MİG uçağının Türkiye topraklarında, Türk Sivil Kadastro uçağını düşürüp, 5 kişilik mürettebın ölmesi gerginliğe neden olmuştur. Suriye bu olayda suçlu olduğunu ve tazminat ödemeyi kabul etmişse de hala bu taahhüdünü de yerine getirmiş değildir.²¹³

Şimdi Suriye ile Türkiye arasındaki tarihi derin problemleri ayrı ayrı inceleyelim.

A.HATAY SORUNU

İtilaf Devletlerinin Mondros Mütarekesine dayanarak yer yer Anadolu'yu işgal ettikleri sırada Fransızlarda I.Dünya Savaşının devam ettiği yıllarda İngiliz ve Ruslarla gizli olarak yaptıkları Sykes-Picot Antlaşmasına göre Suriye ve Güneydoğu Anadolu ile birlikte İskenderun ve Antakya bölgesini işgal ettiler.

²¹² C.Çandar, a.g.e, s.105

²¹³ Sisav, a.g.e. s.158.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisinde alınan Misak-ı Milli kararlarına göre bu bölge Milli Sınırlar içersindedir. Kısa sürede bütün zorlukları aşan Anadolu insana Mustafa Kemal'in liderliğinde Kurtuluş Savaşını gerçekleştirir. Sakarya Savaşından sonra Fransada Anadolunun işgalinin imkansız olduğunu anlayınca 20 Ekim 1921'de T.B.M.M. ile Ankara Antlaşmasını imzalayarak işgal etmiş olduğu Güney illerimizden çekilerek Suriyeye yerleşir. Ne varki Misak-ı Milli kararlarına göre sınırlarımız içersinde gösterilen Hatay Fransızlarla silahlı mücadeleyi durdurmak pahasına onlara bırakılmıştır.²¹⁴ Fakat bu bölgede özel bir yönetimin kurulacağı Ankara Antlaşmasınının 7. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre;

Madde-7: "İskenderun mıntıkası için bir usul-u idare-i mahsusa tesis olunacaktır. Mıntıka-i Mezkurenin Türk ırkından olan seknesi harslarının inkişafı için her türlü teshilattan müstefit olacaktır. Türk lisanı orada mahiyet-i resmiyeye haiz olacaktır."²¹⁵

Böylece Hatay Fransızlara bırakılmakla birlikte özel bir yönetimin kurulması şartı getirilerek, Misak-ı Milli sınırlarının içine katılmasında temelleri atılmıştır. Hatay üzerindeki Fransız mandası 23 Ekim 1923'de Milletler Cemiyetince onaylanmıştır. Bu durum Lozan Antlaşmasında da tescil edilir.²¹⁶ Hatay'da yaşayan halkın büyük ekseriyetinin Türk olması, bu bölgede Fransızlara karşı direnişin de başlamasına neden olacaktır. Hatay'daki Türkler bir taraftan Fransızlara karşı mücadele ederken diğer taraftan anavatan Türkiye ile devamlı irtibat halinde bulunmuştur. Hatay'da silahlı mücadele fash iki safhada meydana gelir. Buna göre:

1.safha: Hatayın muhtelif yerlerinde Fransızlara karşı girişilen kıyımlar ve müsadereler.

2.safha: Hatay halkının milli gayeyi anlayarak topyekün harekete geçmesi ve bağımsızlığı gerçekleştirmesidir.²¹⁷

Hatay halkının Fransızlara karşı silahlı mücadelesi ve İskenderun sancağının Suriyedeki temsilcileri, sancağın Suriyeden ayrılıp doğrudan doğruya Fransız Yüksek Komiserliğine bağlanmasını talep ettiler. Bu istek Fransa tarafından kabul edilerek sancakta ayrı bir

²¹⁴ Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türkler ve Fransızlar*, İstanbul, 1990, s.389.

²¹⁵ İsmail Soysal, *Türkiyenin Dış Münasebetleri ile İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmalar*, Ankara, 1965,

²¹⁶ S.Kocabaş, a.g.e. s.389.

²¹⁷ A.Faik Türkmen, *Hatay Manda Tarihi Silahlı Mücadele Devri*, İstanbul, 1939, s.944.

meclis kuruldu. Böylece 1926 yılında Sancak Suriye'den hukuken ayrılarak muhtariyete kavuştu.²¹⁸ Hemen akabinde Fransızlarında onayını alarak kurulan Sancak Meclise aldığı bir kararla Suriye Devleti içinde muhtar bir bölge olmaya karar verdi. Bununla bağımsızlığın ikinci aşaması gerçekleşmiş oluyordu. Yalnız bu olaylar devam ederken Türkiye Cumhuriyeti Devleti'de boş durmuyordu. Bir taraftan İskenderun Meclisini desteklerken diğer yandan Fransa hükümetiyle devamlı yazışma içine girmiştir. Tarihler 1936 yıllarını gösterirken Avrupada beklenmedik olaylar gelişmeye başlar. Aynı yılın Mart ayında Hitler Almanyası Versay Antlaşmasının en önemli hükmünü hiçe sayarak askerlerini Ren Irmağının batısına geçirir. Böylece Almanya, Avrupa ve Dünya barışını tehdit ettiği gibi Fransayı ve Fransa hükümetini tehdit etmeye başlamıştır.

Bu gelişmeler karşısında Fransa, mandası altında bulundurduğu Suriye ile 9 Eylül 1936 yılında Dostluk Antlaşması yapar ve bu antlaşmayı 26 Aralık 1936 tarihinde imzalar. Suriye ve Fransanın bu anlaşması ile ilgili olarak Atatürk 1 Kasım 1936'da T.B.M.M.'nin 5.dönem 2.toplanma yılını açarken şunları söyler:

“Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun-Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyetle ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisi ile dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatini bilenler ve Hak'kı sevenler alakamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlar ve tabii görürler.”²¹⁹ Böylece Mustafa Kemal bu konuşması ile Hatay'la bizzat ilgilendiğini ve mutlak suretle bu bölgenin Türkiye sınırları içine katılacağını imalı bir şekilde açıklamıştır. Mustafa Kemal bir taraftan yaptığı konuşmalarla Fransaya, bu bölgenin bizim olduğunu açıklarken diğer yandan Sancak'ta bulunan ve mücadeleyi yürüten Türklerin moralini yükseltmek için elinden gelen çabayı göstermektedir. Mücadele devam ederken Atatürk'ün emriyle Sancak Türklerinin maneviyatının yükseltilmesine yönelik genel sekreter Hasan Rıza Soyak 28 Kasım 1936'da Dört Yol'da bulunan Tayfur Sökmen'e şu mektubu yazar:

²¹⁸ Kocabaş, a.g.e. s.390.

²¹⁹ Arı İnan, Hikmet Bayur, “1936-1939 Yılları Arasında Hatay Sorununun Gelişmesi ile İlgili bir Özet”, T.Sökmen, Hatay'ın Kurtuluşu için harcanan çabalar, İstanbul, 1978, s.6.

“Aziz Kardeşim,

Telgraflarınızı, mektuplarınızı alıyorum. Muntazam vermiş olduğunuz malumattan dolayı çok teşekkür ederim. Az ve dar zamanda yaptığınız işlerin çok büyük, davamıza pek faydalı olduğunu iftiharla söyleyebilirim. Cidden şayana tebriksiniz... Davamız iyi bir yoldadır. İyi kurulmuş ve hergün artan bir ısrarla takip edilmektedir. Meselenin Milletler Cemiyetine intikal etmesi ve intikal şekli başarılı neticeye doğru atılmış mühim bir adımdır. Fransızların teklifi ricat için bir çıkar yol aramak düşüncesine müsterid olmasa bile, bize haklı davamızı cihan-ı umumi eskarı karşısında bir kere daha açıklamaya fırsat verdiğinden dolayı çok başarılıdır. Milletler Cemiyetinden muarızdan fazla dost ve taraftar bulacağımıza kuvvetle inanıyoruz. Neticeyi tam bir kalp rahatlığı ile bekleyebiliriz. Tabiidirki, icap eden tedbirlerin hiç biri ihmal veya imhal edilecek değildir.²²⁰ Hatta ben bugünkü durum içinde bütün tedbirlerimizi tatbik hususunda daha müsait saha ve hava bulacağımıza kaniyim. Netice alıncaya kadar oradaki baskının hafifletilmesi ve muhterem halkı daha müsait bir yaşayış temini için teşebbüslerimizi bugünden itibaren şiddetlendireceğiz ve devamlı surette takip edeceğiz. Bundan herkez emin olmalıdır. Sizin ve sayın arkadaşların en derin takdir duygularıyla gözlerinizden öper, mukaddes mücadelemizde hergün daha büyük mavaffakiyetleri candan dilerim. Kardeşim.”²²¹

Mektuptan da anlaşılacağı üzere Ankara devamlı olarak Hatay mücadelesinin merkezi olan Dörtyol ve yine mücadelenin mimarı Tayfur Sökmen’le irtibat halindedir. Tayfur Sökmen’den mücadele ile ilgili bilgiler almakta ve Fransa ile yapacağı müzakerelerde bu bilgilerden istifade etmektedir. Nihayet 30 Kasım 1936’da İskenderun Sancağında ikinci dereceden seçimler yapılır. Yalnız bu seçimlerde Fransız askerlerinin baskı ve hileleri seçimlerin Türkler tarafından boykotunu getirecektir. Böylece Antakya’da iki Arap seçilir.

Tarihler 22 Aralık 1936’yı gösterirken Fransa Suriye Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma Sancak ve Türkiye’de ihtiyatla karşılanır. Mustafa Kemal Hatay konusunda çok hassastır. Ne pahasına olursa olsun mutlaka Sancak Türkiye’ye katılmalıdır. Bu konudaki

²²⁰ İlgisizlik gösterilmeyecek ve geciktirilmeyecek.

²²¹ Arı İnal, H.Bayür, a.g.m. s.8.

hassasiyetini bir konuşmasında aynen şu şekilde belirtir: “Şayet ufukta binde bir ihtimal belirse, Türkiye Cumhuriyeti Reisliğinden ve hatta Büyük Millet Meclisi azalığından da çekileceğim ve bir fert olarak bana iltihak edecek bir kaç arkadaşla beraber Hatay’a gideceğim. Oradakilerle el ele verip mücadeleye devam edeceğim.”²²² Aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk Eskişehir ve Konyaya gider. Bu tarihlerde Türk matbuatı Hatay ile ilgili heyecan veren yazılar yazarlar.

Bütün bunların neticesinde Sancak konusu 14-16 Aralık 1936 tarihinde Milletler Cemiyetinde görüşülür. Türk Hükümetinin kararlı tutumu, Mustafa Kemal’in Konyaya yaptığı gezi ve Avrupadaki durumun Fransa aleyhine gelişme göstermesi Fransızların yumuşamasına neden olur. Atatürk’ün gezisinden 10 gün sonra 18 Ocak 1937’de Fransa başbakanı Leon Blum Türk büyükelçisine bir mektup yazarak şunları ileri sürer:

“Sırf hukuk alanında anlaşmamız güçtür Milletler Cemiyeti ise bizde olmayan tam özgürlüğe sahiptir. Fransız hükümeti şunu açıklayabilir ki, cemiyetin bu sorun içinde seçeceği sözcünün görevini en geniş biçimde anlamasına hiç bir engel görmemektedir ve konseyin kararına önceden razıdır... Anlaşmazlığımızın nedenlerini kavrayıp bu dikenli sorunu ülkelerimiz arasında daha da dostça bir yaklaşmayı sağlamak için bir vasıta yapmak...”

Fransanın bu yumuşaması ile Sancak meselesi 27 Ocak 1937’de tekrar Milletler Cemiyetinin gündemine gelmiştir. Türkiye ile Fransa Milletler Cemiyeti Rapörtörü İsveç temsilcisi Sandler’in katılımı ile üçlü bir görüşme yapılmış ve aynı tarihte Sancak için prensip kararı alınmıştır. Bu kararlara göre, İskenderun Sancağı içişlerinde tam bağımsız, dış işlerinde Suriyeye bağımlı olacak kendisine has bir anayasa tarafından idare edilecek, Türkçe resmi dil kabul edilecek ve Sancağın toprak bütünlüğü yapılacak bir antlaşma gereği Türkiye ve Fransa tarafından teminat altına alınacaktır.²²³ Milletler Cemiyeti Sancağın Anayasasını hazırlamak üzere 25 Şubat 1937’de bir komisyon kurar. Bu komisyon Fransa ve Türkiyeninde görüşünü alarak Anayasayı hazırlar. Anayasa Milletler Cemiyeti tarafından 29 Mayıs 1937’de kabul edilmiştir. Hemen akabinde Türkiye ile

²²² A. İnan, H. Bayur, a.g.m. s.9.

²²³ Ahmet Halaçoğlu, *Hatay’ın Anavatana Katılmasında Dört Yol’un Yeri ve Önemi*, Ankara, 1995, s.12.

Fransa arasında Hatay'ın toprak bütünlüğünü ortak garanti altına alan anlaşma imzalanmıştır.²²⁴

Fakat bu anayasayı Hatay'da uygulamak oldukça zordur. Özellikle Fransız temsilci ve askerleri bunun uygulanamaması için bütün tedbirleri alarak fiilen anlaşmanın bozulmasını sağlamışlardır. Hazırlanan Anayasa 27 Kasım 1937'de uygulanmaya çalışılacaktır. Fakat Fransızların Türklere baskısı ve Sancakta bulunan azınlıkları Türklere karşı kışkırtmaları Türk-Fransız ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine sebep olur. Hatayın, Türkiye ile Fransanın aldığı kararlar doğrultusunda yarı bağımsız bir duruma gelmesi Suriyede tepkilere sebep olmuştur. Suriye Mebuslar Meclisi 3 Haziran'da oy birliği ile şu bildiri yayımlar.

Suriye Mebuslar Meclisi "gerçekten halkı temsil eden Sancak ve Mebusların tümü içinde olarak Misak-ı Milliye ve Suriye bağımsız ve egemen bir devlettir diyen anayasanın 1.maddesine, onun topraklarından hiç bir parçası feragat edilemez ve Suriye parçalanamaz bir siyasal varlıktır diyen anayasanın 2.maddesine sınıksız bağlıdır. Madem ki, Fransa-Suriye anlaşması Fransa için Suriye topraklarının bütünlüğünü (ki İskenderun onun bir parçasıdır) savunmayı zorunlu kılıyor...

En asil ümitlerini acun vicdanı üzerine kurmuş olan Suriye milleti, hem birliğine hem de yeniden doğuşuna zarar getiren hiç bir çözümü kabul edemez. İmanının ve hak'kının bütün kuvvetleri ile kendini savunmaya kararlıdır."²²⁵

Suriyenin bu tepkisi ve Fransızların halka kötü davranmaları anayasaya göre yapılması planlanan seçimleri geciktirdi. İki dereceli seçim işlerine 15 Mayıs 1938'de başlanır. Fransızlar ve onlarla işbirliği yapanlar bu seçimde Türklere baskı uygular ve neticide ölüm hadiseleri meydana gelir. 29 Mayıs 1938'de Atatürk bu olaylardan sonra Mersin'e gelerek burada coşkulu törenle karşılanır. 24 Mayıs'ta Adanaya geçer. Bu sırada Türkiye, Hatay sınırına 30.000 kişilik bir kuvvet yığar.²²⁶ Gerek Türkiye ve Mustafa Kemal'in bu kararlılığı, gerekse Almanyanın 1938 Martında Avusturyayı ilhakı Fransanın Hatay sorunundaki politikasını etkilemiştir. Fransa Hatayın Fransız valisini geri

²²⁴ F.Armaoğlu, 20.yy.siyasi. s.349.

²²⁵ A.İnan, H.Bayur, a.g.m. s.10.

²²⁶ A.Halaçoğlu, a.g.e. s.12.

çekip bir Türk valise tayin etmiştir. Böylece Fransa ile Türkiye arasındaki husumetde sona ermiştir.

II.Dünya Savaşının yaklaşması ile Fransa Türkiye ile ittifaktan başka çare olmadığını anlamıştır. Artık Hatay'ı Türkiye'ye iadeden başka alternatifi de kalmamıştır.²²⁷ Hatay sorunu Türkiye'nin lehine dönmeye başlamıştır. Hataydaki karışıklıkların devam etmesi üzerine Fransa ve Türkiye 4 Temmuz 1938'de Sancağın toprak bütünlüğünü ve siyasi statüsünü birlikte korumayı esas alan bir Askeri Antlaşma yapmışlardır. Bu antlaşmaya göre asayiş sağlamak üzere 6.000 kişilik bir kuvvet kurulacak, bunun 1.000'i yerli 2.500'ü Türk, 2.500'üde Fransız olacaktır. Bu antlaşmadan sonra Hatay'da yeniden ve sağlıklı seçimlerin yapılmasına karar verilir. Yalnız Fransızların milletvekili seçimlerinde yeniden müdahale edebilecekleri gözönüne alınarak bir Türk Tugayının gözlemci olarak Sancağa girilmesi istenmiş, yapılan mücadeleler sonrası 5 Temmuz 1938'de Hatay'a Tugayımız Kurmay Albay Şükrü Kanatlı'nın idaresinde girmiştir.²²⁸ İlk yapılan seçimlerde seçmen listesine göre Hatay'da

35.847 Türk
11.319 Alevi
5.504 Ermeni
1.845 Sünni-Arap
2.098 Rum-Ortodoks

seçmenin bulunduğu tespit edilmiş ve yapılan seçimler neticesinde:

Türklerden	22
Alevilerden	9
Ermenilerden	5
Araplardan	2
Rum-Ortodokslardan	2

olmak üzere toplam 40 milletvekili seçilmiş ve bu milletvekilleri Sancak Meclisini oluşturmuştur. Meclis 2 Eylül'de toplanarak Atatürk'ünde adayı olan Tayfur Sökmen'i²²⁹ cumhurbaşkanı seçer. Bir anayasa yapılarak İskenderun ismi Hatay'a çevrilir. Böylece

²²⁷ İsmail Soysal, "Hatay Sorunu", Belleten, Sayı:193, 4/1985, s.105.

²²⁸ Tayfur Sökmen, Hatayın Kurtuluşu için harcanan çabalar, Ankara, 1978, s.105.

²²⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Tayfur Sökmen, a.g.e., s.106.

Hatay Cumhuriyeti kurulmuştur. Hatay'ın resmi dili Türkçe ve Arapça olduğu halde bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir.²³⁰ Meclis bir de bayrak tespit eder.

II.Dünya Savaşının başlamasına az bir süre Fransa'nın Avrupadaki durumu hiç de iyi değildir. Bu itibarla ülkemizin kararlılığı karşısında geri adım atmak zorunda kalır. O tarihlerde Türkiye ile İngiltere arasında ittifak antlaşmasının da yapılması, Fransa'nın özellikle boğazlar konusundaki Türkiye'ye bağlılığı Hatay konusunda fedakarlık yapmasına neden olacaktır. Avrupada ve dünyada bu gelişmeler devam ederken Hatay Devleti Meclisi 29 Haziran 1939'da oy birliği ile Türkiye'ye katılma kararı vermiştir.²³¹ Fransa Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmiştir. Misak-ı Milli sınırları içinde gösterilen Hatay ve çevresi 19 yıllık bir mücadeleden sonra nihayet anavatanına katılmış, böylece Hataylıların arzuları gerçekleşirken bu tarihten itibaren Suriye Devletinin itirazları başlamıştır.

a.Hatayın Türkiye'ye Katılmasından Sonra Suriyenin İstekleri

Hatayın 19 sene pek çok mücadele ve şehit verildikten sonra önce bağımsızlığına kavuşması ardından Türkiye'ye katılma kararı, bu bölgede bulunan insanlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Onların 19 yıl boyunca süren mücadelesi nihayete ererken Suriye Devleti asla bu katılmayı tasvip etmemiştir. Bu olaydan sonra her vesile ile bu bölgenin kendisine ait olduğunu vurgulamaktan çekinmemiştir. Suriyenin bu tutumu Türkiye-Suriye arasındaki sorunlarında çığ gibi büyümesine sebep olmuştur. Hatayı milli bir mesele olarak gören Suriye Devleti bu bölgede yaşayan Türklerin çoğunlukta olmasına da aldırış etmeden meseleyi uluslararası platformlara her zaman taşımak istemiştir.

Şu anda Suriye Devleti, haritalarında kendi toprağı diye tanıtmakta ve Büyük Suriye hayaline bağlı olarak yeni nesillere Türk düşmanlığını aşılamaktadır.²³² Bununlada yetinmeyen Suriye, radyo ve televizyonlarında Hatayın Suriye'ye ait olduğunu gösteren düşüncelerini sık sık yayımlamaktadır.

1982-1983 Öğretim yılında lise-2 coğrafya ders kitabında "Büyük Suriye" sınırları verilmiştir. Buna göre;

²³⁰ F. Armaoğlu, 20.yy.Siyasi. s.351

²³¹ Daha geniş bilgi için bkz. Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1965, Ankara, 1969, s.142.

²³² Adem Yılmaz,"Suriye Şevr özetinde" Zaman Gazetesi, 15 Temmuz 1995.

a. Türkiye tarafından gaspedilen Antakya ile bugünkü Suriye sınırları

b. Sevr antlaşmasına göre Suriye sınırlarıdır ki; Adana, Mersin, Maraş, Gaziantep, Urfa, Mardin, Diyarbakır'da Suriye topraklarında gösterilmiştir.²³³ Bu meseleyi her vesile ile uluslararası platforma taşıyan Suriye 17.7.1986 Akdeniz Olimpiyatları için bastırıldığı broşürlerde yer alan haritalarda Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermeye devam ederek Dünya kamuoyunu yanıltmayı amaçlamıştır.

Sabah gazetesi yazarlarından Leyla Umar, bölgeye yaptığı gezide, Antakya'da doğan patrik Herzin'in koltuğunun arkasında asılı duran haritada Hatay bölgesini Suriye sınırları içerisinde gösterilmiş olduğunu müşahade etmiştir. Patrik ve pek çok Suriyelinin Hatay'ın Türkiye'ye ait olmadığını açıkça söylemelerinin yanısıra pek çok Suriye haritasında da patrikhanedekinden farklı olmayan haritaların varlığı tespit edilmiştir.²³⁴ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Problem üretme maharatlisi olan Suriye Devleti bu meseleye bağlı olarak pek çok problem ortaya çıkarmıştır. Önce Fırat Suları meselesi, GAP Projesine bağlı olarak ortaya çıkarılacak bunu engelleyemeyinci PKK kozunu gündeme getirecek, bu örgütü destekleyerek ülkemizin Güneydoğu Anadolu bölgesine götürmek istediği kalkınma hamlesini engellemeye çalışacaktır.

Hatay meselesi ile ilgili olarak sonuçta şunu söylemek lazımdır ki; Suriye ile aramızdaki su meselesi de dahil olmak üzere bütün meseleleri çözsük bile, Hatay'ı gündemlerinden düşürmedikçe, problemler devam edecektir.

B.BAĞDAT PAKTI VE SURİYE BUHRANI

Sovyet tehdidinin devam etmesi Türkiye'yi bu bölgede büttefik aramaya sevk etmiştir. İngilizlerin de önderliğinde 1954 başlarında Türkiye bölgede Savunma işbirliğini yapabileceği müttefik arayacak ve ilk olumlu sinyaller Irak'tan gelecektir. 18 Ekim 1954'de yayımlanan bildiride Türkiye ile Irak'ın Ortadoğuda bir güvenlik teşkilatı kurmaya karar verdikleri ve Türkiye'nin Arapların meşru davalarına destek vereceği ifade edilmiştir.

²³³ Göst.yer.

²³⁴ Geniş Bilgi için bkz., Leyla Umar, "Suriye'lilerin Hatay takıntısı" Sabah Gazetesi, 23 Ocak 1996.

Türkiye ve Irak'm bu bildirisi başta Mısır ve Suriye olmak üzere Arap devletlerinde tepkiyle karşılanmıştır. Çünkü Mısır İngiltereyle olan Süveyş anlaşmazlığını halledikten sonra geniş bir Arap bloğu kurmak için diplomatik atağa geçmiştir. Böylece Mısır bu bloğun liderliğini üstlenecektir. Halbuki Arap olmayan Türkiye'nin bu tutumu asıl amacını gerçekleştirmesini zorlaştırmaktadır. Bundan dolayı bu pakta girmediği gibi tepkiyle karşılanmıştır. O sıralarda Mısır'la adeta içli dışlı olan Suriye hiç düşünmeden Mısır'ı takip edecek ve Bağdat Paktı'na girmeyi reddedecektir. 22 Ocak-6 Şubat 1955 tarihleri arasında yapılan Arap zirvesinde konu müzakere edildi. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan pakta şiddetle karşı çıkarken Irak bu paktı savundu. Ürdün ve Lübnan çekimser kaldı.²³⁵

Bütün tepkilere rağmen Türkiye ile Irak 24 Şubat 1955'te Bağdat Paktnı imzaladılar. Böylece Türkiye-Suriye ilişkileri yeni bir devreye girecektir. Daha sonra pakta İngilterenin girmesi tepkiyi iyice artıracak ve Mısır'la Suriyeye, paktnı aleyhine koz verecektir. Bu da paktnın İngilterenin Ortadoğudaki sömürgeciliğinin yeni bir eseri olduğu idi. Kuzeyde bu gelişmeler yaşanırken Suriye ve Mısır pakta tepkilerini artıracaklar, 20 Ekim 1955'te "Karşılıklı Savunma Paktı"nı imzalayacaklardır.²³⁶ Böylece 1945'lerde gerilemeye başlayan Türkiye Suriye ilişkileri Bağdat Paktı ile kopacaktır.

Aynı yıllarda Suriye'de komünistler güçlenecek ve yavaş yavaş Rusya'ya doğru kayacaktır. Esasen Ortadoğu krizinin esasını teşkil eden Arap-İsrail ihtilafında batının İsrail'in yanında yer alması Rusya'nında Arapların yanında bulunmasını böylece Rusya'nın güneye inmesini sağlamıştır. Bağdat Paktı komünist Rusyanın güneye inmesini hızlandıracaktır. Başta Mısır olmak üzere Suriye bu tarihten sonra Rusyanın bir numaralı dostu ve silah alıcısı konumuna geleceklerdir. Bu pakt aynı zamanda Mısır-Suriye yakınlaşmasını daha da artıracaktır.

1956'dan sonra Suriye S.S.C.B.'den silah ve ekonomik yardım alarak onun etki alanına iyice girecektir.²³⁷ Suriyenin bu şekilde Rusyanın güdümü altına girmesi ve hızla Rus silahları ile donanması Türkiye'yi fazlasıyla rahatsız edecek, 1957'lerin hemen başında Suriye-Türkiye buhranı çıkacaktır. 1957'deki bu buhranda Amerika Türkiye'nin

²³⁵ F.Armaoğlu, 20.YY.Siyasi, s., 526.

²³⁶ Sisav, a.g.e. s., 144.

²³⁷ Sisav, a.g.e. s., 192.

yanında yer alırken Rusya'da Suriyenin yanında yer alacak ve mesele uluslararası boyut kazanacaktır. Güneydeki bu gelişmeler üzerine Türkiye bazı askeri birliklerini Suriye sınırına kaydırmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreteri Kruşçev 9 Ekim 1957'de Newyork Times'e verdiği demeçte: "... askerlerini Suriye sınırına çekmekle Türkiye bizimle olan sınırında boşluk açıyor. Bunu yapmaması gerekir. Çünkü çok zayıftır. Bir savaş halinde Türkiye bir gün bile dayanamaz..." diyerek ülkemizi tehdit etmiş ve Suriyenin yanında yer aldıklarını göstermiştir.

S.S.C.B.'nin bu tehditi karşısında hemen bir gün sonra 10 Ekim 1957'de Amerika Dışişleri Bakanlığı Kruşçev'in tehditine mesaj niteliğinde olan açıklamasını yapmıştır: *"...aradaki uzaklığa rağmen Türkiyenin dostu ve müttefiki olan Amerikanın Kuzey Atlantik Antlaşması gereğince yüklendiği taahhütleri hafife alacağı sanılmamalıdır..."*²³⁸

Esasen 24 Eylül 1957'de zamanın başbakanı Adnan Menderes Suriyenin aşırı silahlanmasına dikkat çekerek şöyle diyecektir: *"...Suriyenin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkan yoktur. Bu hal hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirme maksadına yöneliktir..."*²³⁹ Sovyetlerin bu şekilde Suriyeye yaklaşması ve Suriyeyi silah deposu haline getirmesi üzerine Amerika Birleşik Devletleri Akdenize 6.Filoyu gönderecek ve İncirlik Askeri Üssü'nde harekate hazır duruma getirilecektir. A.B.D. bu gelişmeler karşısında Ortadoğudaki politikalarında büyük değişiklik yapacaktır. 5 Eylül 1957'den itibaren Amerika hükümeti Suriyenin macera denemelerini önlemek amacıyla Ortadoğunun batı yanlısı hükümetlerini de destekleme kararı alacaktır.²⁴⁰

Bu sıralarda Türkiye güney sınırına askeri birlikler yığarken bir yandan da askeri manevralara girecektir. Aslında Türkiyenin bu endişesinde hiç de haksız olmadığı görülür. Çünkü Türkiyenin batıda, Rusyanın peyki Bulgaristan kuzeyde Rusya ile sınırı vardır. Suriye'de komünist rejimin işbaşına gelmesi ve Sovyetlerin etkisinin artması Türkiyeyi üçlü çembere alacaktır. Diğer yanda Suriye hem Rusyaya yaklaşmış ondan bol miktarda silah alırken hem de İsrail'e karşı Mısır'la birleşmeyi, böylece Birleşik Arap Cumhuriyeti

²³⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Ömer Kürkçüoğlu, *Türkiyenin Arap Ortadoğusuna karşı politikası*, Ankara, 1972, s., 107.

²³⁹ M. Gönülbol, H. Ülman, a.g.e. s., 314.

²⁴⁰ Hüseyin Bağcı, *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikaları*, Ankara, 1990, s., 91.

Cephesini kurmayı planlamıştır. Bu amacına da kısa sürede ulaşan Suriye 1 Şubat 1958'de Mısır ile Birleşik Arap Cumhuriyeti adıyla bütünleşmeye çalışacak, bu birleşme 1961'lere kadar ancak sürebilecektir. Aslında Türkiye Mısır'la Suriyenin birleşmesini memnurlukla karşılamıştır. Böylece Suriye Sovyetlerden uzaklaşırken Mısarla yakımlaşacaktır.

Suriye ile Türkiye arasındaki buhran Suriye-Mısır birleşmesine paralel olarak 1958 yılının başlarına doğru karşılıklı yumuşak beyanlarla hafifleyecektir. Mısır-Suriye birleşmesinden duyulan memnurluğu zamanın dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu şu şekilde ifade etmiştir: *"...Suriye ile Mısır arasında bir federasyon kurulacağı söyleniyor. Ortadoğudaki bütün devletler arasındaki münasebetlerin sıklaşması bizi hiç müteessir etmez, hatta bu birleşme Suriyeyi Sovyet mihverinden çıkaracaksa bundan ziyadesiyle memnun oluruz. Bizim sevmediğimiz, herhangi bir komşumuzun beynelminel kominizmin taarruz emellerine alet olmasıdır"*²⁴¹ Bu yıllar arasında Suriye ile Türkiye arasındaki soğukluk şiddetlenirken aynı zamanda Rusyanında bölgeye sızması sağlanmış başta Mısır ve Suriye olmak üzere bölge ülkeleriyle Sovyetler Birliğinin ilişkileri artmıştır.

C.SU SORUNU VE TERÖR

Özellikle son günlerde gündeme gelen su konusunda ülkemiz hangi konumdadır ? Gerçekten söylendiği gibi su potansiyeli yönünden zengin mi? Yoksa iddiaların aksine su fakirimiyiz ? 14 ülkesinden 9'u su sıkıntısı çekmeye başlayan Ortadoğu bölgesinin bir parçası olan Türkiye, ne Kanada, Norveç gibi su zengini nede Ürdün, İsrail ve Suriye gibi su fakiridir. Ülkemiz kişi başına düşen 2-3.000 m³'lük su miktarı ile tam ortada sayılır. Çünkü Birleşmiş Milletler verilerine göre bir ülkede kişi başına düşen yıllık su miktarı 1.700 m³'ün altına düşen ülkeler fakir sayılmış ve su sıkıntısı çekmeye başlamışlardır. Dünya su haritasına bakıldığı zaman en fazla suya sahip ülkelerin Latin Amerika olduğu, Afrika ve Ortadoğunun su bakımından en talihsiz bölgeler olduğu görülür. Ortadoğunun su kaynaklarından 4 ırmağın 3'ünün kaynağı dışarıdadır. Dünya bankası tahminlerine göre 2.025 yılında 3 milyarlık nüfus barındıran 52 ülke su kıtlığı çekecektir. Şu anda

²⁴¹ M. Gönübol, H. Ülman, a.g.e. s., 323.

Ortadoğu bölgesinde bulunan Yemen'in bazı kentleri ancak 21 günde bir defa su alabilmekte, Ürdün'de su karneye bağlanmış bulunmaktadır.²⁴²

Suyun değeri gün geçtikçe artmakta ve ona sahip olan ülkelere stratejik bir konum sağlamaktadır. Suyun yerine başka bir şeyi ikame etmek mümkün değildir. Bu açıdan önemli bir zenginlik kaynağı sayılan petrolün yeri doğal gaz ve nükleer enerji ve güneş enerjisi gibi zenginliklerle doldurulurken suyun alternatifi yoktur. Su sadece içmek için değil, kullanmak, hayvanlara ve bitkilere can vermek için kullanıldığından yeryüzünde bir denge kaynağıdır. Su çok değerli olması ve dünya ağırlığının 790'da biri su olmasına rağmen insanoğlu bu suyun sadece ve sadece 1/3'nü kullanabilmektedir.²⁴³ Bu suyun bir kısmı tatlı su göllerinde, bir kısmı yeraltı kaynaklarında ve buzullardadır. Oysa günümüz dünyasında bilim ve teknolojinin gelişmesi, buna paralel olarak çevre kirliliğinin artması ile bu zenginlik kaynağıda yok olmaya yüz tutmuştur. Nüfusun artmasına karşılık aynı artış su kaynaklarında yoktur. Aksine bu kaynakların yukarıdaki nedenlerden dolayı azalması bile mümkündür. Köylerde kişi başına 20 litre yeterken şehirde 120 litre su harcanıyor. Dünyamız hızla şehirleştiğinden dolayı su tüketimi artmış fakat buna paralel olarak su kaynakları artmadığı gibi azalmıştır.

Önümüzdeki 30 yıl içinde dünya nüfusunun 8 milyara da çıkacağı gözönünde bulundurulursa suyun kıymeti ortaya çıkıyor. Ortadoğuda bu problemlerin yaşanması hele Suriye ile Türkiye arasında yaşanması da çok doğal hale geliyor. 1930'lu yıllarda Hatayın Anavatana katılması ile başlayan Türkiye ile Suriye arasındaki güvensizlik ortamı değişik tarihlerde farklı meselelerin ortaya çıkması ile daha da derinleşmiştir. Bu meselelerden biri de Fırat suları ve buna paralel olarak PKK veya diğer ismi ile terör sorunudur.

Fırat ve Dicle Havzası yüzyıllardan beri Mezopotamya diye adlandırılmış ve bu bölgede pek çok medeniyet kurulmuştur. Fırat ve Dicle'nin gerek membasında kurulan ve gerekse mansabında bulunan devletler tarafından yıllar boyunca anlaşmazlık kaynağı olmuştur. Suriye ile Türkiye arasındaki Fırat veya diğer adıyla su meselesine gelince aslında Fırat'ın suları şu an itibarıyla her iki ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak güçtedir. Fakat 1939'da Hatayın Anavatana katılması ve bunun Suriye tarafından hazmedilememesinden

²⁴² Abdülhamit Bilici, "Kıymetini Bilemediğimiz Zenginlik", Aksiyon Dergisi, sayı.57, İstanbul, 1996 s.25.

²⁴³ Göst.Yer.

dolayı çeşitli vesilelerle iki ülke arasında, özellikle Suriye tarafından geliştirilen su problemleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerinden yakın zamana kadar yararlanamamış, bu iki nehir Türkiyeden doğarak Basra Körfezine dökülmüştür. Fırat'ın sularında faydalanma düşüncesi ilk olarak Suriyeliler tarafından düşünülmüş, 1945'lerde başlayan Fırat Su Projesi ülkenin içinde bulunduğu durum itibariyle 22 Nisan 1966 tarihine kadar uygulama safhasına konulamamıştır.²⁴⁴ Bu projeye göre Kuzey Suriyede barajlar yapılacak böylece Fırat'ın suları bütün Suriyenin hayat kaynağı olacaktır. 1968 yılında Sovyet kredisiyle başlanan El-Tabaka Barajı sırasında da Suriye ile Irak arasında mücadele hasil olacak, fakat proje gerçekleştirilecektir. Bu yıllarda Türkiyede Keban Barajının yapılması aşamasına girildiği görülür.

Nitekim, Keban Barajının yapımı sırasında Irak ve Suriye projenin finansmanına katkıda bulunacak olan uluslararası kuruluşlar nezdinde girişimlerde bulunarak verilecek kredileri engelleme yoluna giderek problemin çıkmasına ilk adımı atacaktırlar.²⁴⁵ Türkiye daha sonraki yıllarda Keban'la başlattığı hamle devrini GAP adıyla genişletmiş ve iki nehre 20'ye yakın barajın yapılması düşüncesiyle projeleri hayata geçirmeye başlamıştır. Suriye ve Irak 1980'lerin başında GAP'a ilk defa itiraz ettiler. Türkiye GAP'ı hayata geçirmekle Suriyeyi PKK terörüyle birlikte karşısında buldu.²⁴⁶ Bundan sonrada Suriye aşamalı olarak önce PKK'lıları ülkesinde barındırdı. Ardından askeri ve siyasi destek sağladı ve nihayet son yıllarda militan vererek bitmek üzere olan PKK terörizmini yeniden canlandırmaya çalıştı.

Suriyede PKK'ya katılan Suriyeliler askerlikten muaf tutuluyor, ailesine para yardımında bulunuluyor. PKK'nın dağ kadrosundan yaklaşık 1.000 Suriyeli vardır. 1995 yılı içersinde geçen çatışmalarda 124 Suriyeli terörist ölü ele geçirilirken 52 Suriyeli sağ yakalandı. Suriyelilerin çoğuda Yunanistan'da eğitim gördüklerini itiraf ettiler.²⁴⁷ Böylece su meselesiyle terörü özdeşleştiren Suriye, son yıllarda hasmane bir tutum içersine girerek suyu uluslararası platformlara taşıma girişimlerini sürdürmektedir. Özellikle Arap Birliğini faaliyete geçirmeyi planlayan Suriye Fırat sularında Hak değil, hakimiyet davasını güder

²⁴⁴ C.Ziya Ardal, "Suriyedeki Fırat Barajı Projesi", *Ortadoğu Dergisi*, sayı.90, Ankara 1969 s.18.

²⁴⁵ Bülent Keneş, "Suriye 21. yy 'ın Kavgasında" *Zaman Gazetesi*, 5 Ocak 1996, s.5.

²⁴⁶ H.Yılmaz, a.g.g., 20 Nisan 1995, s.17.

²⁴⁷ *Ateş Gazetesi*, "P.K.K.,Suriye Askeri"2 Ocak 1996.

duruma gelmiştir. Oysa Fırat'ın suları her üç ülkenin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılayacak durumdadır. Bu yüzden Suriye ihtiyaçtan kaynaklanmayan fakat Arap dünyasının 1973'de petrolü politik bir silah olarak kullanma tecrübesinden hareketle, suyunda aynı şekilde kullanılabilceği kaygısını taşıyor olsa gerektir.²⁴⁸

a.Fırat ve Dicle Konusunda Türkiye, Suriye ve Irak'ın Görüşleri

Fırat üzerinde bugüne kadar her üç devlette değişik görüşlerini açıklamış; fakat hiç biri diğerinin görüşlerine benimsememiştir. Esasen Fırat'ın tanımlanması konusunda da farklılıklar sözkonusudur. Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini "Sınır aşan sular" kabul ederken, Suriye ve Irak her iki nehri uluslararası su olarak kabul etmektedirler.

Kaldı ki, sorun sadece Fırat ve Dicle meselesi değildir, zira konu Suriyenin iddia ettiği gibi olsa bile aynı statüye Asi Nehrinin de dahil edilmesi lazımdır. Asi Lübnanda doğup, Suriye topraklarından geçerek ülkemize girmekte ve Akdenize dökülmektedir. Fakat Suriye Hükümeti Fırat'ı görüşme masasına yatırmak isterken Türkiye'nin ısrarlı bir şekilde Asi Nehri üzerinde durmasını protesto etmektedir. 20 Eylül 1994'te Lübnan ile Asi'nin sularının kullanımı konusunda ikili anlaşma imzalayan Suriye Asi'nin yıllık 403 milyon metreküp dolayındaki toplam hacminin 80 metreküpünü Lübnana bırakacaktır. Asi konusunda Türkiye muhatap bile kabul edilmemektedir.²⁴⁹ Suriyenin Asi nehrini Türkiye ile görüşmekten kaçınmasının en önemli nedenleri arasında; bu ırmağın resmi düzeyde tartışılmasının Hatayın Türkiye'ye ait olduğunun kendisi tarafından kabul edilmesi anlamına geleceğidir.²⁵⁰

GAP hayata geçirilmesi ile Fırat'ın sularının azaldığını ve kendisine Türkiye tarafından haksızlık yapıldığını iddia eden Suriye, Hatayın can damarı olan Asiyi kurutma noktasına geldiğini görmemezlikten gelmektedir. Suriyenin su bırakmaması üzerine Amik Ovası adeta çöle dönmüştür. 1995 yılında Hatay'da 134.000 hektarlık tarım alanı kullanım dışı kalmıştır. Bir taraftan Türkiye'nin Fırat sularından sulama yapması, dolayısıyla bu nehrin sularını kirlettiğini söyleyen Şam yönetimi bunu Asi Nehri üzerinde kurduğu rasgele barajlar ile ispatladı. Suriye böylece Asi Nehrinin sularını tamamiyle

²⁴⁸ Bülent Keneş a.g.m Zaman Gazetesi, 5 Ocak 1996, s.5.

²⁴⁹ M.Yaşar Durukan- M.Balcıoğulları" Suriye suyumuzu kesti"Zaman Gazetesi, 19 Ağustos 1995

²⁵⁰ Economist, 18 Temmuz 1987, s.57.

tuttuğu gibi İdlip Şeker Fabrikası atıklarında Asi Nehrine bırakarak binlerce balığı ölümüne yol açmak suretiyle doğa katliamına sebep olmuştur.²⁵¹

Güneydoğu Anadolu'da ciddi sorunları bulunan ülkemiz, bölgenin sosyal, ekonomik yapısında köklü değişikliklerin yapılmasını beklediği GAP böyle bir ortamda ortaya atılmıştır. İrili ufaklı toplam 21 baraj ve çok sayıda sulama projesi içeren bu proje Mansap ülkesi konumundaki Suriye ve Irak'ı fazlasıyla endişelendirmiştir. Türkiye'nin verdiği güvenceleri yeterli görmeyen Suriye yazılı antlaşmalar istemektedir. Asi Nehri'ni görüşmekten kaçan Suriye'nin Fırat konusunda taviz istemesi nasıl izah edilebilir. Bu konuda üç ülkenin görüşleri şöyledir;

Irak Müktesep Hak iddia etmektedir. Nedir müktesep Hak ?

Irak'ın Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki kadim sulamaları sebebiyle müktesip hakları bulunmaktadır. Fırat ve Dicle Suları her üç ülkenin ihtiyaçlarına göre matematiksel formülle bölüşülmelidir. Buna göre;

a. Her ülke ihtiyacı olan su miktarını, her proje için ayrı ayrı ve projenin işletmede, inşa halinde veya planlanmış olduğunu belirterek bildirecek.

b. Dicle ve Fırat için ayrı ayrı hidrolik veriler tespit edilecek.

c. Ortak teknik komite, tüm verileri derledikten sonra her nehir için ayrı ayrı olmak üzere önce işletmedeki projeler için su ihtiyaçlarını, daha sonra inşa halindeki projeler için su ihtiyacını ve planlanmış projeler için su ihtiyacını tespit edeceklerdir.²⁵²

Suriye'nin Görüşüne gelince; Fırat ve Dicle Nehirleri uluslararası su yolları olup ***“Ortak kaynaklardır. Bu sular havza ülkeleri tarafından belli oranda paylaşılmıştır. Bu paylaşım;***

a. Her ülke iki nehirden ihtiyacı olan su miktarını ayrı ayrı bildirecek

b. Her ülkede iki nehrin kapasiteleri ayrı ayrı tespit edilecek

c. Üç kıyıda ülkenin belli bir nehirden almak istediği suyun toplam miktarı, o nehrin debsinden fazla olursa geri kalan miktar oransal olarak her ülkenin talep ettiği miktardan düşülecek.

²⁵¹ M. Yaşar Durukan- M. Balcıoğulları a.g.m. Zaman Gazetesi, 19 Ağustos 1995.

²⁵² Mahmut Bulut "Suyu silah yapmadık" Türkiye Gazetesi, 12 Ocak 1996

Suriye'ye göre Türkiye Atatürk Barajının dolumu sırasında iyi komşuluk ilişkilerine ters düşecek şekilde hareket ederek Fırat'ın sularını azaltmış ve Suriyenin, Sulama, İçme ve kullanma suyu ihtiyacına zarar vermiştir.

Görüldüğü gibi Irak ve Suriyenin su konusundaki görüşleri birbirine çok yakındır. Yani her iki devlet Fırat ve Dicle'yi sınır aşan sular olarak kabul etmekten ziyade, uluslararası sular olarak kabul etmekte ve olayı matematiksel bölüşüm yoluyla halletmek istemektedirler. Oysa matematiksel bölüşüm fikri uluslararası Hukuk komisyonunda daha başlangıçta reddedilmiştir. Oysa Türkiye bu iki nehirden Hakça kullanım görüşünü savunuyor. Türkiyenin Planı ilk olarak Türkiye, Suriye ve Irak'ın teknik komitelerinin 1990 yılındaki 14.toplantısında gündeme getirildi.²⁵³ Üç aşamalı plan olarakta kabul edilen projeye göre;

a.Taraflar arasında bütün bölgesel su kaynaklarının envanterinin çıkarılması böylece birinci aşama tamamlanacaktır, İkinci aşamaya göre,

b.Bütün havzada tarıma elverişli topraklarının gözden geçirilerek sınıflandırılması ve arazinin kullanımı ile ürün desenine bağlı olarak toplam su tüketimi ihtiyacının tartışılması.

c.Havzanın su ve toprak kaynaklarıyla birlikte değerlendirilmesiyle hangi tarımsal projenin en rosyonel biçimde uygulanabileceğinin tespiti ve her ülkenin su ihtiyacının ortaya çıkarılarak eksiklerinin giderilmesi²⁵⁴

Türkiyenin bu projesi Suriye ve Irak'ın tarımsal projelerinden önemli tavizler vermesini gerektireğinden dolayı kabul görmemiş ve her iki devlette bu teklife sıcak yaklaşmamıştır.

Görüleceği üzere Suriye ve Türkiyenin Su konusundaki görüşleri birbirinden oldukça farklıdır. Aradaki derin görüş ayrılıklarından dolayı zaman zaman Suriye meseleyi uluslararası zemine kaydırırken, Türkiye ısrarla ikili müzakere istemektedir. Neticede sorun iki ülke arasındadır. Üstelik uluslararası hukukta sınır aşan sular hakkında herhangi bir madde de bulunmamaktadır.

Bütün bu gelişmelerden sonra Keban Barajıyla başlayan sorun tarih içerisinde derinleşerek süregelmiştir. Irak ve Suriyenin Keban Barajının finansmanı konusunda

²⁵³ B.Keneş a.g.m.Zaman Gazetesi, 5 Ocak 1996.

²⁵⁴ Göst. Yer.

uluslararası engelleme yoluna gitmesiyle Keban projesi milli finansmanla tamamlanmıştır. Suriye ve Irak, Keban barajı konusunda gösterdiği tavırları GAP'ın yapımında göstermişlerdir. Türkiye ise bu projeleri milli finansmanla karşılama yoluna gitmiştir.

Bütün çabalara rağmen Türkiye'nin bu projelerini engelleyemeyen Şam, bir karşı güç oluşturma yoluna gitti. PKK'ya destek sağladı. Hatta Atatürk Barajının tamamlanmasının hemen ardından Hafız Esad'ın kardeşi Cemil Esad PKK'ya ülkesinin her türlü desteği sağlayacağını açıklıyordu. Nitekim Türk Ordusunun 20 Mart 1995'te ki Kuzey Irak harekati sırasında pek çok PKK militanı ve Abdullah Öcalan Suriyeye sığınmıştır.²⁵⁵

Suriye'nin bütün bu iyilik ve yardım severliğini (!) elbette PKK karşılıksız bırakmayacaktır. Almanyada Kürdistan Komitesi ve Kürt Halkının dostları adlı derneklerin yayınladıkları **“Dicle-Fırat-GAP ve Sulama Projesi”** adı verilen kitapta! **“Bölücü örgütün Türkiye’de yürüttüğü savaşı kazanması ! durumunda, Suriyenin Fıratı kadar suyu alabileceği ve GAP ile sulama suyu projelerini derhal durduracağını taahhüt etmektedir.”**²⁵⁶

Suriye böylece PKK'yı desteklerken asıl amacını ortaya çıkarmış oluyor. Terör örgütüyle ülkemizde sürekli huzursuzluk yaratılacak, GAP., Çukurova Hatay yöresinde huzursuzluk sağlanarak Türkiyenin bölgedeki kalkınma projeleri engellenecektir.

Böylece Suriyenin PKK'yı, “Su” karşılığı olarak kullandığı ortaya çıkıyor. Sadece bununla kalmayan bu ülke Fırat ve Dicleyi Arap Suyu olarak isimlendirmek istiyor. Bütün bu hareketlerinde Suriye yalnız başına hareket etmiyor elbette. Özellikle Suriye ile sağık savaş dönemi dostluğu bulunan, milyarlarca Amerikan doları Silah Satan ve Akdenize çıkmak için üstler edinen Rusya, Suriyenin özellikle Hatay konusu ve su konusundaki tezlerini destekliyor. Rusyanın S.S.C.B.'nin tarihi misyonunu oynamaya kalktığı bir gerçektir. Yüzyıllardan beri “sıcak deniz” projeleri üreterek bunun rüyasını gören Rusya, Akdeniz'e Türkiye üzerinden inmesinin imkansızlığını üzerine kurmuştur.

Rusya bir taraftan bu düşünceyi tanıırken, diğer yandan Suriyenin tezlerini bölgenin petrol bakımından zengin olması ve Arap aleminde itibar kazandırması dolayısıyla desteklemektedir.

²⁵⁵ H. Yılmaz “Suriye Dosyası” Zaman Gazetesi, 20 Nisan 1995. -

²⁵⁶ Geniş bilgi için bkz., Türkiye Gazetesi, 15 Ocak 1996

Suriyenin Körfez Savaşından sonra Arap Dünyasındaki ağırlığı artmış ve hüsnü kabul görmeye kabşamıştır. Arap aleminin petrol yönüyle zengin olması ve Irak petrol borularının bir kısmının Suriye üzerinden Akdenize ulaşması Irak'ın ve Rusyanın Suriye ile aynı görüşleri paylaşmalarına neden olmuştur.

Azerbaycan ve Türkistanın bağımsız olmasından sonra bu ülkelerin en önemli yeraltı zenginlik kaynakları olan petrol ve Doğal gazın Türkiye üzerinde boru hattıyla İskenderun körfezine ulaştırılması projesine Rusya dolaylı yönlere engel çıkarmakta ve bu güzergahı desteklememektedir. Buda gösteriyor ki Rusya Türkiye ile Suriye arasındaki meselelerde ve hele "Hatay" ve "Su" konularında daima Suriyenin yanında yer almıştır.

Aslında Suriyenin Su potansiyeli incelendiğinde bu ülkenin bir su problemiyle karşı karşıya bulunmadığını, Suyu verimli kullanma probleminin olduğu ortaya çıkıyor. Suriye'de yerüstü su kaynakları Fırat Nehri hariç 9.94 km³/yıldır. Suriye'nin 1975 yılında Sovyetler Birliğinin verdiği % 25 faizli 600 milyon Suriye liralık krediyle²⁵⁷ tamamladığı Tabka Barajı, topraktaki yüksek alçı taşı oranı ve fazla su pompalamasının yol açtığı tuzlanma ve kanallardaki sızıntılar yüzünden (5m³/sn) yıkılması nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Suriye Türkiye'nin Fıratın faydalanma beklentileri yüzünden 1010 yılına kadar Ziraate elverişli toprak alanı 1.4 milyon hektara çıkarmayı planlıyor. Bunun için Suriye Fıratın toplam olarak 8.3 km³/yıl su talep edecektir. Bunun 7.6 km³'ü sulama, 500 milyon m³'ü endüstri ve 128 milyon m³ içme suyu içindir.²⁵⁸

Özellikle Tabka barajının geri bir teknolojiyle, yanlış bir zemin üzerinde kurulması, bunlara birde yüzeyden sulama yöntemlerinin kullanılıyor olması şebekelerde %50-60'lara varan su kayıplarına neden olmuştur. Su dağıtım verimliliğinde %1'lik bir artışın 127 milyon m³'lük bir tasarruf sağlayacağı göz önüne alındığında aslında Suriyenin bir su sorunundan ziyade hudud ve suyu verimli kullanamama problemi olduğunu ortaya çıkarıyor.

Suriye ile Türkiye arasında 1987'de yapılan Şam protokolüne göre Türkiye Fıratın Suriyeye saniyede 500 m³ su garantisi vermiştir. Oysa Fıratın debisi yaz, kış ve ilkbahar aylarında oldukça farklılık göstermektedir. Nehrin debisi kış aylarında 1.000

²⁵⁷ Ardal, a.g.m.

²⁵⁸ B Keneş a.g.m. Zaman Gazetesi, 5 Ocak 1996.

m³/sn. iken, ilkbahar aylarında 1.300 m³/sn. yazın ise 150 m³/sn kadar düşmektedir.²⁵⁹ Yani Fırat kontrolsüz olarak akmaktadır.

Türkiye yapılan protokolle bütün bir yıl Suriye'ye aynı oranda su vereceğini taahhüt etmiş oluyor. Yapılan bu protokollere rağmen Suriye Fıratın daha fazla suyun bırakılması lazım geldiğini söyleyerek, meseleyi problem haline getirmeye çalışmış ve konuyu uluslararası platforma taşıma teşebbüsü içine girmiştir. Aslında Fırat üzerinde Türkiye'nin yapmış olduğu hem Atatürk barajı hemde yapılması düşünülen Brejik Barajı bir regülâtör yani düzenleyici olacaktır. Fırat kışın ve ilkbaharda temdiği yüksek su debisini su taşkımlarına çeviremeyecek, yazında bölge halkı taşıdığı az su sayesinde susuzluktan kavrulmayacaktır.

Diğer yandan Suriye son günlerde GAP sulaması dolayısıyla suların kirlendiğini savunmaya başlamış, 1987 protokolünün aksine hareket ederek daha fazla su akıtılmasını talep etmiştir. Ankara ise daha önce Suriye ve Irak'a sunduğu üç aşamalı planın müzakere edilmesinde ısrar ediyor. Oysa bu ülkeler bu plana yanaşmıyorlar.

Gerçi Suriye şu sıralar İsraille barış masasına oturmuş durumda eğer Suriye-İsrail barışı gerçekleşirse Fırat ve Dicle suları yeniden gündeme getirilip ve Suriyenin bu konuda kısıktılacağı şüphesizdir.

Öte yandan Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ve Körfez savaşının Irak'ın aleyhine sonuçlanmasını, Fırat krizinde statüko lehine dondurmuş oldu. Böylece Körfez savaşında aldığı darbenin tesiriyle Irak su meselesini Suriye'yehavale etmiş görülüyor. Bu Türkiye'ye GAP'ı biran önce tamamlamak ve su görüşmelerinde yeni bir ortamda pazarlığa oturabilmek için ihtiyaç duyduğu çok değerli bir zaman parçası sağladı.²⁶⁰

b. Barış Suyu

Bütün bu problemlerin yanısıra, GAP'ın 1980'li yılların başında başlamasıyla Suriyenin liderliğindeki Arap aleminde tepkilere neden olmuş ve projeyi egelleme girişimleri içine girilmiştir. Bu aşamada birazda Arapların tepkilerini azalmak ve suyun sarıldığı gibi savaş sebebi değilde, Barış sebebi olabileceğini göstermek amacıyla yönelik olarak Barış Suyu Projesi geliştirilmiştir.

²⁵⁹ A.g.g., 31 Aralık 1996.

²⁶⁰ Haluk Ülman, *Ortadoğu Sorunları ve Türkiye*, Ankara, 1990, s.117.

Günde ortalama 39 milyon m³ su kapasitesi olan ve 23 milyon m³'lük bölümü Türkiye'nin su ihtiyacını karşılamaya yeten Seyhan ve Ceyhan ırmaklarının kullanılmadan Akdenize dökülen 16 milyon m³'lük suyundan bir kısmını bazı hatlarıyla halen susuzluk çeken ve su ihtiyacının büyük bölümünü deniz suyundan, yüksek maliyetle sağlayan Arap Yarımadasının içlesine sevk edilmesi projesi ortaya atıldı.²⁶¹ Projenin yapılan ön fizibilite çalışmalar sonucunda yaklaşık 21 milyar Amerikan dolarına malolacağı, tamamlandığı zaman ise kullanıcılarına içme suyunda 1 dolara, kullanma suyunda ise yaklaşık 0.87 dolara malolacağı tespit edilmiştir.²⁶²

Projeye göre Ceyhandan alınacak sular birincisi Suriye Ürdün yoluyla Suudi Arabistan'da Cidde ve Mekkeye uzanacak 2.650 km.lik batı haddi, ikincisi ise yine Suriye yoluyla Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri yoluyla Umman'da sona erecek 3.900 km.lik bir körfez hattını içeriyordu. Eğer bu yatırım ve projeler gerçekleştirilmiş olsaydı, batı haddinden günde 3.5 milyon m³, Körfez haddinden ise 2.5 milyon m³'lük su pompalanabilecekti.

Türkiye tarafından ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkilere katkıda bulunulmak, istikrarsız olan bölgeyi güven ve istikrara kavuşturmak amacıyla yönelik ortaya atılan bu proje başta Suriye olmak üzere diğer Arap devletleri tarafından beklenmedik bir tepkiyle karşılanmış ve tavsip görmemiştir. Arap ülkelerinin bu projeye bu kadar fazla tepki göstermesi yalnızca suyun pahalı olması değildir. Hatta deniz suyunun arıtılarak kullanılmasına göre ucuz da sayılabilirdi. Ancak Türkiye'nin hem bölgenin önemli iki akarsuyu olan Fırat ve Dicleyi kontrol altında bulundurması, hem de bunu Ortadoğuya ticari bir meta olarak sunması, petrol zengini olan ülkelerin Ortadoğunun su zengini sayılan Türkiye'ye bağımsızlıklarını artıracığı endişesine kapılmalarına sebep olacaktır. Böylece bu proje desteklenmediği gibi teleffuz dahi edilmedi.

1991 yılında Türkiye'nin organizatörlüğünde değişik ülkelerin katıldığı ve "Ortadoğu su sorununun bilimsel olarak" tartışılacağı konferansın düzenlenmesine girişilmiştir. A.B.D. ve bazı batılı ülkelerin konferansa bir Ortadoğu ülkesi olan İsrail'inde katılmasını istemeleri ve bu teklife Suriye ve Mısır'ın başını çektiği bazı Arap

²⁶¹ Halık Ülman, *Ortadoğu*, s.117.

²⁶² Aydın G.Alacakaptan, "Ortadoğu'da Su sorunu ve Türkiye", *Aksiyon Dergisi*, İstanbul,sayı.57 1996, s.49.

Devletlerinin yaşanmaması, sorunun bilimsel olarak tartışılmasını engellemiştir. Zirve toplanmasına bir aydan kısa bir süre kala ertelenmiştir.

Son zamanlarda Mısır'la başlayan İsraille barış görüşme ve andlaşmaları sürecine Suriye'de katılmıştır. Eğer bu görüşmelerden olumlu bir netice çıkarsa İsrail, Suriyenin görüşlerine destek verecek ve böylelikle Türkiye Fırat konusunda daha fazla tavize zorlanacaktır. Türkiye bugüne kadar Arap aleminin bu politikalarına önleyici politikalar yerine zarar azaltıcı politikalarla karşılık vermiştir.²⁶³

c.Su Sorunu ve Terör Değerlendirmesi

Ortadoğuda kullanılabilir su kaynakları giderek azalmakta buna rağmen insan nüfusu artmaktadır. Bunun yanısıra kentleşme, yiyecek gibi gıda maddelerinin ihtiyacı için suyun mutlak surette bulunması lazımdır. Suyun coğrafi sahalardaki dengesiz dağılımı tartışma ve çatışmalara yol açmaktadır. Bölgede ötedenberi var olan güvensizlik probleminde eklenmesiyle karşımıza problemler yumağı halindeki bölge ortaya çıkmaktadır.

Su konusunda Uluslararası hukukun henüz oluşmamış bulunması ve suyun başka alternatifinin bulunmaması Arapların Fırat'ı "Fırat herhangi bir kimseyi mutlu veya bedbaht edecek kudretli bir sultandır"²⁶⁴ yaklaşımlarıyla değerlendirmeleri meselenin çözümünü zorlaştırmaktadır. Şimdiye kadar memba ülkeleri genellikle mutlak egemenliği ve buna bağlı olarak tarafların özgür iradeleriyle bir anlaşmaya varmaları gerektiğini savunmuştur. Mansap ülkeleri ise devletlerin iradeleri üzerinde nitelik tanıyan bölünmez bütünlük ilkesi özerinde durmuşlardır. Böylece sorunların çözülmesi, soruna taraf ülkelerin konumlarına, pazarlık güçlerine ve konjoktüre bağlı bir duruma gelmiştir.

Fırat ve Dicle içinde yukarıdaki kural geçerli olmuştur. Mansap ülkeleri Suriye ve Irak sürekli olarak bu iki ırmaktan yeterince yararlanamadıklarını ve kaynak ülkesi Türkiyenin bölünmez bütünlüklerini tehdit ettiğini açıklamışlardır. Oysa Suriye Asi Mehrinde memba ülkesi, Türkiye mansap ülkesi olduğunda bu nehrin görüşmeler dışı kalmasını isteyerek, tutarsızlık ve güvensizlik ortamı yaratmıştır. Türkiyenin GAP'a karşılık "Barış Suyu Projesini" ortaya atarak iyi niyet yaklaşımlarına başta Suriye

²⁶³ Şükrü Yılmaz, "Suda uygulanan taktik yanlış" Zaman Gazetesi, 9 Ocak 1996.

²⁶⁴ Ardal, a.g.m.S.18.

olmak üzere diğer Arap ülkeleri soğuk yaklaşmış ve Manda rejimlerinde ki kültür erezyonuyla Türkiyeyi “Osmanlı Devleti” haline gelmeye çalışmakla suçlamışlardır.

1980’lerde GAP’la başlayan Güneydoğu Anadolu’yu kalkındırma ve kaderini değiştirme planına Suriye ve Irak Fırat’ın sularını azalttığı ve kirlettiği gerekçesi ile karşı çıkmıştır. Bununla da yetinmeyen Suriye 1980’lerden 1996’lara kadar bu bölgede “Kürtçülük” adına ortaya çıktığını iddia eden fakat kürtleri katleden terör örgütünün kurulması ve geliştirilmesine katkıda bulunmak suretiyle projeleri engelleme yoluna girmiştir. ABD Dış İşleri Bakanlığı sözcüsü Nicholas Burns’un deyimiyile PKK masum Türkleri ve Kürtleri öldüren kirli bir örgüttür.²⁶⁵ Bütün bu olaylara rağmen Türkiye hala soğuk kanlılığını korumakta ve meselenin görüşmeler yoluyla halledilebileceği kanaatini taşımaktadır. Ortaya attığı “Üç aşamalı” sınır aşan suların müzakere edilebileceğini savunmaktadır. Türkiye’nin bu iyi niyetine terörü destekleyerek, Atatürk barajını tehdit ederek cevap veren Suriye ve Arap alemi için bundan başka yapılacak bir şey de yoktur.

Suriye ve Irakla olan mesele halledilir ya da halledilmez, ama şurası muhakkak ki, bu sorun uzun yıllar sürecektir. Gerçi Körfez savaşından aldığı darbelerin tesiriyle Irak meseleyi Suriyeye havale etmişse de bizim halletmemiz gereken zamanı iyi değerlendirerek, pazarlıkta önemli bir konuma sahip olmak ve artık suyu petrol gibi görmek ve öylede sahip çıkmaktır.

Şu anda Suriye su ve Hatay için PKK kartını oynasada, hatta liderini Şam’da misafir (!) etsede Türkiye’nin gelişmesine engel olabilmesi mümkün değildir. Suriye’nin Hatay ve onun taşarону olan PKK’nın Su konusunda başarılı olabilmesi mümkün değildir.²⁶⁶

D.SURİYE İLE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİLER

Suriye ile Türkiye arasında bahsi geçen Hatay ve Fırat suları meselesinden dolayı zaman zaman gerginleşen ilişkiler mevcuttur. Fakat bu problemlere rağmen ilişkilerde tamamen kesilmiş değildir. Özellikle ticari alanda istenilen düzeyde olmasada ilişkiler gelişme göstermektedir. Suriye’de 1965’lerin sosyalist ekonomi düşüncesinden farklı olarak hem kendi müteşibbislerine, hem de yabancı yatırımcılara kolaylık sağlanmaktadır.

²⁶⁵ Sabah Gazetesi, “Amerika Esad’ı uyardı” 18 Şubat 1996, S.15.

²⁶⁶ Fehmi Kuru, “Gündem”, Zaman Gazetesi, 15 Nisan 1995.

Suriye iş adamları en azından şimdilik kamulaştırma korkusu taşımadıklarından dolayı ülkenin muhtelif yerlerine çeşitli yatırımlar yapmaktadırlar. Ülkemiz, Suriye için önemli bir ticari ülke konumundadır. Körfez savaşı sonrası Irak'a konulan ambargodan etkilenen bölge ve ülke işadamlarımız Irak'ın alternatifi olarak Suriyeyi görmüşler ve bu ülkeye ticari amaçlı seferlere başlamışlardır.

1994 yılının sonlarına doğru zamanın Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı Yalın Erez'in başkanlığında Şam'a giden Türk Ticaret adamları Suriyeli meslektaşları tarafından oldukça sıcak karşılanmıştır.

Mühendislik, tekstil, müteahhitlik, gıda, kimya, otomotiv, çimento ve inşaat malzemeleri, genel ticaret, haberleşme, taşımacılık ve turizm konularında yapılan ikili görüşmelerden somut sonuçlar alınmış, hatta bazı firmalar ön protokol imzalamışlardır.²⁶⁷

Suriyenin rafineri yapımı boru hattı, enerji nakil hattı gibi konularda Türk müteşebbislerinden yardım talep etmesi, Türk iş adamlarının bu isteklere olumlu bakışı sayesinde öyle zannediyoruzki Suriye-Türkiye ilişkilerine de olumlu tesirleri olacaktır. Şu sıralar Suriye hükümeti dışı açılım politikaları takip etmektedir. Belki bu geziden şu anda aşırı somut birşeyler beklemek iyimserlik olur. Ancak çok geç sayılabilecek karşılıklı seyahatların artırılması ile, taraflar birbirlerini daha iyi tanıyarak güven ortamının gelişmesine katkıda bulunacaklardır. Bazı güney illerimizde varolan Suriye ile sınır ticareti Türk tarafının kapsamlı gezisi ile daha da artacaktır.

Ticari alanda meydana gelen bu gelişmeler ümid ediyoruz ki; siyasi alanda da meydana gelecek ve problemsiz Türkiye-Suriye ilişkileri Ortadoğuda işbirliğine dönüşecektir. Zaten bunun içinde yeterince psikolojik ortam mevcuttur.

²⁶⁷ Ortadoğu Gazetesi, 8 Aralık 1994.

SONUÇ

Osmanlı Devleti sınırları içinde yaklaşık dört asır kalan Suriye ve Ortadoğu, zaman içersinde jeopolitik öneminden dolayı pek çok ülkenin ilgi alanı haline gelmiştir. Osmanlı Devletinin zayıflaması, buna paralel olarak İngiltere’de başlayarak tüm Avrupa ülkelerine yayılan sanayi inkılabı Dünya siyasi tarihinde değişmesine sebep olmuştur. İngiltere ve Hollanda’nın liderliğindeki Avrupa, dünyanın muhtelif bölgelerinde sömürge imparatorlukları kurmuşlardır.

Bu durumdan dünyanın en zengin yeraltı ve yerüstü zenginliklerine sahip olan Osmanlı coğrafyasıda kısa sürede nasibini almıştır. 19.yüzyılda Suriye, Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ticaret yollarını kontrol edecek merkezde bulunması, uluslararası kamuoyunda Mısır ve Süveyş Kanalı uzun süre elde tutabilmek için Suriyeye mutlak manada hakim olma düşüncesi, bölgenin önemini artırmıştır.

Bu özelliklerinin yanısıra Ortadoğunun, üç büyük dinin merkezi olan Kudüs’e sahip olması, çatışma, itilaf ve müdahalelerin merkezi olmasını sağlamıştır. Bölgeyle ilk defa ilgilenen devlet, kapitilasyonların verilmesinden hemen sonra Fransa olmuştur. O yıllarda daha ziyade dini ve kültürel olarak bölgeye gelen Fransa, 20.yüzyılın başlarında tamamıyla sömürge ve istilaya yönelik olarak bölgeye gelmiştir. Ortadoğuda Fransanın en büyük rakibi İngilteredir. I.Dünya Savaşının sonuna kadar bu iki devlet arasında amansız mücadele devam etmiştir. Fakat savaşla birlikte rekabetin her iki ülkeye yarar sağlayamayacağı anlaşılınca mücadelenin yerini işbirliği almış ve ortadoğu, itilaf devletlerinin iki kudretli ülkesi olan İngiltere ve Fransa tarafından paylaşılmıştır. I.Dünya

Savaşın devam ettiği sıralarda özellikle bölgede yaşayan Araplar "Büyük Arap Krallığı" vaadiyle aldatılmış ve hilafet aleyhine kullanılmışlardır. Rusya, Fransa ve İngiltere arasında yapılan Sykes-Picot gizli antlaşmasıyla bölge paylaşılmasına rağmen Rusya'nın içinde bulunduğu durumu aşmaması üzerine savaştan çekilmesiyle, bu üç ülkenin yaptığı gizli antlaşmayı dünya kamu oyuna açıklamasına rağmen, Araplar gerçeği görememiş ve İngilizler tarafından ikinci kez kandırılmışlardır.

Birinci Dünya Savaşını müteakip Büyük Arap Krallığı rüyalarını gören Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal, Fransız ve İngilizlerin kendilerini bağımsızlığa layık görmemesi ile hayatın hakikatini anlamışlar fakat yapabilecekleri birşey de kalmamıştır. Arapların I.Dünya Savaşında İngilizlerin yanında yer almaları, onlara çeyrek asır sürecek zulüm, işkence, kan ve gözyaşının da başlangıcını oluşturmuştur. Suriye yaklaşık 25 yıl Fransız mandası altında kalmıştır. Bu yıllar arası Suriye'de, Fransız kültüründe yeşerdiğini görüyoruz. Herşeye rağmen bağımsızlık mücadelesine girişen bazı vatansever Suriye'liler II.Dünya Savaşında Fransa'nında düştüğü zor durumdan istifade ile bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

1945 yılında bağımsızlığa ulaşan Suriye, 1945'ten 1970'lere kadar tam anlamıyla istikrara kavuşmamıştır. Bu tarihler arasında Suriye'nin Ortadoğuya hakim coğrafyada yer almasından dolayı süpergüçlerin çatışma alanına girmiştir. Zaman zaman ABD ile İngiltere'nin bazen de ABD ile Rusya'nın çatışma haline gelen Suriye'de, on kadar başarılı darbe yapılırken bir o kadarda başarısız darbe girişimi olmuştur.

Bütün bu darbe girişimlerinden neticede masum halk zarar görmüştür. Bunun en büyük nedenleri arasında halkın aynı dili konuşmasına rağmen, duygu ve his birliğinin olmamasıdır. Suriye ve Ortadoğu etnik olarak dünyanın mozayığı durumundadır. 1970'lerden sonra iktidarı ele alacak olan Nusayrilerde, Suriye'nin kuzeyinde yaşamışlar, Baas Partisinin ilkelerini benimsemişler ve Suriye Nasyonalizmini bayraklaştırarak ülkeye hakim olmuşlardır. Bugün Suriye'deki en büyük çelişki nüfusun yaklaşık yüzde onunu teşkil eden bu grubun halkın yüzde doksanı yönetiyor olmasıdır.

Suriye genellikle Baas Partisiyle birlikte sosyalist fikirleri savunmuş, bu haliyle Sovyet Rusya ve peykleriyle muazzam işbirliği içine girmiştir. Bunda Sovyet Rusya'nın, Suriye'nin baş düşmanı olan İsrail'e karşı kendisine verdiği desteğinde büyük önemi vardır. Bunun yanısıra Suriye bölge Arap Ülkeleriyle de zaman zaman dost zaman zaman

da düşman olarak yaşamıştır. Suriye bölge ülkelerle menfaatleri doğrultusunda iyi ilişkiler kurmuştur. Türkiye ile çok küçük anlarda yaklaşıp da genellikle Hatay ve Su meselesi yüzünden devamlı hasım halde bulmuştur. Bugün Suriye’de şahidi olduğumuz rejim askeri bir sosyalizmdir. Bu rejim askeri üniforma giymiş bir takım Suriye’liler üzerindeki sivil ideolojiyi yansıtmaktadır.

Ülkemizin her türlü iyi niyet girişimlerine rağmen problem çıkarmakta mahir olan bu ülkeyle günümüzde de problemler devam etmektedir. Görülen o ki; bu yönetim devam ettiği süre içerisinde de, 1970’lere kadar iç karışıklık ve buhran içinde bulunan Ortadoğunun problemlili ülkesi, güney komşumuz ile aramızdaki meseleler bitmeyecektir.

BİBLİYOGRAFYA

A.KİTAPLAR

AKBIYIK, Yaşar ; Milli Mücadelede Güney Cephesi, Ankara 1990

AKŞIN, Ö.Abdullah; Türkiye'nin 1945 'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri ve Ortadoğu Meseleri, İstanbul 1954

ALTUĞ, Yılmaz ; Türk İnkılap Tarihi , İstanbul 1985

ARMAOĞLU , Fahir ; 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980), Ankara 1987

-----; Siyasi Tarih Dersleri (1789-1919), Ankara 1961

Bağcı, Hüseyin ; Demokrat Parti Dönemi Dış Politikaları, Ankara 1990

Bayur, Y.Hikmet; Türk İnkılab-ı Tarihi, Ankara 1957, C.3

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; Türk İstiklal Harbi I.Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara 1962

BÜYÜK KÜLTÜR ANSİKLOPEDİSİ ; Ankara 1984, C.II

ÇAĞATAY , Neşet; İslam Tarihi Ankara 1993

ÇANDAR , Cengiz; Ortadoğu Çıkmazı, İstanbul 1983

-----; Direnen Filistin, İstanbul 1976

DAĞISTAN , Adil; Türk Fransız İlişkileri, Ankara 1992

DANIŞMEND , İ.Hami ; İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi; İstanbul 1955, C.IV

FARUK , Ö.Abdullah ; Suriye Dosyası, İstanbul 1991

FROMKIN, David; Barış'a Son Veren Barış, Modern Ortadoğu Nasıl Yaratılır? Çev.Mehmet Harmancı) İstanbul 1993

FIĞLALI , Ethem Ruhi ; Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri , Ankara 1990

GENCER A.İhsan; Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi , İstanbul 1989 C.12

GÖNLÜBOL , M-KÜRKÇÜOĞLU Ö.; Olaylarla Türk Dış Politikası Ankara 1974

HALAÇOĞLU , Ahmet ; Hatay'ın Anavatana Katılmasında Dört Yol'un Yeri ve Önemi Ankara 1995

İSMAİL , Hekimoğlu ; Suriye Bu Hale Nasıl Düştü? İstanbul 1977

İSRAİL , Elçiliği Basın Bürosu ; Bugün kü İsrail Ankara 1974

KADRİ , Hüseyin Kazım ; Türkiye'nin Çöküşü İstanbul 1992

KAMEL , Ebu Jaber ; Arap Baas Sosyalist Partisi (Çev:Ahmet Emresoy) Ankara 1970

KARAL , E.Ziya; Osmanlı Tarihi Ankara 1988 C.IV

KOCABAŞ , Süleyman ; Tarihte Türkler ve Fransızlar, İstanbul 1990

**KÜRKÇÜOĞLU , Ömer ; Türkiye'nin Arap Ortadoğu'su na Karşı Politikası, Ankara
1972**

MANSFIELD , Peter ; Osmanlı Sonrası Türk ve Arap Dünyası, İstanbul 1975

SANDER , Oral -ŞÜKRÜ , Ahmet ; Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara 1980

**SİYASİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR VAKFI (SİSAV) ; Ortadoğu ve Geleceği ,
İstanbul 1992**

**SOGAY , Reşat ; XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve
Milletlerarası Önemli Meseleler, İstanbul 1972**

**SOYSAL , İsmail ; Türkiye'nin Dış Münasebetleri ile İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmalar
Ankara 1965**

SÖKMEN , Tayfur ; Hatay'ın Kurtuluşu için Harcanan Çabalar, İstanbul 1978

TAVAKKALNA , Sait ; Suriye ve Lübnan'da Fransa'nın İşi ne? İstanbul 1945

TÜRKMEN , A.Faik ; Hatay Manda Tarihi Silahlı Mucadele Devri, İstanbul 1939

UĞUR , Ali ; Dünya Gündemindeki İsrail, İstanbul 1989

UZUNÇARŞILI , İ.Hakkı ; Osmanlı Tarihi , Ankara 1983 C.IV

ÜLMAN , Haluk ; Ortadoğu Sorunları ve Türkiye, Ankara 1990

YÜCEL Yaşar- SEVİM, Ali ; Türkiye Tarihi , Ankara 1992 C.IV

B.GAZETELER

Ateş Gazetesi

Ortadoğu Gazetesi

Sabah Gazetesi

Türkiye Gazetesi

Zaman Gazetesi

C.MAKALELER

**AKBIYIK , Yaşar ; " XX.Yüzyılın Başlarında Ortadoğu'da Fransız-İngiliz Rekabeti ve
Türkiye " Milli Kültür Dergisi , Sayı 66, Ankara Eylül 1989**

ALACAKAPTAN , Aydın ; “Ortadoğu’da Su Sorunu ve Türkiye” Aksiyon Dergisi Sayı
57, İstanbul Ocak 1996, Sayfa 49

ARDAL , C.Ziya ; “Suriye’de ki Garip İktidar Mücadelesi” Ortadoğu Dergisi, Sayı 82,
Ankara Mart 1969

_____ ; “Suriye Baas Partisi’nin Olağanüstü Kongresi” Ortadoğu Dergisi
_____ ; “Suriye’de ki Fırat Barajı Projesi” Ortadoğu Dergisi, Sayı 90 Ankara Ekim
1969

_____ ; “Suriye Baas Partisinin Olağanüstü Kongresi” Ortadoğu Dergisi Sayı 83
Ankara 1969 Sayfa 28-31

_____ ; “Suriye Baas Partisi’nin Olağan Üstü Kongresi” Ortadoğu Derg., Sayı 83
Ankara 1969 Sayfa 28-31

ARI, İnan-BAYUR Hikmet ; “1936-39 Yılları Arasında Hatay Sorununun Gelişimi ile ilgili Bir
Özet” T.Sökmen- Hatay’ı Kurtuluşu için Harcanan
Çabalar İstanbul 1978

ATEŞ Gazetesi ; “PKK, Suriye Askeri” İstanbul , 2 Ocak 1996

BİLİCİ , Abdulhamit ; “Kıymetini Bilemediğimiz Zenginlik” , Aksiyon Derg. Sayı 57 İstanbul,
Ocak 1996 S.24-29

BULUT , Mahmut ; “Suyu Silah Yapmadık” , Türkiye Gazetesi , 12 Ocak 1996

DIŞIŞLERİ BELLETENİ , Ağustos 1967, No.35

DURUKAN , M.Yaşar -BALCIOĞULLARI, M; “Suriye Suyumuzu Kesti” Zaman Gazetesi
19 Ağustos 1995

ECONOMIST ; 18 Temmuz 1997

GÖKBİLGİN , Tayip ; “1840’dan 1861’e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”
Belleten Sayı 40 Ankara 1946

GÖKŞİN , Muammer-DOĞAN Cemal ; “Nusayriler Orduyu Nasıl Ele Geçirdi?” Zaman Gaz.
18-22 Aralık 1995

KARASAPAN, Celal ; “Suriye Başkanı Hafız Esad’ın İki Yıllık İcraatı” Ortadoğu Der. Sayı
128 Ankara 1972

_____ ; “Suriye’de ki Gelişmeler” Ortadoğu Der., Sayı 119, Ankara 1972

- _____ ; "Suriye'de ki Huzursuzluk Belirtileri" **Ortadoğu Der.**, Sayı 132
Ankara 1973
- _____ ; "Arap-İsrail Hududunda Alarm" **Ortadoğu Der.**, Sayı 61 , Ankara
1967
- _____ ; "Suriye Türkiye Münasebetleri" **Ortadoğu Der.**, Sayı 123 Ankara,
Temmuz 1972
- KENEŞ , Bülent ; " Suriye 21.Yüzyılın Kavgasında" **Zaman Gaz.** 5 Ocak 1996
- KIŞLALI , Ahmet ; "Suriye'nin Harb Kabiliyeti Artıyormu?" **Ortadoğu Der.** Sayı 96, Ankara
1970
- KORU , Fehmi ; "Gündem" **Zaman Gaz.** 15 Nisan 1995
- KÜÇÜKOSMANOĞLU Sabahattin ; "Milliyetçiliği ve İslam'ı Kullandılar" **Zaman Gaz.** 20
Ağustos 1995
- KÜRKÇÜOĞLU , Ömer ; "Ortadoğu'da yeni Gelişmeler" **A.Ü.S.B.Fak Der.** , Sayı 29,
Ankara 1974
- KÜRŞAT , Cengiz ; "Arap-İsrail İhtilafı ve Türkiye" **Belgelerle Türk Tarih Der.**, Sayı 29,
Ankara 1970, S.32-39
- ORTADOĞU Gaz ; "T.O.B.B. , Suriye'yi Feth Etti" 8 Aralık 1994
- ORTAYLI , İlber ; "19. Yüzyılın Sonunda Suriye ve Lübnan Üzerine Bazı Notlar" **Osmanlı
Araştırmaları** , Sayı 4, Ankara 1984, S.89-113
- ÖNSOY , Rifat ; "19. Yüzyılın 2. Yarısında Suriye'nin Sanayi ve Ticareti" **Bellekten**, Sayı 198
Ankara 1986, C.1
- SABAH Gazetesi ; " A.B.D. , Esad'ı Uyardı 18 Şubat 1996
- SAĞLAMER , Kayhan ; "Arap Cumhuriyetleri Federasyonu ve Türkiye" **Belgelerle Türk
Tarih Der.** Sayı 49 Ankara, Ekim 1971 , S.8-10
- SOYSAL , İsmail ; "Hatay Sorunu" **Bellekten** , Sayı 193 Ankara 1985
- ŞALCI , Yakup ; "Su İçin Bastran Arap Birliği Ne İş Yapar?" **Zaman Gaz.** 12 Şubat 1996
- UMAR , Leyla ; "Suriye'lilerin Hatay Takıntısı" **Sabah Gaz.** 23 Ocak 1996
- ÜLMAN, Haluk ; "1840-45 Arası Suriye ve Lübnan'm Durumu ve Milletlerarası Politikaları"
A.Ü.S.B.Fak.Der. , Sayı 18 Ankara 1963, S.243-268
- YILMAZ , Adem ; "Suriye Sevr Özleminde" **Zaman Gaz.** 15 Temmuz 1995
- YILMAZ , Hakan ; " Arap Baas Hareketi" **Zaman Gaz.**, 19-22 Ağustos 1995
- _____ ; "Suriye Dosyası" **Zaman Gaz.**, 16-20 Nisan 1995
- YILMAZ , Şükrü ; "Su da Uygulanan Taktik Yanlış" **Zaman Gaz.** 9 Ocak 1996